

TÜRKİYE İLAHİYATÇILAR BİRLİĞİ VAKFI YAYINLARI / 2

**HZ. MUHAMMED'DEN
HAYATIMIZA YANSIMALAR**

Doç. Dr. Mustafa BAŞ

**HZ. MUHAMMED'DEN
HAYATIMIZA YANSIMALAR
Doç. Dr. Mustafa BAŞ**

ISBN: 978-975-389-?
1.Baskı Ocak 2017 Ankara ? Adet

Baskı:

Serhat Mahallesi 1256 Sk. No: 11
Yenimahalle / Ankara

Tel.: 0312. 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312. 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

İSLAM'IN TEMEL KAYNAKLARI.....	1
KUR'AN.....	5
SÜNNET.....	11
SORUMLULUKLARI AÇISINDAN İNSAN.....	17
DİN, SAMİYET ve MÜSLÜMAN.....	31
HZ. MUHAMMED'DEN DAVRANIŞ MODELLERİ.....	41
HZ. MUHAMMED'E SEVGİ.....	55
HZ. MUHAMMED'İN EĞİTİMCİLİĞİ.....	65
DOĞRULUK PEYGAMBERİMİZ HZ. MUHAMMED.....	77
HZ. MUHAMMED'DE RAHMET.....	83
HZ. MUHAMMED'İN YAHUDİ VE HİRİSTİYANLAR İLE İLİŞKİLERİ	91
İSLAM TARİHİNDE VE TARİHİMİZDE	
FARKLI KÜLTÜRLERLE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ.....	109

ÖNSÖZ

Hamd Alemlerin Rabbi olan Allah'a Olsun

İçinde yaşadığımız dünya doğudan batıya, güneyden kuzeye küfrün, zulmün, vahşetin, sapıklığın, zilletin ve felaketin bataklığında cahiliye döneminin bütün hastalık ve problemleri ile kuşatılmıştır. XXI. asır insanını içinde bulunduğu bu kuşatılmışlıktan kurtaracak ve onlara sağlam bir yol haritası çizecek olan yegâne ışık İslam'dır. İslam'ın bu kurtarıcı mesajını sağlam ve düzgün bir şekilde insanlara ulaştırmanın yolu ise 23 yıl gibi bir sürede örnek bir toplumu oluşturan Hz. Muhammed'i (s.a.s) tanımaktan geçmektedir. Onun (sas) İslam'ın gülün yüzünü gösteren uygulamaları, batıl olanla olmayana birbirinden ayırmakta, örf, adet, hurafe ile din arasında farkı ortaya koymakta, İslam'ın bir taraftan sevgi, müsamaha, hoş görü ve kardeşlik, diğer taraftan akıl, ilim ve medeniyet dini olduğunu göstermektedir.

Hız. Muhammed, (s.a.s) insanlık için her yönüyle örnek alınması gereken bir önderdir. Onu örnek almak, her şeyden önce Allah'ın emri, ona sırt çevirmek, karşı gelmek ise, Allah'a karşı gelmek ve sırt çevirmektir. Kur'an, ona uymayı, Allah'a uymakla birlikte emretmiş, Allah'ın bizi sevmesinin ona tabi olmakla gerçekleşeceğini belirtmiştir: O, risalet görevini yerine getirirken müjde, kolaylık yollarını tercih etmiş, gönülleri kazanarak insanları dine çağırmıştır. Kur'an "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile..." (Ali İmran 159) ayeti ile onun tebliğ metodunu ortaya koymuştur. Onun tebliğ hayatı herkes için en mükemmel rehber, en güvenilir örnektir. Kur'an, "Andolsun ki, Rasûlullah'da sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel örnekler vardır." (Ahzap 21) ayeti ile bu örnekliği vurgulamaktadır..

Bugün kuşatılmışlık içinde olan İslam alemi onun sevgi, merhamet, güler yüz ve yumuşak üslubundan uzaklaşarak, şefkati zalimlerin kucağında, istikameti gafillerin ardında, sadakati

vefasızların peşinde, cenneti de cehennem ahlaklıların gölgesinde aramaktadır. Bu arayış, radikal anlayışlara kapı açmakta, katı din yorumları ile onun sevgi mesajları, bütün dünyada nefret tohumları saçan terör eylemleri ile gölgelenmektedir. Katı anlayışlar ve yorumlar, onu anlamaksızın ve rahmet peygamberi olduğunu göz ardı ederek sünnet ve söylemlerini insanları ötekileştiren yanlış dini algılara referans göstermektedir. Bu algılar radikal anlayışlara dayanak olarak dini olgunluğunu tamamlamamış nesillere aktararak müsamaha ve hoşgörüsüz ve kendi gibi düşünmeyenleri tekfir eden gruplar yetişmesine sebep olmaktadır. Bu gruplar, günümüzde İslam adına yapıldığı iddia edilen terör eylemleri ile bütün dünyada nefret bakışlarını üzerine çeken İŞİD, Taliban, Eş-Şebab, Boko Haram gibi örgütlerin oluşmasına zemin hazırlayan bir ortamı hayal vermektedir.

Başta gençlerimiz olmak üzere insanlarımızın bu gibi zararlı akımlara kapılmamasının önlenmesi onu iyi tanımak ve hayatın her alanında bize yol gösteren bir rehber yapmaktan geçmektedir. Onun eğitimciliği, merhameti, sevgisi, diğer din mensupları ile olan ilişkisi, doğruluğu gibi farklı yönlerinin ele alındığı bu çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığının Kutlu Doğum Haftalarındaki temalar esas alınarak hazırlanmıştır. O tanındığında ve bize bıraktığı mesajlar iyi anlaşıldığında daha hoş görülür, müsamahakar ve sevgi dolu nesiller yetiştirilerek insanlığın önünü aydınlatacak örnek toplum yetiştirilecektir. Dünyevi heveslerle kaskatı, buz kesilmiş kalplerimiz rahmanî solukla ısınıp, eriyip yumuşayacak, nefsanî ve şehvî ihtiraslarla alev alev kor olmuş gönüllerimiz serinleyecek, bizi sükunete erdirecek ilâhî soluğa erişilecektir.

Bu eserin basımında katkı ve desteklerini bizden esirgemeyen Abdulkadir Özcan A.Ş. Yöneticileri Sayın Mustafa ÖZCAN ve Sayın Sabri ÖZCAN'a en içten teşekkürü bir borç biliriz.

Gayret bizden tevfik Allah'tan dır.

Doç Dr. Mustafa BAŞ
Türkiye İlahiyatçılar Birliği Vakfı
Mütevelli Heyet Başkanı

Saygıdeğer kayınpederim hafız Cemal ÖZCAN
İle
Saygıdeğer kardesi Abdulkadir ÖZCAN'ın
Aziz hatıralarına

İSLAMIN TEMEL KAYNAKLARI

İslam, Hz. Muhammed'in(s.a.s) insanlara tebliğ ettiği ve ismini bizzat Cenab-ı Allah'ın verdiği tevhid anlayışının ismidir. Kur'an ayetleri incelendiğinde, bütün Peygamberlere indirilen tebliğe bu manada İslam adı verildiği görülür. İslam, Hz. Peygamberin tebliğinin sonrasında büyük bir kültür ve medeniyet oluşturmuş, bu oluşturduğu medeniyet ile aynı zamanda Batı dünyasının aydınlanmasını temin etmiştir. Bu medeniyetin anlaşılabilmesi için İslamın dayandığı temeller iyi bilinmelidir. Tarihin belli bir dönemine damgasını vuran İslami düşüncenin oluşmasında etkin üç ana kaynak görmekteyiz. Bunlar Allah'ın Kitabı Kur'an, onun beyanı ve yaşayan örneği olarak Sünnet ve bağımsız düşünce olarak da içtihatır.

Bu ana kaynakların iyi anlaşıldığı dönemlerde, İslami düşüncenin üretken ve geleceğe yönelik projeler ortaya konan bir yapısı olduğu görülmektedir. Bu kaynakların iyi algılanmadığı ve donuklaştırıldığı dönemlerde ise fikri donuklaşmanın başladığı, geleneklere bağlılıkların din yerine hayata hakim olduğu, bilgi üretmek yerine üretilenlerin tartışılmaz doğrular olarak kabul edildiği ortaya çıkmaktadır.

Bu kaynaklar ile ilgili kısa bilgiler vermek konunun açıklığa kavuşması açısından uygun olacaktır.

1- Kur'an : Kur'an, Hz. Muhammed'e (s.a.s) 23 yıllık peygamberliği süresince kısım kısım nazil olan s.a.s Kelamıdır. Hz. Muhammed döneminde hem vahiy katiplerince ALLAH yazılmış hem de hafızası iyi olan kişiler tarafından ezberlenmiştir. Hz. Eubekir zamanında toplanmış ve mushaf haline getirilmiş, Hz Osman zamanında da bu nüshadan çoğaltılmıştır. Günümüze kadar hem hafızların ezberlemesi ve ezberletmesi şeklinde şefevi gelenekle, hem de yazılı olarak kitap halinde inkarı mümkün olmayan bir doğrulukla ulaşmıştır.

Kur'an, İnsanların anlaması ve onunla doğru yolu bulması için indirilmiş, mesajı ayırım gözetmeksizin herkesi kapsamıştır.

İnsanları ayetleri üzerinde düşünmeye çağırmış, bilgiyi daima ön planda tutmuştur. Bu özellikleriyle Kur'an, kısaca Müslümanların düşüncelerini arz edecekleri bir mihenk taşı olmuştur.

İslam'ın ilk dönemlerine bakıldığında Müslümanların Kur'an'a bu şekilde yaklaştıkları ve Kur'an'ı mesnet alarak fikir ürettikleri göze çarpmaktadır. Daha sonraki dönemlerde ise Kur'an'ın yerini başka kitaplar almış ve inananlar Kur'an'dan sistemli olarak uzaklaştırılmışlardır. İnsanların anlaması ve üzerinde düşünmesi için gönderilmiş olan Allah Kelamı sadece mübarek gün ve gecelerde okunan ve manası üzerinde düşünülmeyen bir kitap haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren birileri kendi anlayışını Kur'an anlayışı olarak insanlara aktarmış, bu da insanlar arasında farklı düşünce ve sapmalara sebebiyet vermiştir.

2- Sünnet : Sünnet, İslam düşüncesinin Kur'an'dan sonra ikinci derecedeki temel kaynağını oluşturmuştur. Hz. Muhammed, (s.a.s) Muaz b. Cebel'i Yemen'e Vali olarak gönderirken ona insanlar arasında s.a.s ne ile hükmedeceğini sormuş, o da ; Kur'an'la, eğer Kur'anda bulamazsa sünnetle, onda da bulamazsa, kendi görüşü ile hükmedeceğini söylemiştir. İlk dönemlerden itibaren insanlar, Hz. Muhammed'den (s.a.s) gelen haberleri toplamışlar, fakat bunları Kur'an'da olduğu gibi kayda geçirmemişlerdir. Abdullah b.Amr gibi bazı sahabelerin yazmış olduklarını dışında, sünnet olarak hiçbir şey kaleme alınmamıştır. Birinci hicri asrın sonlarından itibaren nakledilen bu haberler, yazıya geçirilmeye başlanmış, rivayetlerin çokluğu sebebiyle de ayıklama yapılması için bazı ölçüler ortaya konulmuştur. Bütün bu ölçülere rağmen zayıf ve mevzu haberler, insanların dillerinde günümüze kadar varlıklarını devam ettirmiş, bunların bir kısmı da dinin aslındanmış gibi önem kazanmışlardır.

Hz. Muhammed, (s.a.s) bir peygamber olarak Kur'an'ın tebliğcisi aynı zamanda onun açıklayıcısı ve yorumlayıcısıdır. Bu sebeple onun sünneti de, Müslümanlara yön veren kaynaktır. Ancak Kur'an'ın tam anlaşılmadığı gibi, daha sonraki dönemlerde sünnetin de yanlış anlaşıldığı ve mecrasından saptırıldığı görülmektedir.

Sünnet, olması gereken ölçüler içinde değerlendirilmemiş ve zaman zaman hurafe ve uydurma haberler de insanların dillerinde ve uygulamalarında sünnet olarak telakki edilmiştir. Sünnete bağlılık amacıyla Hz Muhammed'in (s.a.s) mesajı amacından saptırılmış, onun oluşturmak istediği ideal insan modeli geliştirilememiştir. Aslı olmayan (Zevaid) sünnetler ön plana çekilmiş, sünnetin özünden ve ruhundan uzaklaşmıştır.

3- Bağımsız Düşünce Olarak İctihad : Kur'an ve Sünnetin koyduğu genel ilkeler çerçevesinde yapılan fikri çalışmalar olarak tarif edebileceğimiz içtihad, Müslümanların yaşadıkları dönemde karşılaştıkları sıkıntıları çözmek için baş vurdukları temel dayanak olmuştur. Yapılan içtihatlar üzerinde konsensüs gerçekleşmişse buna da icma ismi verilmiştir.

İslam, evrensel boyut içeren mesajını çağlar boyunca devam ettiren ve kıyamete kadar da insanların ihtiyacına cevap verecek olan bir dindir. Bu sebeple Hz Muhammed (s.a.s) döneminden itibaren insanlar yeni karşılaştıkları problemleri çözmek için içtihat yoluna başvurmuşlardır. Yeni meseleler, yeni görüşleri ortaya çıkarmış, bunlar, Kur'an ve Sünnet ışığında akılla çözülmüştür. Bu dönemlerde insanlar, düşüncelerini çok açık ve hür bir şekilde dile getirmişlerdir. Bu fikirlerin ortaya konulması neticesinde günümüze ulaşan büyük bir kültür ve bilgi birikimi ortaya çıkmıştır. Bu konuda yanlış anlaşılmış, geçmiş dönemlerde yapılan içtihatlar asırlar boyunca yeterli görülmüştür. Ortaya yeni çıkan problemler geçmiş dönem içtihatları ile çözülmeye çalışılmış, nakledilen bilgiler bazen aklın önüne geçirilmiştir.

Kısaca bir kaç cümle ile açıkladığımız bu kaynaklar zaman içinde farklı algılandıklarından Müslümanlar kendilerini yenileyememişler, maziye hatırlayıp onunla övünmekle yetinmişlerdir.

KUR'AN

Bütün dinlerin ve inanç sistemlerinin dayandığı temel kaynaklar bulunmaktadır. İslam dininin dayandığı temel kaynaklar da bu bağlamda Kur'an, onun açıklayıcısı olarak Sünnet ve bunlara aykırı olmamak kaydı ile bağımsız düşüncedir. Bağımsız düşüncenin içerisinde icma, kıyas, maslahat-ı mürsele (Kamu Yararı) gibi hükümler sıralanabilir. Bu kaynaklar iyi anlaşıldığı zaman İslam Dinin ortaya koyduğu hükümler ve dinin temelinde bulunan değişim ve gelişme ruhu da iyi anlaşılacaktır. Bu kaynaklar iyi anlaşılmadığında ise dinin iyi anlaşılamayacağı, dolayısıyla yanlış ve sapıkça yorumların ortaya çıkacağı aşikardır. İslam dünyası içinde bulunduğumuz bu asırda bu kaynakların iyi anlaşılmasının neticesi olarak değişim ve gelişmeyi yakalayamamış, geri kalmış ülkeler arasında yerini almıştır.

İslam'ın öncelikle dayandığı temel kaynak olan Kur'an, Müslümanlar tarafından iyice okunmalı ve başucu kitabı yapılmalıdır. Kesinlikle duvarlara asılan ve karşısında saygıyla durulan dokunulmaz bir kitap olmaktan çıkarılmalıdır. Nitekim Milli Şairimiz Mehmet Akif ERSOY bu durumu anlatmak için böyle haykırmaktadır.

İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!

Yoksa bir maksat aranmaz mı bu ayetlerde?

Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kuran'ın:

Çünkü kaydında değil hiçbirimiz mananın

Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;

Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına.

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için.

Kur'an'ı bu manada kullanmak için öncelikle onu tanımak ve nasıl bir kitap olduğunu öğrenmek gerekir. İslam fakihleri, Kur'an,ı şöyle tarif etmişlerdir; "Allah (CC) tarafından Cebrail (AS)

aracılığı ile Hz. Muhammed (s.a.s) 'e Arapça olarak 23 yıl içerisinde peyderpey indirilen, mushaflarda yazılı, yalan söylemesi mümkün olmayan toplulukların birbirine rivayeti ile bize ulaşan ve kendisi ile ibadet edilen mucizevi mukaddes bir kitaptır.” Bu tarîf ortaya koymaktadır ki; bir kitabın Kur'an ismini taşıyabilmesi için Arapça olması, yalan söylemesi mümkün olmayan toplulukların rivayet etmiş olması, Allah tarafından vahiy yolu ile Hz. Muhammed'e indirilmiş olması gibi unsurları bulundurması gereklidir.

Kur'an, Hz. Muhammed'e (s.a.s) 23 yıllık peygamberliği süresince kısım kısım nazil olmuştur. Vahyedilen ayetler, Hz. Muhammed (s.a.s) döneminde bir taraftan vahiy katiplerince yazıya geçirilmiş, diğer taraftan da hafızası iyi olan kişiler tarafından ezberlenmiştir. Ayetler ve sureler bugün ki sırası ile Hz. Peygamber tarafından sıralanmıştır. Yazılan bütün Kur'an ayetleri Hz. Ebubekir zamanında toplanarak bir araya getirilmiş, Hz Osman zamanında da, bu toplanan sahifeler mushaf olarak yazılmış ve çoğaltılmıştır. Günümüze kadar da, hem hafızların ezberlemesi ve ezberletmesi şeklinde şefevi (dilden dile) gelenekle, hem de yazılı olarak kitap halinde inkarı mümkün olmayan bir doğrulukla ulaşmıştır.

Kur'an temel olarak, insanların anlaması ve onunla doğru yolu bulması için indirilmiş, mesajı ayırın gözetmeksizin herkesi kapsamıştır. İnsanları ayetleri üzerinde düşünmeye çağırmış ve bilgiyi daima ön planda tutmuştur. Bu özellikleriyle Kur'an, kısaca Müslümanların düşüncelerini tartabilecekleri bir mihenk taşı olmuştur. Kur'an içerdiği hükümler itibarı ile inanç, ibadet, ahlak, muamelat, gibi konularda genel kaideler koymuştur.

Kur'an kendini bir çok ayeti kerimede değişik yönleri ile tanıtmakta ve nasıl bir kitap olduğunu bizlere bildirmektedir. Kur'an insanlığın yolunu aydınlatan, müjdeleyici, uyarıcı ve uyulması gereken bir kitaptır. “Kendisinde şüphe olmayan bu kitap (Allah'tan) sakınanlar için bir hidayet rehberidir.”¹ “İşte bu (Kur'an) mübarek bir kitaptır. Onu biz indirdik. Ona uyun, Allah'tan sakının ki size

1 Bakara, 2

rahmet edilsin.”² Ta.Sin. Bunlar Kur’an’ın açıklayan kitabın ayetleridir. Namazı kılan, zekatı veren ve ahirete de kesin olarak iman eden mü’minler için bir hidayet rehberidir.”³ “Elif. Lam. Ra. (Bu Kur’an), Rablerinin izniyle insanları karanlıktan aydınlığa, yani her şeye galip ve övgüye layık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”⁴ “Bu kitap, müjdeleyici ve uyarıcıdır.”⁵

Kur’an, eksiksiz ve benzeri ortaya konulamayacak, bu iddia ile asırlar boyunca insanlığa meydan okuyan bir kitaptır. “Korunsunlar diye, pürüzsüz Arapça bir Kur’an indirdik.”⁶ “Eğer kulumuza (Muhammed’e) indirdiğimiz (Kur’an) konusunda şüphe içindeyseniz ve (iddianızda) doğrulardan iseniz Allah’ın dışında, insanlardan ve cinlerden bütün yardımcılarınızı çağırın da onun bir suresinin benzerini getirin.”⁷ “Ant olsun! Bu Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, bir birlerine destek olsalar onun benzerini getiremezler.”⁸

Kur’an, dil olarak Arapça’dır ve Allah katından indirilmiş bir kitaptır. “ Biz onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik. Umulur ki düşünesiniz.”⁹ “ Böylece Ümmü’l Kura’yı (Mekke’yi) (korkutman için sana Arapça olan Kur’an’ı vahyettik.”¹⁰ “Kur’an Rahman ve Rahim olan Allah katından indirilmiştir. (Bu) bilen bir kavim için ayetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır.”¹¹ “Korunsunlar diye pürüzsüz Arapça bir Kur’an indirdik.”¹² (Bu) Kitap, Aziz ve Hakim olan Allah tarafından indirilmiştir.”¹³

2 En’am, 155

3 Neml, 1-2

4 İbrahim, 1-2

5 Fussilet, 4

6 Zümer, 28

7 Bakara, 23

8 İsra, 88

9 Yusuf, 2; Bkz. Cin, 3

10 Şura, 7

11 Fussilet, 2-3

12 Zümer, 28

13 Casiye, 2

Kur'an, insanın aklına hitap eden ve insanlar için bilgi yüklü bir kitaptır. Kur'anın bir çok ayeti dikkat edildiğinde "Umulur ki düşünürsünüz", " Umulur ki fikredersiniz", "Umulur ki hatırlarsınız" şeklinde bitmekte ve insanın aklına hitap etmektedir. "Bu Kur'an çok mübarek bir kitaptır. Onu sana indirdik ki ayetlerini düşünsünler ve akl-ı selim sahipleri öğüt alsınlar."¹⁴ "Apaçık kitaba and olsun ki biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık."¹⁵ "Hakikaten biz bu Kur'an'da insanlar için her şeyi sayıp dökmüşüzdür."¹⁶ "Muhakkak ki biz bu Kur'an'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Fakat insanların çoğunluğu ancak inkar ederler."¹⁷

Kur'an incelendiğinde, insanlık için evrensel değer olarak kabul edilen her konuda hükümler içerdiği, bu hükümlerin ihlal edilmesi durumunda toplumların ne ile karşı karşıya olduklarının açık olarak belirtildiği görülecektir. Bir yasak getirilirken bu yasağın getirilmesinin gerekçeleri, bir şey emredildiğinde de bu emrin kazandıracakları anlatılmakta, daha önce yaşamış bulunan toplumlardan ve bu toplumlara gelen peygamberlerin hayatlarından örnekler verilmekte, bu toplumların yok olma sebepleri üzerine dikkat çekilmektedir. Dünya ve ahiret saadetini kazanabilmek ve birbiri ile uyumlu yaşayabilen bir toplumu oluşturan iyi insan olmak için uyulması gereken kurallar sıralanmaktadır.

İslam'ın ilk dönemlerine bakıldığında Müslümanların Kur'an'ı gereği gibi iyi anladıkları ve Kur'an'ı esas alarak fikir ürettikleri göze çarpmaktadır. Daha sonraki dönemlere gelindiğinde içtihat kapısı kapatılmış ve söylenebilecek her şey söylenmiştir gibi fikirlerin İslam toplumunda hakim olduğu, sanki Müslümanların Kur'an'dan sistemli olarak uzaklaştırıldıkları görülmektedir. Kur'an'ın yalnız başına anlaşılmasının pek mümkün olamayacağı, bu sebeple sağlam dini bilgisi olmayanların okumamasının daha iyi olacağı gibi asılsız olarak ortaya atılan fikirlerin de insanları

14 Sa'd, 29

15 Zuhurf, 2-3

16 Kehf, 54; Bkz. Zümer, 27; Rum, 58

17 İsra, 89

etkilediği ve Kur'an'dan uzaklaşmanın önemli amillerinden biri olduğu müşahede edilmektedir.

Kısacası, Müslüman'ın başucu kitabı olması gereken, insanların okuması, anlaması ve üzerinde düşünmesi için gönderilmiş olan Allah Kelamı sadece mübarek gün ve gecelerde ölümlerimizi yad etmek için okunan, ayrıca manası üzerinde düşünölmeyen ve hayata yansıtılmayan bir kitap olmaktan öteye gitmemektedir. Bunun sonucu olarak da, yanlış bir çok anlayış Müslümanların önüne Kur'an'ın anlayışı gibi aktarılmakta, bu gün akli başında hiçbir Müslüman'ın kabul edemeyecek olduğu devlet, düzen tanımayan ve fikirlerini terör vesilesi olarak kullanan grupların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu gün İslam Dünyası ve Müslümanlar, bütün dünya medyasında, Kur'an'ın amaçladığı toplumlara örnek olacak bir model sergilemek yerine, terör, tedhiş, korku gibi unsurlarla ön plana çıkmaktadır. Sevgi temelli bir dini tebliğ eden İslam ile bağdaşmayacak bu görüntü, gayri müslimlerin İslam ve Müslümanlara bakışını etkilemekte, İslam'ın bir barış ve mutluluk mesajlarını gölgelemektedir. Bu açmazdan yegane yolu ise yeniden Kur'an'a dönüş ve onu çağımızın ihtiyaçları ile yorumlamakla mümkün olacaktır.

SÜNNET

“(Ey Resûlüm) de ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayan ve esirgeyendir. De ki: Allah ve Rasûlüne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki, Allah kafirleri sevmez.” Âl-i İmrân -32

Hız. Muhammed (s.a.s), insanların sorumsuz olarak yaşadığı cahiliyye dönemi olarak isimlendirilen bir zamanda dünyaya gelmiş, verdiği mücadele ve yaptığı faaliyetler neticesinde mükemmel kişiliğiyle bu dönemi kapatarak, yerine barış ve huzurun hakim olduğu evrensel bir medeniyetin temellerini atmıştır. O, putperestliğin yerine tevhîd anlayışını, zulmün yerine adaleti, düşmanlığın yerine kardeşliği getirme gayreti mücadelesini vermiş, toplumda barışın hakim olmasını hedeflemiştir. O, bir peygamber olarak aynı zamanda bir insanın yaşayabileceği hayatın her basamağını yaşamış ve bu hususlarda örnek davranışlar sergilemiştir.

Hız. Muhammed (s.a.s), insanlık için her yönüyle örnek alınması gereken bir önderdir. Onu örnek almak, her şeyden önce Allah’ın emridir. Ona sırt çevirmek, karşı gelmek ise, Allah’ın emrine isyandır. Kur’an-ı Kerim, ona itaati, Allah’a itaatle eşdeğer tutmuş ve Allah sevgisinin peygamber sevgisinden ayrılmayacağını belirtmiştir: “Resûle itaat eden Allah’a itaat etmiş olur”¹⁸ ; “(Ey Resûlüm) de ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayan ve esirgeyendir. De ki: Allah ve Resûlüne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki, Allah kafirleri sevmez.”¹⁹ Bu ayet açık bir şekilde Allah’ın sevgisini kazanabilmenin ve günahlardan kurtulmanın en önemli basamağı olarak Hız. Peygamber’e itaati vurgulamaktadır. Fetih Suresinin şu ayetinde de bu husus ayrıca ifade edilmektedir. “Ey Muhammed! (s.a.s) Sana biat edenler, ancak Allah’a biat etmişlerdir.”²⁰ Onun hayatı incelendiğinde görülecektir ki, o her-

18 Nisa, 180

19 Ali İmrân, 31

20 Fetih, 10

kes için en mükemmel rehber, en güvenilir örnektir. İnsan, hangi konuda olursa olsun onun hayatında kendisi için alınması gereken mükemmel örnekler bulacaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "Andolsun ki, Resûlullah'ta sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel örnekler vardır."²¹ buyrulmaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.s), peygamberlerin sonuncusudur. Yüce Allah, onu kıyamet gününe kadar gelecek bütün insanlara peygamber olarak göndermiştir. İnsanlık için gönderdiği son ilahî mesajları içeren, ideal toplumun oluşması için uyulması gereken emir ve yasakları ihtiva eden Kur'an-ı ona indirmiştir. Kur'an'da; "Biz seni ancak (rahmetimizin) müjdecisi ve (azabımızın) korkutucusu olarak bütün insanlara peygamber gönderdik. Ne var ki insanların çoğu bunu bilmezler"²² buyrulurarak onun bu özelliği vurgulanmıştır.

O, bir müjdecî, bir uyarıcı olmasının yanında, bütün alemlere rahmet vesilesi olarak doğruluk rehberi Kur'an ve hak din ile gönderilmiştir. O, Allah'ın seçtiği ve yetiştirdiği bir kimsedir. O, Allah tarafından bütün insanlığın önderi kılındığı içindir ki, insan hayatının bütün kademelerini tecrübe etmiş, insanlığın her sınıfına örnek olabilecek üstün bir hayat yaşamıştır. İnsanlığa da iki önemli miras bırakmıştır. Kur'an ve Sünnet.

Kur'an ve onu tebliğ eden Hz Muhammed'in (s.a.s) sünneti İslam Dini'nin temel iki kaynağını oluşturmaktadır. İslam da hüküm ortaya koyan bütün deliller asıl itibarı ile bu iki kaynağa uygun olmak zorundadır. Bir icma veya kıyas ile ortaya konulan hüküm, bu iki kaynağa aykırı olsa, İslam açısından, delil olarak bir değeri bulunmamaktadır. Bütün delillerin kendilerine bağlı olması açısından, bu iki kaynak, İslam'ın tartışılmaz değerleridir.

Kelime olarak tabi olunan yol manasına gelen sünnet; Hz. Peygamber (s.a.s)'in yapmış olduğu iş, söylemiş olduğu söz ve başkası yaptığı halde kendisinin uygun görmüş olduğu işlerin hepsine verilen isimdir.

21 Ahzap, 21

22 Sebe, 28

Kur'an, Hz Muhammed (s.a.s) döneminde yazıya geçirilmiş olması ve bize kadar üzerinde yalan söylemesi mümkün olmayan topluluklar vasıtası ile tevatüren ulaşmış olması sebebiyle tartışılmaz bir kaynaktır. Onun tartışılmaz olması taahhüdünü de zaten Allah (cc), Hıcr Suresinin 9. ayetinde “ Şüphesiz o Kur'an'ı biz indirdik ve onu biz koruyacağız” hükmüyle belirtmiştir. Oysa Hz. Muhammed'in (s.a.s) Sünnetinin kendi döneminde tam anlamıyla yazıya geçirilmiş olmaması ve Rabb'ine kavuşmasından yaklaşık 100 yıl sonra yazılması sebebiyle tartışmalara sebep olmuştur. Hadislerin çeşitliliği, bir konuda birçok hadisin bulunmuş olması ve içtihat eden alimlerin bu hadislerin bir kısmını kendi değerlerine göre sahih kabul ederek, içtihatlarında değerlendirmiş olması, diğer bir kısmını ise zayıf kabul ederek reddetmiş olması da bu tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Zaman içinde Hz. Muhammed'e (s.a.s) atfedilerek hadisler uydurulmuş ve bu hadisler ciltler dolusu kitapları oluşturacak kadar çoğalmıştır. Sahih, zayıf ve mevzu (aslı olmayan) hadislerin varlığı da tartışmaların oluşmasına etki etmiştir. Bu tartışmalar genelde hadisin hangi ölçülerde ve ne şekilde delil olarak kullanılacağı konularında cereyan etmiştir. Bu tartışmalara rağmen güvenilir İslam alimleri tarafından Hz. Muhammed'in (s.a.s) Sünneti hiçbir zaman devre dışı bırakılmamış, bize Allah'ın Kelamı yeter, sünnete ne gerek var, Allah Kelamında her şeyi açıklamıştır tezi ile sünnetin delil olamayacağı savunulmamıştır. Kur'an, “ Resul size ne getirdiyse onu alın, neden yasakladıysa da ondan kaçının”²³ ; “Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiğinde, inanmış bir erkek ve kadının o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah'a ve Resulüne karşı gelirse apaçık sapıklığa düşmüştür.”²⁴ ; “Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine bir azap gelmesinden sakınsınlar”²⁵; “Bir konuda münakaşa ettiğinizde onu Allah'a ve Resulüne havale edin”²⁶ ayet-

23 Haşr, 7

24 Ahzap, 36

25 Nur, 63

26 Nisa, 59

leriyle Hz Muhammed'in (s.a.s) vermiş olduğu hükümlere uymamızı ve ona karşı gelmememizi vurgulamaktadır. Bu ve benzeri ayetler ortada iken Hz. Muhammed'in sünnetini delil olarak kabul etmemenin dinin temellerine sarsmaya çalışmanın dışında bir şey olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

İslam Hukukçuları, Hz Muhammed'den (s.a.s) insan ve beşer olarak nakledilen yeme, içme, yatma, kalkma, yürüme, oturma ve giyme gibi fiillerin, hüküm olması açısından bir değer ifade etmediğini, ancak bunların bazı Sahabenin yaptığı gibi Hz. Muhammed'e (s.a.s) yakınlık gayesiyle yapılmasının hoş karşılanan işler olduğunu belirtmişlerdir. Buna delil olarak da, Hz Muhammed'in (s.a.s) Medine'ye gelişinde Hurmaların budanmamasını söylemesi, daha sonra ürün alınmayınca da "Siz dünyanın işlerini benden daha iyi bilirsiniz" , "Ben ancak bir beşerim. Size dininizden bir şey emrettiğimde onu alınız, kendi görüşüm olarak bir şey emrettiğimde, şüphesiz ben de insanım (yanılabiliyim de)", Bedir Harbi esnasında ordunun toplanma bölgesini beğenmeyen Sahabenin bu yeri bir harp hilesi olarak mı yoksa bir vahiy bilgisi olarak mı seçtiğini sorması üzerine, bunun bir harp taktiği olduğunu söylemesi ve daha sonra bu sahabenin Bedir Kuyularını tatalım görüşüne uyarak ordunun yerini değiştirmesi gibi hadisleri ileri sürmüşlerdir. Hz. Muhammed'den (s.a.s) nakledilen ve sadece ona has olan dörtten fazla kadınla evlenmesi, iftar etmeksizin iki günün orucunu birbirine bağlaması gibi fiiller ki bunlarla amel edilmeyeceğini belirtmişlerdir. Bunlar ve benzerlerinin dışında kalan dinen bir hüküm ortaya koyan sözlerini, fiillerini ve tasdik ettiği uygulamalarını hüküm bildiren Sünnet olarak bildirmişlerdir.

Hz. Peygamberin (s.a.s) dinde bir şey ortaya koyamayacağını, ancak Kur'an da var olanı açıklayabileceğini söylemek Kur'an'ı anlamamak demektir. Kur'an; "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resule, o ümmi Peygambere uyan kimse­lerdir. Onlara iye ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar..."²⁷ buyurarak onun da dolaylı olarak helal ve haram koyma

yetkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yetkiyi Kur'an ona vermektedir.

Kur'an'ın ona verdiği bu yetki zaman içerisinde çok yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermiş, sünnet daha ziyade davranış örnekleri olarak açıklanmıştır. Öyle ki, bir kısım Müslümanlar sünnetin ortaya koyması gerekli olan evrensel ilkeler veya sünnetin uygulandığı evrensel illet yerine örfi ve kültürel uygulamaları almışlar, sanki medeniyetten uzak, bedevi yaşantı sünnetmiş gibi bir davranış içine girmişlerdir. Her yeni ortaya çıkan gelişmeye bu yanlış anlayış neticesinde karşı durmuşlar, özünde değişim ve gelişme olan sünnetin ruhundan uzaklaşmışlardır. Bu yanlış anlayışın, en yakın ve akıllardan silinmeyen tezahürü de Taliban Rejiminin ve İŞİD'in ortaya koyduğu uygulamalarda kendini göstermiştir.

Kısacası İslam'ın ikinci sağlam delili olarak kabul ettiğimiz sünnet olarak bize intikal ettirilen rivayetler bu anlayış içerisinde değerlendirilmelidir. Hadis metinlerinin yeniden kritikleri yapılarak ortaya konulan dini hükümlerin ifade ettiği evrensel değerler anlatılmalıdır. Bize ulaşan bütün rivayetler Kur'an ve akıl planında süzgeçten geçirilmeli, dini anlatımda yöreselliğin getirdiği etkenlerden sünnet anlatımı kurtarılmalıdır. Bunlar yapılırken de dinin uygulanmasında sünnet göz ardı edilerek, ibadetlerin dayandığı sağlam temeller zayıflatılıp dinin oyuncak haline getirilmesi kolaylaştırılmamalıdır.

SORUMLULUKLARI AÇISINDAN İNSAN

İnsan, yaratılmışların en mükemmeli²⁸, Meleklerin kendisine secde ettiği,²⁹ düşünen ve aklını kullanan varlık. Bu halinin yanında zayıf yaratılışı,³⁰ bu sebeple de çabucak ümitsizliğe düşen ve nankörlük yapan,³¹ nimetler karşısında zaman zaman şımaran, kendi cinsine karşı kibirlenip böbürlenene³² mükemmelliğinin yanında kusur ve zaafı bulunan bir varlık. Yeryüzünde var olan her şeyin kendi tasarrufuna verildiği,³³ ruh ve maddeden oluşan, madde ile mana arasında bir köprü gibi konumu olan bir varlık. Bir yönü ile objektif aleme diğer bir yönü ile de mutlak aleme bağlı, dünya ve Ahiret hayatı için dengeleri gözetken bir varlık. Ruhunun doyumsuzluğunu gidermek için arayışlar içerisinde olan, bu açıdan da Yaratılışının sebepsiz olmadığı ve bir gayeye matuf olarak yaratıldığının idrakinde olması gereken varlık.

İnsan, kuşkusuz diğer varlıklardan farklı olarak yaratılmıştır. Ona yaratılıştaki verilen o mükemmeliyetin en önemli unsuru akıl ve idrak sahibi olmasıdır. Bu sayede o, düşünür ve karar verir, seçme hakkını kullanır. Yüce Allah'ın bütün nimetleri diğer yaratıklarının haricinde insanın emri altına vermiş olması da yine insana verilen akli ve ruhi yönünde aranmalıdır. Bu özellik, akli ve ruhi melekeleri ile irade ve seçme hürriyetinin verilmiş olması aynı zamanda onu kendini yaratana karşı da sorumlu bir hale getirmektedir. Zaten insanı insan olarak öne çıkaran ve yeryüzünde yaratılmış en şerefli mahlûk olma özelliğini ona veren husus, yüklenmiş olduğu sorumluluktur. Kur'an, emanet olarak belirttiği sorumluluğu, "Doğrusu biz sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da, onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir. Pek zalim ve çok cahil olan insan ise

28 Bkz. Tin, 3

29 Bkz. Bakara, 34; Araf,11

30 Bkz. Nisa, 28

31 Bkz. Hud, 9

32 Bkz. Hud, 10

33 Bkz. Lokman, 20

onu yüklenmiştir”³⁴ ayetiyle insanın yüklendiğini bildirmektedir.

İnsan, bir an aklını başına alıp düşündüğünde yaşamış olduğumuz bu dünyanın gelip geçici bir alem olduğunu, nihayetinde ölümün var olması sebebiyle de ona tamamıyla bağlanılmaması gerektiğini idrak eder. Dünya hayatı bir aldanma vesilesi, bir imtihan salonudur. Bu dünyada yaşamaktan nasibi olan herkes bu imtihana katılmak zorundadır. Bundan hiçbir kimsenin kaçışı olmadığı gibi bu imtihanda başarılı veya başarısız olmak da kişinin kendi iradesi dâhilinde olan bir iştir. İnsan, nefsinin arzu ve isteklerine gem vurup, geçici olan bu hayatın parlıtlarına kapılmaksızın, ömrünü geçirebilmiş mi ? Bu sorunun cevabı imtihanın kesin neticesini ortaya koyar. Kur'an da, hayat ve ölümün bir imtihan vesilesi ve kimin iyi amel sahibi olduğu probleminin de bu imtihanın en önemli esasını teşkil ettiğini bildirmektedir.³⁵

İnsan, kul olarak kendini yaratan yüce Yaratıcı'ya, sosyal bir varlık olarak gerek kendine, aile bireylerine gerek akraba, eş, dost ve komşularına ve gerekse de bir fert olarak devlete, topluma ve çevreye karşı sorumlulukları bulunmaktadır.

Bu yazımızda anlatılan ölçüler içerisinde Kur'an ayetleri ışığında, sorumlulukları açısından insanı bazı yönleri ile değerlendirmeye çalışacağız.

1- Allah'a Karşı Sorumluluk

Allah bütün varlıkları varlığı ile var eden Mutlak varlıktır. Yaratıklarının hiç biri ona benzemez. O yaratıklarının bir toplamı da değildir. Yeryüzünde varlıklarını gördüğümüz ve müşahade ettiğimiz bütün varlıklar O'nun varlığının bir delili, bize mesajıdır.³⁶ Onu inkâr etmek mümkün değildir. O olmasa idi varlık olmazdı. O, “Evveldir, ahirdir. Zahir ve batındır. Her şeyi kemali ile bilendir.”³⁷

Allah, İnsanı tek bir nefisten ve ondan da eşini yaratmış, iki-

34 Ahzap, 72.

35 Bkz. Mülk , 2

36 Bkz. S. Ahmet Arvasi, Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz, İstanbul, 28

37 Hadid, 3

sinden de kadın ve erkek olarak nesilleri üretmiştir.³⁸ Yine O, insan için yeri bir yaşanabilecek zemin, göğü de onun üzerine bir tavan yapmış, gökten su indirmiş ve o su ile türlü meyvelerden ve ekinlerden rızık çıkarmıştır.³⁹

Bu sebeplerle insan için en önemli ve başta gelen sorumluluk Allah'a karşı olan sorumluluğudur. İnsanlık, bezmi ezelde yani ruhlar âleminde Allah'ın varlığını kabul etmiş, Allah'ın "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" sorusuna "bilakis Rabbimizsin" diyerek mukabelede bulunmuştur.⁴⁰ Allah, bu alınan ahde uymasını dünyada insanoğlundan talep etmiş, onun sorumluluklarını sıralarken Allah'a karşı sorumluluğunu başta vurgulamıştır.

İnsanın Allah'a karşı olan sorumluluğunun başında ise O'nun varlığını bilmek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşturmak gelmektedir. Allah'a şirk koşturmak insan için işleyebileceği günahların en başında gelmektedir. "Allah ile birlikte bir ilah tanıma! Sonra kınanmış ve kendi başına terk edilmiş olarak kalırsın. Rabbin, sadece kendine kulluk etmenizi hükmetti..."⁴¹ ayeti bu olguyu vurgulamaktadır. Bu sorumluluğa uymayan, elleri ile yapmış olduğu taş ve ağaç parçalarını Allah'a eş koştur, onun yerine koyan, Allah'ın hakkını ihlal eden, O'na verdiği ahde riayet etmeyen, O'nu noksan sıfatlarla sıfatlandıran ve O'na eş, oğul gibi O'nun vahdaniyetini gölgeleyecek unsurları ortak koşturmanın içine düştükleri durumu Kur'an ayetleri geniş bir şekilde ortaya koymaktadır. "Allah kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz. Ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar." Ayeti şirkin ne derece affı mümkün olmayan günah olduğunu ortaya koymaktadır.⁴²

Allah insana sonsuz nimetler vermiş, onu en güzel şekilde yaratmış ve yaratılan her şeyi onun tasarrufuna bırakmıştır⁴³. Bunun karşılığında da insandan kulluğunu bilmesini istemiş ve yaratılışın

38 Bkz. Nisa, 1

39 Bkz. Bakara, 22

40 Bkz. Araf, 172

41 İsrâ , 22-23

42 Nisa, 116.

43 Bkz. Lokman,20; Casiye, 13

sırrı olarak da Allah'a kulluğu ön plana çıkarmıştır⁴⁴. O yarattıklarına karşı merhametli⁴⁵, ondan başka insan için ne bir dost vardır ne de bir yardımcı,⁴⁶ancak O'na ibadet eder ancak ondan yardım dileriz.⁴⁷

İnsan, kendi acziyeti içerisinde, sıkıntı da kaldığında veya dara düştüğünde sığınılacak bir merci olarak Allah'ı görmektedir. Kendisine sonsuz nimetleri veren ve kendisini koruyup gözeten Rabbine karşı şükrünü yerine getirebilmesinin ve onun karşısında acziyetini ortaya koymasının en önemli ifadesi ona ibadette bulunmaktır. İnsan kendisine yapılan en ufak bir yardım için kendisine o yardımı yapana daima iyi duygular beslemektedir. Bir iyiliğin yıllarca kölesi olmaktadır. Öyleyse insana sonsuz ihsanda bulunan Allah, ibadete en layık olandır.

İbadet, kulun yüce yaratıcıya karşı saygı ve tazim görevidir. Kul yaptığı ibadet ile O'na yaklaşır, O'nun karşısında acziyetini ortaya koyar, kendisini O'na bağlar, böylece maddeten ve manen bir arınmayı gerçekleştirir. İbadet verilen nimetlere karşı şükrün ifadesi olarak tecelli eder, Şükür ise nimetin artmasına sebep olur.⁴⁸

Umumi mana olarak Allah'ın rızasını kazandıracak her çeşit davranış ve fiiller olan ibadet, O'nun emrettiği Namaz, Oruç, Zekât ve Hac gibi emirlerin yerine getirilmesidir. Kul bu ibadetleri yapmamış olsa, Cenab-ı Allah'ın zatı ulûhiyetinden hiçbir şey eksik olmaz. Eğer o dilerse bütün insanlığı yokluğa gönderip yerine başkalarını getirmeye kadirdir.⁴⁹ Bu sebeple, yine kaybeden sorumluluğunu yerine getirmemiş olması sebebiyle insanın kendisi olur.

Kısa ve öz olarak başıboş ve sorumsuz yaratılmamış olan insan hayatının hemen her devresinde yaptığı bütün işlerden dolayı Allah'a karşı sorumludur.

44 Bkz. Zariyat, 56

45 Bkz. Fatiha, 2

46 Bkz. Bakara, 107

47 Bkz. Fatiha, 4.

48 Bkz. İbrahim, 7.

49 Bkz. Nisa, 133.

2-Kendine ve Aile Bireylerine Karşı Sorumluluğu

İnsan, yaratıldığı günden itibaren kendi nefsinden sorumludur. Kur'an, birçok ayet-i kerime de insanın bizzat kendi nefsin yönelik hitaplarda bulunmaktadır. Allah'ın insana verdiği beden, sıhhat, akıl gibi nimetler birer emanettir. Kendi nefsinden sorumlu olan insan bu gibi emanetlere da riayet etmek zorundadır. Kur'an insanın kendisini bile tehlikeye atmasını yasaklamakta, insana doğru ve dürüst olmayı öğütlemektedir.⁵⁰

Kendine karşı sorumluluğunun idrakinde olan insana, Kur'an aklı geçici olarak da olsa giderici ve sarhoş edici maddeleri hem bu açıdan hem de sıhhat açısından yasaklamış bunların şeytanın pis amellerinden olduğunu vurgulamıştır.⁵¹

İnsan, mal, mülk, para, kadın v.b gibi nefsani duygularına hitap eden, dünya hayatının cezbedici özelliği olarak bildirilen⁵² şeylere karşı aşırı bir şekilde ve hırs derecesinde bir bağıllık sergilemektedir. Bu da insanın yaratılışındaki zayıflığından beslenmektedir. Hadid Suresinin bu ayetinin ortaya koymuş olduğu manada ki dünya hayatı, bir başka ayette de şu şekilde ifadesini bulmaktadır; "Nefsani arzulara, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağlamal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir."⁵³

İnsan, dünya hayatının bu ayetlerde belirtilen özelliklerine kendisini öyle kaptırır ki bu durum ona yarın karşılaşılabilecek olduğu ahiret hayatını unutturur. İnsan arzularının sınırı yoktur, bu sebeple birçok insanın bugün nefsi arzularının emrettiği şekilde hayatını yaşadığını görürüz. Nefsin arzu ve isteklerinin sınırı olmadığından daima hep yeni şeylerin peşinden koşmaktadır. Bir arzuya ulaştığında, o arzu için olan istek biter ve yeni bir arzunun peşinden koşmaya başlar. Ona ulaştığında da bir başkasını arzular

50 Bkz. Bakara, 195.

51 Bkz. Maide, 90

52 Bkz. Hadid, 19

53 Ali İmran, 14.

ve böylece doyumsuzluk duygusu hakim olmaya ve yeni arayışların peşine düşmeye başlar. Bu ise, insanı sapıklığa ve körü körüne bir bağımlılığa sevk eder.

Kur'an bu bağlamda insanın kendi nefesine karşı sorumluluğunun bir gereği olarak, nefsinin bu gibi kendine manevi yönden zarar verecek olan şeylerden arınmasını ve kurtuluşa ermesini, ahiret hayatının dünya hayatına tercih edilmemesini⁵⁴ tavsiye etmektedir.

Kendi nefisinden sorumlu olan insan, kibirden, gösterişten, yalancılıktan, hasetten, iftiradan, gıybetten, nifak ve fitneden uzak durur, Allah'tan sakınır ve Ahiret yurdu için ne hazırlık yaptığını kendine sorarak nefis muhasebesi yapar.⁵⁵ O Allah'ın kendisine hitap ettiği şekilde kendini ve ehlini cehennem ateşinden yapmış olduğu iyi amelleri ile muhafaza eder.⁵⁶ “(Ey Mü'minler) Ahiret için azık toplayın. Bilin ki azığın en hayırlısı takvadır.”⁵⁷ “Her kim dünya nimetini isterse kendisine ondan verimiz. Kim de ahiret sevabını isterse ona da bundan verimiz.”⁵⁸

Kur'an insana, aynı zamanda bir ferdi olduğu aile ile ilgili sorumluluklar da yüklemektedir. Her insan bir aile ortamında dünyaya gelmektedir. Toplumun çekirdeğini de oluşturan aile insanın ilk ve temel her türlü eğitimini aldığı ocaktır. İnsan aile ortamında hayata hazırlanır, aile içinde şekillenir ve topluma faydalı bir birey haline gelir.

Kur'an, karı-koca, evlat, baba-anne, kardeş ve akraba olarak insanın aile içindeki sorumlulukların da temel taşlarını koymaktadır.

Ailenin esas unsurunu teşkil eden karı ve koca olarak insan, bir birine karşı sorumludur. Allah; “huzur bulmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet bağları oluşturmaları da O'nun varlığının delillerindendir.”⁵⁹ Buyur-

54 Bkz. Âla, 14-17

55 Bkz. Haşr, 18

56 Bkz. Tahrim, 6

57 Bakara, 197

58 Ali İmran, 145

59 Rum, 21

maktadır. Bu ayet ortaya koymaktadır ki eşler arasındaki ilişkinin temeli karşılıklı sevgi ve saygıya dayanmaktadır. Kur'an eşler arasındaki ilişkinin temeline bu sevgi ve saygının tezahürü olarak nikâh unsurunu koymuş, nikâhsız birliktelikler kesin olarak yasaklanmıştır. Zina olarak nitelendirilen nikâhsız birliktelikler, toplumun ahlaki yozlaşmasına sebep olan edepsizlik ve kötü bir yol olarak vasıflandırılmıştır.⁶⁰

Kur'an erkeklerin kadınların üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da erkeklerin üzerinde hakların olduğunu belirterek,⁶¹ inanan erkeklerle kadınların birbirlerinin dostları olduğunu, birbirlerine iyiliği emrettiklerini ve kötülükten alıkoydukları ilkesini genel ahlaki kaide olarak aralarında tesis etmiştir.⁶²

Erkeklerle hanımları ile iyi geçinmelerini, hoşlanmadıkları konularda bile tahammüllü olmalarını⁶³ öğütlemiş, kadınların da kocaları hakkında şikâyetçi olmaları durumunda da aralarının sulh edilmesinin gerektiğini,⁶⁴ aralarının açılması endişesi esnasında da erkek ve kadın tarafından hakemlerle barıştırma gayreti içerisine girilmesinin daha iyi olacağını bildirmiştir.⁶⁵ Boşanma esnasında da kadınların haklarının ihlal edilmemesini⁶⁶ ve nikâh akdi sebebiyle ödenen mehirlerine de el konulmamasını⁶⁷ vurgulamıştır.

Kur'an, karı-kocaya aynı zamanda anne ve baba olarak da sorumluluklar yüklemiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadisinde ; "Her doğan çocuk, yaratılışı itibarıyla İslam fıtratı üzere doğar. Sonra annesi babası onu Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır veya Mecusileştirir" buyurmaktadır.⁶⁸ Bu hadis çocuk üzerinde anne ve babanın önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu sebeple dir ki Kur'an "Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu

60 Bkz. İsrâ, 32

61 Bkz. Bakara, 228

62 Bkz. Tevbe, 71

63 Bkz. Nisa, 19

64 Bkz. Nisa, 128

65 Bkz. Nisa, 35

66 Bkz. Bakara, 231

67 Bkz. Nisa, 4

68 Müslim b. Haccac, El Camiu's Sahih, Beyrut, Trsz. Kader 22-25.

yakıtı insanlar ve taşlar olan Cehennem ateşinden koruyun”⁶⁹ buyurmaktadır.

Anne baba çocukları arasında kız erkek ayırımı kesinlikle yapmamalı,⁷⁰ onları en iyi bir şekilde eğitmeli ve topluma yararlı fertler olarak yetiştirmeli. Onları kendilerine ve topluma zararlı olacak alışkanlıklardan ve hareketlerden uzak tutmalı. Hz. Peygamber (s.a.s); “Hiç bir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermiş olamaz”⁷¹ buyurmaktadır. Kur’an, anne babalara bir örnek olması açısından Lokman (a.s)’ın tavsiyelerini bildirmiştir.⁷²

Kur’an evlat olarak da insana sorumluluklar yüklemiştir. Öncelikle insana, anne ve babasını vasiyet etmiş ve annesinin onu hangi sıkıntılara katlanarak meşakkatle taşıdığını vurgulamış, anne babaya itaatsizliğe sınır olarak da şirki zikretmiştir.⁷³ Allah, kendisine ibadet edilmesini emrettikten hemen sonra anne-baba hakkı üzerine durmuş, eğer onlardan biri veya her ikisi kişinin yanında ihtiyarlayacak olurlarsa onlara üf bile denilmemesini, azarlanmamasını, onlara tatlı söz söylenmesini öğütlemiştir. Onlar nasıl insanı küçüklüklerinde bakmışlarsa aynı şekilde onlara rahmet kanadının gerilmesini emretmiştir.⁷⁴ Kur’an, anne baba hakkı üzerinde durduğu ve insana bu manada sorumluluk yüklediği gibi Hz. Peygamber de aynı hususlarda hassasiyetle durmuş, anne babasından her hangi birinin ihtiyarlığı dönemine ulaşip da cennete giremeyene yani onlara karşı sorumluluğunu yerine getirmeyip de cenneti kaçırın evlatların burnu sürtülsün buyurmaktadır.⁷⁵

Kur’an aile bireyleri ile birlikte aynı zamanda kan ve sıhrayet-ten akrabalık bağlarına da riayet etmesini emrederek insanın bu konuda da sorumluluğunun bulunduğunu belirtmektedir. Anne babasının dışında insana en yakın olan kimse kardeşleridir. Daha

69 Tahrir, 6

70 Bkz. Nahl.58-59; Şura, 49-50

71 Tirmizi Muhammed b.İsa, Es- Sünen, Mısır, 1975, Birr, 33

72 Bkz. Lokman, 12-20

73 Bkz. Lokman, 14-15

74 Bkz. İsrâ, 23-24

75 Bkz. En-Nevevi, Riyazüs-Salihin, Trsz. Kahire, 161

sonra amca, dayı, hala, teyze gibi yakınlık sıralarına göre diğer akrabalar gelmektedir. Allah (CC); “Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz. Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten sakının”⁷⁶ buyurarak akrabalık haklarını vurgulamaktadır. Bir başka ayette de akrabaya iyilik etme emredilmektedir.⁷⁷ Hz. Peygamber (s.a.s) de bu konudaki insanın sorumluluğunu belirtmek için Allah’a ve Ahiret gününe inan kimsenin akrabalarını gözetmesini emretmektedir.⁷⁸

3-Sosyal Varlık Olarak İnsanın Sorumluluğu

Kur’an “Ey insanlar! Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Bir birinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.”⁷⁹ buyurmaktadır. Bu ayetin de ortaya koyduğu gibi insan bir millete, bir kabileye mensup olarak dünyaya gelmektedir. Öyle ise insanın bir ferdi olduğu topluma karşı da belli sorumlulukları bulunmaktadır.

Bu ayetin ortaya koyduğu sorumlulukların başında millet sevgisi gelmektedir. Bir insanın kendi milletini sevmesinden daha tabii bir şey olamaz. Hz. Peygamber kişinin kavmini sevmesinden dolayı kınanamayacağını vurgulamaktadır. Milletini seven insanın da gerek millete ve gerekse o milletin yaşadığı coğrafya olan vatanına karşı sorumlulukları bulunmaktadır. İnsanın millete karşı olan sorumluluğu sadece sevgiden ibaret değildir. Kur’an, inananları insanlık için çıkarılmış, iyiliği emreder ve kötülükten yasaklayan en hayırlı ümmet olarak vasıflandırmaktadır.⁸⁰ Öyle ise insanın milletin bir ferdi olarak o milleti daima iyiye yönlendiren, milletin dini, milli, ahlaki ve kültürel değerlerinin ayaklar altına alınmaktan muhafaza eden kimse olması gerekmektedir.

İnsan, aynı zamanda mensubu bulunduğu milletin yaşadığı toprakların savunmasında da sorumluluk sahibidir. Kur’an vatan savunması ile ilgili olarak “Size karşı savaşanlara Allah Yolunda

76 Nisa, 4

77 Bkz. Nisa, 36

78 Bkz. Riyaz’üs-Salihin, 160

79 Hucurat, 13

80 Bkz. Ali İmran, 110

olarak savaşın. Sakın aşırı gitmeyin Çünkü Allah aşırıları sevmez.”⁸¹ buyurarak bu konudaki sorumluluğu ortaya koymaktadır. Vatan savunmasından ve savaştan geri dönüp kaçmayı yasaklamakta, bunu zalimlik olarak nitelendirmektedir.⁸² Bu uğurda ölmeyi şehitlik olarak vasfetmekte, şehitlerin diri olduğunu ve Allah katında rızıklandıklarını bildirmekte, onlara cenneti va'd etmektedir.⁸³

Sosyal varlık olarak insanın içinde yaşadığı topluma karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. Kur'an, inananları bir birinin kardeşleri olarak vasfetmiş, aralarındaki anlaşmazlıkların sulh edilerek giderilmesini öğütlemiştir.⁸⁴ İnsanların birbirlerinin alaya almamalarını, bir birlerinin hakkında zan ile hüküm vermemelerini, özellikle bir birlerinin gizli saklı şeylerini araştırmalarını belirterek toplum içerisindeki kişisel sorumluluklarını gözler önüne sermiştir.⁸⁵ İyilikte ve fenalıktan sakınmada bir birleri ile yardımlaşmalarını tavsiye etmiştir⁸⁶

Toplum içerisinde yaşayan insanın komşularına karşı da sorumluluğu bulunmaktadır. Kur'an; “Allah’a ibadet edin. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolda kalmışa, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın”⁸⁷ ayeti ile toplum içerisindeki insanın takip etmesi gereken dengeleri göz önüne koymaktadır. Komşuluk ilişkilerini burada yakın ve uzak olarak değerlendirmekte onlara iyi davranılmasını tavsiye etmektedir. Hz. Peygamber de komşu hakları ile ilgili olarak, kendisine Cebrail’in çok tavsiyede bulunduğunu belirtmiş ve şerrinden komşusunun emin olmadığı kimsenin cennete giremeyeceğini, Allah’a ve Ahiret gününe inanan kimsenin komşusuna eza etmemesinin gerektiğini bildirmiştir.⁸⁸

81 Bakara, 190

82 Bkz. Bakara, 246; Enfal, 15

83 Bkz. Bakara, 154; Ali İmran, 169

84 Bkz. Hucurat, 10

85 Bkz. Hucurat, 11-12

86 Bkz. Maide, 2

87 Nisa, 36

88 Bkz. Riyaz’üs-Salihin, 157-158

Kur'an, insana manevi çevresi ile sorumluluklar yüklediği gibi maddi çevresi ile ilgili de sorumluluklar yüklemektedir. Allah şüphesiz yarattığı her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır.⁸⁹ O, yeri yarmış, oraya sağlam dağlar yerleştirmiş ve orada her şeyi bir denge içerisinde bitirmiştir.⁹⁰ Allah böyle bir denge içerisinde yarattığı kainatın dengesinin bozulmamasını insandan istemiş,⁹¹ bu vesile ile tabiatın korunmasını emretmiştir. Bu açıdan insanın, kendi çevresine yaptığı kötülüğü, Allah'ın koyduğu düzeni bozmaya matuf olması sebebiyle Allah'a yapılmış bir kötülük olarak görmek mümkün olacaktır. Bu sebeple yapılan tahribat sebebiyle çıkacak olana sonuçlara da yine insanın katlanması gerekecektir. Kur'an bu olguyu "İnsanların bizzat kendi elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu ki, Allah da belki (tuttukları kötü yoldan) geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın"⁹² ayeti ile dile getirmektedir.

Allah'ın yaratmış olduğu bütün mahlukata karşı sorumluluğu bulunan insan, kendi tasarrufuna verilmiş bulunan hiçbir konuda hoyratça davranmamalı ve tabiatın kendisine sunduğu imkanları iyi kullanmalıdır. Ava giderken sırf öldürme gayesi ile hesapsız avlanmamalı, suyu kullanırken bitmeyeceğini düşünmemeli, enerjiyi sarfederken bedava zannetmemeli, bu tabiat ortamında ortak yaşadığı bütün canlıların hakkına riayet etmelidir.

İnsan, yaşadığı toplum içerisinde vesayeti altında bulunan yetimlerin hakkına riayet etmeli, onlara kesinlikle el uzatmayan bir tavır sergilemeli, büyüdüklerinde malı sahiplerine emanet etmeli⁹³, fakire yardım etmeli, tembellikten uzak, kazandığını alın teri ile hak etmeli, örnek insan olma gayreti içerisinde bulunmalıdır.

İnsan mali yönden de sorumluluklarını yerine getirmelidir. Kur'an, "De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen Mülkü dilediğine verirsın ve Mülkü dilediğinden de geri alırsın. Dilediği-

89 Bkz. Kamer, 49

90 Bkz. Hicr, 19

91 Bkz. Rahman, 8

92 Rum, 41

93 Bkz. Nisa, 6; İsrâ, 34

ni yüceltir dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin.”⁹⁴ ayeti ile malın ve mülkün gerçek sahibinin Allah-ı Teala olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan Allah’ın bu mülkünün üzerinde ancak tasarruf sahibidir. Öyle ise o tasarrufunu kendi sorumlulukları çerçevesinde yerine getirmek zorundadır. Allah, kendi yolunda mallarını harcayanları yedi başak bitiren ve her başakta da yüz tane bulunan tohum tanesine benzetmektedir.⁹⁵ Kendine inananları kazandıklarının iyilerinden ve rızık olarak yerden çıkardıklarından hayra harcamaya, kazandıklarının zekatını vermeye davet etmekte ve kendine verilse gözünü yumması hariç alamayacağı derecede kötü ve değersiz şeyler vererek sakın hayır yapmaya kalkmamayı öğütlemektedir.⁹⁶

Mali sorumluluk, zekat ve sadakanın dışında ayrıca insanların mallarının haksız olarak yenilmemesini gerektirmektedir. Kur’an, insanların bir birlerinin mallarını haram sebeplerle yemeyi yasakladığı gibi,⁹⁷ haksız olarak malların yenilmesine sebep olan, faiz⁹⁸, hırsızlık⁹⁹, kumar¹⁰⁰, ölçü ve tartıda hile yapma¹⁰¹ gibi fiilleri çok keskin ifadelerle yasaklamıştır. Bu esaslara uymayan milletlerin içerisine düştüğü durumu da bir ibret vesilesi olarak anlatmıştır.

Mali sorumluluğun bir diğer gereği olarak yine Kur’an, cömertliği emrederken cimri olmamayı tavsiye etmiş ve cimriliği kınanma sebebi olarak zikretmiştir. Cömertlik içinde bir ölçü koyarak müsrif olmayı hesapsız bir şekilde malın saçılıp savrulmasını da yasaklamış, müsrifleri şeytanın dostları olarak vafsetmiştir.¹⁰²

İnsan bu belirttiklerimizin dışında da birçok konuda gerek topluma, gerek bir vatandaş olarak devlete ve gerekse de bir birey olarak kendine ve ailesine karşı sorumludur. Ancak bütün

94 Ali İmran, 26

95 Bkz. Ali İmran, 261

96 Bkz. Ali İmran, 267

97 Bkz. Nisa, 29

98 Bkz. Bakara, 275, 278

99 Bkz. Maide, 38

100 Bkz. Maide, 90

101 Bkz. İsra, 35; Muttaffun, 1-5

102 Bkz. İsra, 26-29

bunların hepsini böyle bir makaleye sığdırmak mümkün olmamaktadır. Biz bu çalışmamızda Kur'an ayetlerin bazıları ışığında insanın sorumluluk alanların bir kısmını kısa başlıklarla incelemeye çalıştık. Bütün bu yazılan ve yazılacak olan tespitler beş temel esasa dayanmaktadır ki, bunu alimler dinlerin temel ruhu, ortak özellikleri olarak isimlendirmişlerdir. Bunlar, Dinin Muhafazası, Neslin Muhafazası, Nefsin Muhafazası, Aklın Muhafazası, Malın Muhafazasıdır. İnsanın Allah'a karşı sorumluluğu dini, eşi, ana-babası ve aile bireylerine karşı sorumluluğu nesli, sıhhati, bedeni ile ilgili sorumluluğu nefsi, akli melekelerini gideren ve kendini nefsinin emrine veren şeylere karşı sorumluluğu aklı, malı ile ilgili sorumlulukları da malı ilgilendiren hususlardır. Bu esaslara ilişkin hükümler Kur'an'da Enam Suresi 151-152 ve İsra Suresi 22-39. Ayetlerde toplu olarak zikredilmekle birlikte değişik ayetlerde de münferiden işlenmiştir. Bu esaslar bütün dinlerin vurgu yaptığı ve insani sorumlulukların öne çıkarıldığı esaslar olarak kutsal metinlerde yerini almaktadır. Bu esasların ana gayesi ise iyi insan, sorumluluğunun idrakinde olan insanı yetiştirmektir.

DİN, SAMİYET ve MÜSLÜMAN

Sosyal ve dini hayatta bir insanın yaşaması gereken en doğal davranış unsurlarından biri olan samimiyet, insanın iç ve dış dünyasının bir olması, kalbinde hissettiklerini karşısındakilere insana olduğu gibi yansıtması, eylem ve duygularında alabildiğine açık ve net tavır sergilemesidir. Bunu yaparken gerçek düşüncelerini ve gerçek kimliğini hiç saklamaksızın olabildiğince doğal ve içinden geldiğince ortaya koymasıştır. Bu açıklamalar ışığında samimiyet kalpte yaşanan ve taklidi yapılamayan bir davranıştır. Bu davranışın içerdiği doğallık ve içtenlik insanlar üzerinde çok derin ve olumlu bir etki oluştururken yapılan eylemlere de anlam kazandırır. Samimi olan insanın konuşması, üslubu, bakış ve davranışları içerdiği doğallığı sebebiyle güven verici ve etkileyicidir.

Samimiyetin dini karşılığı ihlastır. Saf ve hâlis olmak, karışık ve şâibeli olmamak ve kurtulmak, anlamındaki “h-l-s” kökünden türeyen ihlâs kelimesi sözlükte, bir şeyi hâlis kılmak, halis olmak, özünü almak ve seçmektir. Din ıstılahında ise îmân, ibâdet, itâat, ahlâk, amel, dua... gibi her türlü dinî görevleri, halkın övme ve beğenmesini, yermeye ve kınamasını düşünmeksizin sırf Allah için iyi ve halis bir niyetle yapmak, şîrk, nifak, riya (gösteriş) ve süm’a (duyurma) vb. şâibelerden uzak durmak, söz, fiil ve davranışların da samimi ve dosdoğru olmak demektir.¹⁰³

Hız. Peygamber (s.a.s) zaman zaman yapmış olduğu din tariflerinden birinde; ‘Din, samimiyettir.’ buyurmuştur. ‘Kime karşı’, diye sorulduğunda da ‘Allah’a, Kitabına, Resulüne, Müslümanların önderlerine ve bütün Müslümanlara karşı’ şeklinde cevap vermiştir.¹⁰⁴

Bu hadis samimiyetin hayatın her alanına yönelik bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Allah’a karşı olan samimiyet dini

103 <https://kurul.diyaret.gov.tr/SoruSor/DiniKavramlarSozlugu.aspx#.VLwsKmY5mFk>

104 Müslim, İman 95 (Hadis No:55)

sadece ona has kılarak şirk den uzak kulluğu en iyi bir şekilde ortaya koymaktır. Kitabına olan samimiyet, Kur'an'ı hayatımıza yansıtmak, yaşantımızı onun çizdiği ölçüler içerisinde tanzim etmektir. Resûlüne olan samimiyet ise, onun hayat felsefesini kendi hayat felsefemiz yapmak, onun sünnetini şekli olmaktan çok bir hayat tarzı olarak yaşamak ve yaşatmaktır. Müslümanların önderlerine karşı olan samimiyet onları doğru ve iyiye yönlendirmek, hayır ve iyiliklerde desteklemektir. Müslümanlara karşı samimiyet ise özde ve sözde bir olmak, tavır düşünce ve davranışlarda güzel ahlaki sergilemektir.

Zünnûn-i Mısıri, ihlas ve samimiyyetin üç alameti olduğunu dile getirmektedir. Bunları “kişinin nezdinde halka ait övgü ve yerinin eşit olması, amelde ameli görmeyi unutmaması, yani çalışması ama çalışmaya kıymet vermemesi, amelin ahirette sevap gerektirdiğini unutmaması” olarak saymaktadır.¹⁰⁵ Yine ona “Kulun ihlâs sâhibi kimselerden olduğu nasıl belli olur? diye sorulduğunda “Kendisini tam anlamıyla ibadete verip, insanların nazarında mer-tebe ve itibarının silinmesini, severek kabul ettiği zaman” şeklinde cevap vermektedir.

Bir insanın İslam ahlakını yaşaması ve dolayısıyla gerçek mutluluk ve kurtuluşa ulaşması, ancak Allah'a, kendisine ve diğer insanlara karşı son derece samimi ve ihlaslı olmasıyla mümkün olabilir. Çünkü iman, ancak bunun üzerine kurulabilir ve tam bir teslimiyet ile gerçekleşebilir. Bakara Suresinin ilk ayetlerinde iman edenlerin özellikleri anlatılırken onların imanlarının “gaybî” olduğuna dikkat çekilmektedir.¹⁰⁶ İmanın gaybi olması samimiyyetin tam tecellisidir. Gaybî imanda inanılacak şeyleri bilimsel verilere vurma ve olabilirliğini gereksizce sorgulama yoktur. Bildirilene, imanın gereği olarak inanma ve samimi bir kabullenme vardır. Ahiret, melekler, kıyamet, ölüm sonrası, ilk yaratılış v.b. hususlar ancak gönülden inanma ile kabullenilebilecek esaslardır.

Samimi iman, sonsuz ahirete karşılık geçici olan dünya ha-

105 Bkz Kadir Özköse, “Müslüman'ın Samimiyyet ve Safiyyeti” Hz. Peygamber Din ve Samimiyyet, Ankara 2014, 17

106 Bkz. Bakara, 3

yatının kısalığına kanmadan, şuurlu ve dikkatli bir şekilde kulluk görevini yerine getirmeyi gerektirir. Her an için ölüm gerçeğinin farkında olarak hesap gününü hatırlamak, yapılan her davranışın, akıldan geçen her düşüncenin Allah'a gizli kalmayacağını ve bunlardan sorumlu tutulacağını farkında olmayı sağlar. "Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun, sonra size yardım edilmez. Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'an'a) tâbi olun."¹⁰⁷

Allah bizden inandığımız dinde samimi olmamızı, ona karşı kulluğumuzu en içten bir şekilde yaşamamızı istemektedir. Yapılan kulluğumuzda O'na ortak sayılabilecek duygulardan, eylemlerden kaçınmamızı ve dini sadece ona halis kılarak kulluk yapmamızı istemektedir. "Kitab'ın indirilmesi mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafındandır. "(Ey Rasûlüm!) Şüphesiz ki Kitâb'ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dinî Allah'a has kılarak ihlâs ile kulluk et!.." İyi bilin ki, halis din yalnız Allah'ındır. Onu bırakıp da başka dostlar edinenler, "Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" diyorlar. Şüphesiz Allah ayrılığa düştükleri şeyler konusunda araların da hüküm verecektir. Şüphesiz Allah yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez."¹⁰⁸ Hz. Peygamber'de (s.a.s) bir kutsî hadiste "Allah buyuruyor ki; 'Kulumun en çok sevdiğim ibadeti, bana karşı samimi olmasıdır.'" ¹⁰⁹ buyurarak kulluğun olmazsa olmaz esasını ortaya koymaktadır.

Samimiyet öncelikle iman noktasında kendini göstermelidir. İsrâ Suresinde Allah'dan başka bir varlığın ilah edinilmemesi ve sadece Allah'a kulluk edilmesi vurgulanmakta,¹¹⁰ "Hakka yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılıştaki verdiği dine ver. Zira Allah'ın yaratışında değişme yoktur; işte dosdoğru din budur, fa-

107 Zümer, 54-55

108 Zümer, 39/1-3

109 Müslüm, İman 95 (Hadis No:55) Ahmed b. Hanbel, Müsned, Beyrut, 1978, V/254

110 Bkz. İsrâ, 21-22

kat insanların çoğu bilmezler.”¹¹¹ ayetiyle de bu davranışın fitratın gereği olduğu dile getirilmektedir.

Fitrat, varlıkların temel yapısını ve onu oluşturan yaratılış, değişim ve gelişimin ilke ve kanunlarını ifade eder. Göklerin, yerin, insanların, hayvanların, bitkilerin yani her şeyin yapısı ve işleyişi buna göredir. Bu sebeptir ki Hz. Peygamber; (s.a.s) “Her doğan İslam fitratı üzerine doğar. Onu ebeveyni ya Yahudi; ya Hristiyan veya Mecusi yapar.”¹¹² hadisi ile samimi imanın fitrat gereği olduğuna işaret etmektedir.

Samimiyet olmayan imanda nifak vardır. İman kalbi bir eylemdir. Bu kalbi eylemin ayrıca dil ile söylenmesi ikrarı da gerekir. Kalben kabul edilmeyip dil ile ifade edildiğinde iman değil samimiyetin zıddı ve kalbi bir hastalık olan nifak ortaya çıkar. Kalbin en önemli ve çirkin hastalıklarından olan nifak imanda olduğu gibi amelde de tezahür eder. İman noktasındaki samimiyeysizliği insanların anlayabilmesi çok zordur. Ancak ameli olan nifak kalbi nifak olmasa da, nifakın alametleri olan ve samimiyeysizliğin tezahürleri olan yalan konuşma, dedikodu, söz taşıma, ahde riayet etmeme, gösteriş ve riya, ticari hayatta dürüst davranmama v.b. davranışlarla ortaya çıkar.

“İnsanlardan, inanmadıkları halde, “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler vardır.”¹¹³ “Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah’a yemin ederler. Oysa onlar sizden değillerdir. Fakat onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur.”¹¹⁴ İmani samimiyetin olmadığı yerde ikiyüzlülük ortaya çıkar ki, bu Allah’ı ve insanları aldatmaya çalışmaktır. “Bunlar Allah’ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirlar. Kalblerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır. Yalan

111 Rum, 30

112 Müslim, Kader 22, hadis no: 265; Ebû Dâvud, Süleyman b.El Eşas Es Sicistani, Sünen, Kahire, 1988, Sünnet 18, hadis no: 4714; Tirmizî, Kader 5, hadis no: 2138;

113 Bakara, 8

114 Tevbe, 56

söyleye geldikleri için onlara elem verici azab vardır.”¹¹⁵ Nifak kendini farklı ve üstün görmeyi sağlar. “Onlara “Müslümanların inandığı gibi siz de inanın” denilince de, “Beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?” derler; iyi bilin ki asıl beyinsizler kendileridir, fakat bilmezler.”¹¹⁶ Oysa samimi Müslüman hiçbir zaman diğer Müslümanlara ve insanlara üstünlük taslamaz, ölçünün görünüş değil samimiyet olduğunu¹¹⁷ bilir. Kalbi hastalık olan nifakın en güzel tedavi yolu güzel ahlak sahibi ve samimi olmaktır.

Allah yaratılışımızın sebebini beyan ederken “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”¹¹⁸.buyurmakta, bizlerde Fatıha Suresinde beş vakit namazda ifade ettiğimiz üzere ibadetimizi sadece O’na has olarak yaptığımızı ifade etmekteyiz. İbadet, bizlere verilen sonsuz nimetlere karşı, o nimeti verene teşekkürümüzü ifade etmektir.

İbadetler ancak üç amaçla ifa edilebilir Allah’a, sevabını umarak ve azabından korkarak ibadet etmek. Yani Cennet ümidi veya Cehennem korkusu ile ibadet etmek. İkincisi Allah’a ibadetle şerefelenmek veya onun emirlerine uymak ve emirlerini kabul etmiş olmak için ibadet etmek. Bu ikisinde saf ve tam samimiyet yoktur. Üçüncüsü ise Allah’a, ibadet ve saygıya lâyık olduğu için ibadet etmek. Bu ibadetin en yüksek ve samimiyeti ifade eden derecesidir. Bu derece, Cibril hadisinde “ihşan” olarak ifadesini bulmuştur. Bu hadiste, Cebrail (a.s)’ın Resûlullah (s.a.s)’e sorduğu sorulardan birisi de “ihşan”dır. Hz. Peygamber İhsan’ı şöyle açıklamıştır; “İhsan; Allah’a sanki O’nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da O seni görmektedir.”¹¹⁹ Dolayısıyla İslâm’da ibadet insanın bütün davranışlarını kapsar.

115 Bakara, 9-10

116 Bakara, 12

117 “Allah sizin bedenlerinize ve yüzlerinize değil, kalblerinize bakar. ” Müslim, Birr 33

118 Zariyat,56

119 Bkz. Müslim, İman, 5-6 ;En-Nevevi, Şerhi Erbain-i Neveviyye, Kahire,1996, Hadis No:2

Hız. Peygamber (s.a.s), diğler peygamberlerin olduğu gibi kulluk ve taatında samimi olmakla emrolunmuştur; “Ey Muhammed, biz sana kitabı hak ile indirdik. Öyleyse dini Allah’a has kılarak O’na kulluk et.”¹²⁰ “De ki: Ben, dini Allah’a has kılarak ihlaslı bir şekilde O’na kulluk etmekle ve Müslümanların (ona teslim ihlasla olanların) ilki olmakla emrolundum. De ki: “Rabbime karşı gelirim, doğrusu büyük günün azabından korkarım.” De ki ben dini mi Allah’a halis kılarak O’na kulluk ederim.”¹²¹ Bu sebeple inananlar da, aynı ölçüde samimi olmakla emrolunmuşlardır; “Halbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir.”¹²² Çünkü Allah için yapılan eylemlerde Allah’a ulaşan şekillerle ortaya koyduğumuz veya verdiğimiz mallar değil sadece samimiyetimiz ve takvanızdır.”¹²³

İbadet ve kullukta ihlas ve samimiyete yapılan vurgu, tasavvufi gelenekte melameti meşrebi ortaya çıkarmıştır. Bu meşrebi hayat prensibi haline getirenler, dinî görevlerini gösterişten uzak, birilerinin kınamasına ve hakkında konuşmasına aldırmaksızın yerine getirmeye özen göstermişlerdir. Erdemli davranışlarını ve nafîle ibadetlerini daima gizlemişler, halk içinde Hak ile birlikte olmaya çalışmışlar, İhsan’ı hayatlarının hakim bir unsuru haline getirmişlerdir.

İnsanların gizlediğı de, açıkladığı da Allah’a aşikardır. “De ki: ‘İçinizdekini gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. Göğlerdeki her şeyi, yerdeki her şeyi de bilir.’”¹²⁴ Eğer gizli, saklı her ne var Allah’a aşikar ise, her amelimiz ve her eylemimizde niyetimizin de halis ve samimi olması gerekir. Çünkü ameller niyetlere göredir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Kim Allah ve Resûlü’ne hicreti niyetine koyarsa karşılık olarak da Onlar’a ulaşır. Eğer niyeti dünyalık için olursa ona da kavuşur. Kişinin

120 Zümer, 2

121 Zümer, 11-14

122 Beyyine , 5

123 Bkz. Hac 27

124 Ali İmran, 29

yönelişi, yöneldiği şeye göre değerlendirilir.¹²⁵ Çünkü yine hadislerde vurgulandığı üzere mü'minin niyeti (maksat ve samimiyeti) amelinden daha hayırlıdır. Hz. Peygamber (s.a.s); "Allah iyilik ve kötülükleri takdir edip yazdıktan sonra bunların iyi ve kötü olusunu şöyle açıkladı: Kim bir iyilik yapmak ister de yapamazsa, Allah bunu yapılmış mükemmel bir iyilik olarak kaydeder. Şayet bir kimse iyilik yapmak ister sonra da onu yaparsa, Allah da o iyiliği on mislinden başlayıp yedi yüz misliyle, hatta kat kat fazlasıyla yazar. Kim bir kötülük yapmak ister de vazgeçerse, Allah da bunu mükemmel bir iyilik olarak kaydeder. Şayet insan bir kötülük yapmak ister sonra da onu yaparsa, o fenalığı sadece bir günah olarak yazar." ¹²⁶

Samimiyet dualarımızın kabulü içinde önemli bir etkindir. Dua kulluğun en önemli göstergelerinden birdir. Dualarımız olmasaydı biz Allah'a kulluğumuzu nasıl ifade ederdik?¹²⁷ Allah, Bakara Suresinde "Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınımdır. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm"¹²⁸ buyurmaktadır.

Mevlana Mesnevi de duadaki samimiyeti şöyle ifade etmektedir; "Dua edenin, 'Rabbim' demesi, Allah'ın 'efendim' demesinin ta kendisidir... Birisi her gece kalkıp Allah'ı anıyor, O'na dua ediyordu.. şeytan ona dedi: Ey Allah'ı çok anan kişi! Bütün gece Allah deyip çağırmana karşılık seni buyur eden var mı? Sana bir tek cevap bile gelmiyor, daha ne zamana kadar dua edeceksin? Adamın gönlü kırıldı, başını yere koydu ve uyudu. Rüyasında ona şöyle dedi: Kendine gel uyan...! Niye duayı, zikri bıraktın? Neden usandın? Adam: Buyur diye bir cevap gelmiyor ki, kapıdan kovul-

125 Buhârî, Muhammed b.İsmail, El Cami'us Sahih, Mısır, T.Y, Bed'ü'l-vahy 1, İmân 41, Nikâh 5, Menâkıbu'l-ensâr 45, İtk 6, Eymân 23, Hiye 1; Müslim, İmâret 155. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Talâk 11; Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd 16; Nesâî, Tahâret 60; Talâk 24, Eymân 19; İbni Mâce, Zühd 26 - Ayrıca bk. Şuayb en-Nesai, Sünen, I-VIII, İstanbul, 1981,... 2-4

126 Buhari Rikak 31

127 Furkan, 77

128 Bakara, 185

maktan korkuyorum dedi. Bunun üzerine dendi ki ona: Senin Allah demen, O'nun buyur demesi sayesinde... Senin yalvarışın, Allah'ın senin ruhuna haber uçurmasındandır... Senin çabaların, çareler araman, Allah'ın seni kendine yaklaştırması, ayaklarındaki bağları çözmesindendir... Senin korkun, sevgin, ümidin Allah'ın lütfunun kemendidir... Senin her Yarabbî demenin altında, Allah'ın buyur demesi vardır... Gafilin, cahilin canı, bu duadan uzaktır... Çünkü Yarabbî demeye izin yok ona... Ağzında da kilit var, dilinde de... Zarara uğradığı zaman, ağlayıp, sızlamasın diye Allah ona dert, ağrı, sızı, gam, keder vermedi... Bununla anla ki, Allah'a dua etmeni, O'nu çağırmanı sağlayan dert, Dünya saltanatından daha iyidir... Dertsiz dua soğuktur. Dertliyken yapılan dua gönülden kopar..."¹²⁹

Duaların kabulü için de samimi ve içten olmak gerektiği gibi, yine samimi olarak imanın gerektirdiğini hayata geçirmek de önemlidir. İbrahim b. Ethem'e: "Ey Ebû İshak! Allah, Kur'an da 'bana dua edin, dualarınızı kabul edeyim' buyuruyor. Biz dua ediyoruz, ama Allah dualarımıza karşılık vermiyor." diye sorulur. O da şöyle cevap verir: "Çünkü 10 şey kalbinizi öldürmüştür;

Allah'ı biliyorsunuz; ama O'nun, sizin üzerinizde olan hakkını eda etmiyorsunuz.

Kur'an'ı okuyorsunuz; ama içindeki hakikatlerle amel etmiyorsunuz.

Allah resulünü sevdiğinizi iddia ediyorsunuz; ama O'nun sünnetleriyle amel etmiyorsunuz .

Şeytanın, düşmanınız olduğunu iddia ediyorsunuz, sonrada onu sevindirecek işler yapıyorsunuz.

Cennete müştâk olduğunuzu, ona olan hasretinizi ifade ediyorsunuz; ama oraya girmek için çalışmıyorsunuz.

Cehennemden korktuğunuzu söylüyorsunuz, lakin ondan kaçınmıyorsunuz.

129 Mevlana Celaleddin-i Rumi, Mesnevi (Çev.Veled Çelebi), İstanbul 2009, III/32

Ölümün hak olduğunu söylüyor; fakat onun için hazırlık yapmıyorsunuz.

İnsanların ayıplarıyla uğraşılıyor; kendi ayıplarınızı unutuyorsunuz.

Allah'ın nimetlerini yiyor; fakat şükürünü eda etmiyorsunuz.

Ölülerinizi defnediyorsunuz; fakat ibret almıyorsunuz.

Bu şartlarda dualarınız nasıl kabul edilsin ki!..”¹³⁰

Samimiyetin olmadığı yerde nifak kadar tehlikeli bir başka haslette riya ve gösteriştir. Allah bizleri riya ve gösteriştten kaçınmamız noktasına uyarmakta, gösteriş için yapılan işin geçersiz olacağını bildirmektedir. “Ey iman edenler, Allah’a ve ahiret gününe inanmayıp, insanlara karşı gösteriş olsun diye malını infak eden gibi minnet ve eziyet ederek sadakalarınızı geçersiz kılmayın. Böyle olanın durumu üzerinde toprak olan yalçın kayaya benzer. Üzerine sağanak yağdığında onu cascavlak bırakır. Böylece ellerinde kazandıklarından bir şey kalmaz...”¹³¹

Riya, kişinin söz ve davranışlarında gösterişe yer vermesi, Allah için yapılması gereken ibadetleri ve güzel davranışları, insanların beğenisi için yapmasıdır. Bu tür davranışlar sergileyen kişilere riyakâr veya mürâi denir.¹³² Riya, maddî ve manevî çıkar elde etmek için yapılır. Ahlaksızlıkların en büyüklerindendir. Hangi şekilde yapılırsa yapılsın ana amacı, kişisel çıkar elde edip insanlar arasında farklı bir konuma sahip olmaktır. Mü'min'in özellikle ibadetlerini gösteriş ve riya içinde yapması, amelinde şirke sapmasını, kıldığı namazının, tuttuğu orucunun, eda ettiği haccının ve verdiği zekâtının boşa gitmesine sebep olur.

Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste kıyamet gününde insanların arasından şehit, zengin ve âlimlerin riyakar olanlarının karşı karşıya oldukları durum şöyle dile getirilmektedir. “Kıyamet gününde ilk hüküm verilecek olanı şehîd edilen bir adamdır. Bu

130 Faruk Meyan, İbrahim Bin Edhem”, İslam Meşhurları Ansiklopedisi, İstanbul 1970, I/373

131 Bakara, 264

132 MEB. Dini Terimler Sözlüğü, Ankara 2009, 308

adam getirilerek ona Allah nimetlerini tarif edecek, o da onları tanıyacaktır. Bu nimetler hakkında ne yaptın? diye soracak o da; Senin uğrunda çarpıştım ve şehit edildim diyecektir. Allah; “Yalan söyledin. Sen gerçekte cesur denilmek için çarpıştın, denildi de” buyuracak, sonra onun hakkında emir verecek ve yüz üstü sürüklenerek cehenneme atılacaktır. Bir diğeri de ilim öğrenip öğretene ve Kur’ânı okuyan bir adamdır. Bu da getirilerek kendisine nimetlerini tarif edecek, o da onları tanıyacaktır. Allah, bunlar hakkında ne yaptın? diye soracak. O da; “Senin rızan için ilim öğrendim ve öğrettim, Kur’ân’ı da okudum” diyecektir. Allah; “Yalan söyledin! Sen ne âlim adam denilsin diye ilim tahsilinde bulundun, Kur’ân’ı da aynı amaçla okudun, denildi de.” buyuracak, sonra onun hakkında emir verecek ve yüz üstü sürüklenerek cehenneme atılacaktır. Sonuncusu da; Allah’ın, yakasını genişlettiği ve kendisine malın her çeşidinden verdiği adamdır. Bu da getirilerek ona nimetlerini tarif edecek; o da onları tanıyacaktır. Bunlar hakkında ne yaptın? diye sorduğunda o; “Uğrunda mal sarf edilmesini dilediğin her şeyde Senin rızan için sarf ettim” diyecek. Allah; “Yalan söyledin! sen, o cömerttir desinler diye yaptın, denildi de.” buyuracak sonra onun hakkında emir verecek ve yüz üstü sürüklenerek cehenneme atılacaktır.

Sonuç olarak samimiyet yapılan her eylemimizde Allah’ı hatırlamak, biz görmesek bili bize şah damarımızdan daha yakın olarak her an O’nun bizi gördüğünün farkında olarak içtenlikle, riyadan, gösterişten uzak bir şekilde olduğu gibi davranmaktır. Bu içten davranışları hayatın her alanına hakim kılarak örnek ve kamil bir insan modelini ortaya çıkarabilmektir. Mevlana Celalettin Rumi şu yedi öğüdü ile bütün söylediklerimizi özetlemektedir;

Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol...

Şefkat ve merhamette güneş gibi ol...

Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol...

Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol...

Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol...

Hoşgörülükte deniz gibi ol...

Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol.

HZ. MUHAMMED'DEN DAVRANIŞ MODELLERİ

Hız. Muhammed (s.a.s), vahşet anlamına gelen Cahiliyye dönemi olarak isimlendirilen bir zamanda dünyaya gelmiş ve bu dönemin kötülükleriyle mücadele ederek evrensel bir medeniyetin temellerini atmıştır. Bu dönem, bilgisizlik, zorbalık, zulüm, haksızlık, başıbozukluk, adaletsizlik, barış ve nizamdan uzak bir hayat ile putperestlik, kabile asabiyeti, kan davası gibi davranışlar ve kız çocukların diri diri gömülmesi gibi vahşî bir hayatın sürdürüldüğü bir dönemdir. O, geldiğı dönemde doğruluk, nezaket, güvenilirlik, adalet, hoşgörü ve cömertlik gibi ahlâkî davranışlarıyla insanlara örnek olmuş, cahiliyye döneminin bütün özellikleri ile mücadele etmiştir. O, verdiği mücadele ve yaptığı faaliyetler neticesinde mükemmel kişiliğıyle cahiliyye olarak nitelendirilen bir dönemi kapatarak, yerine barış ve huzurun hakim olduğı yepyeni bir ortam oluşturmıştır. O, putperestliğı yerine tevhidî, zulmün yerine adaleti, düşmanlığı yerine kardeşliğı, getirme gayreti içinde olmuş, toplumda barışın hakim olmasını hedeflemiştir.

Hız. Muhammed (s.a.s), insanlık için her yönüyle örnek alınması gereken bir önderdir. O, insanlığı numune-i timsalidir. Hız. Peygamber'i örnek almak, her şeyden önce Allah'ın emridir. Ona sırt çevirmek, Allah'ın emrine isyandır. Hız. Peygamber'e karşı izhar edilen duygu ve hareket, aslında Allah'a karşı da izhar edilmiş demektir. Kur'an-ı Kerim, yüksek meziyetlere sahip olan Hız. Peygamber'e itaati, Allah'a itaatle eşdeğer tutmuş ve Allah sevgisinin peygamber sevgisinden ayrılmayacağını belirtmiştir: "Resule itaat eden Allah'a itaat etmiş olur"¹³³ ; "(Ey Resülüm) de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayan ve esirgeyendir. De ki: Allah ve Resulüne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki, Allah kâfirleri sevmez."¹³⁴ Bu ayet açık bir şekilde Allah'ın sevgisini kazanabilmenin ve günahlardan kurtulmanın en önemli basamağı olarak Hız. Peygamber'e itaati vurgulamaktadır. Fetih Suresinin şu

133 Nisa, 4/80

134 Âl-i İmrân ,31-32

ayetinde de bu husus ayrıca ifade edilmektedir. “Ey Muhammed! (s.a.s) Sana bîat edenler, ancak Allah’a bîat etmişlerdir.”¹³⁵

Her sahada Hz. Peygamberi örnek alması gereken mü’minlerin, aynı zamanda onun yaşadığı hayatı çok iyi bilmesi gerekir. O, bir peygamber olarak devlet reisliğine kadar hayatın her basamağını yaşamış ve bu hususlarda örnek davranışlar sergilemiştir.

O Peygamber (s.a.s), olarak gönderilmesinin sebebinin güzel ahlakı tamamlamak olduğunu belirtmiştir. Kur’an ise “şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin”¹³⁶ ayetiyle onun ahlaki meziyetini ortaya koymuştur. Onun hayatı incelendiğinde görülecektir ki, o herkes için en mükemmel rehber, en güvenilir örnektir. İnsan, hangi konuda olursa olsun onun hayatında kendisi için alınması gereken mükemmel örnekler bulacaktır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, “Andolsun ki, Resulullah’da sizin için, Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel örnekler vardır.”¹³⁷ buyurulmaktadır. Hz. Peygamber de (s.a.s) kendisiyle ilgili olarak bir hadisinde şöyle demektedir: “Ben Muhammed’im, Ahmed’im, Mukaffiyim (bütün peygamberlerin kendisine tabi olduğu ve Allah’a yönelten), Hâşirim (Allah kullarımı benim izimde toplayacak), tevbe nebisiyim ve rahmet peygamberiyim.”¹³⁸ Bir peygamber olarak o, hayatının her safhasında vahyin kontrolünde yaşamış, söz ve davranışlarıyla etrafındaki insanları eğitmiş, bedevi bir toplumdan örnek bir nesil yetiştirmiştir.

Onun karakterini oluşturan en önemli özelliklerden biri de her türlü davranışını Allah için yapmasıdır. Nitekim o, “sizden biriniz sevdiğini Allah için sevmiyor, buğz ettiğine de Allah için buğz etmiyorsa hakkı ile iman etmiş olmaz, buyurmaktadır.”¹³⁹ Kur’an’da onun bu mânâdaki ihlâsını; “Resulüm şüphesiz Kitabı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah’a has kılarak

135 Fetih, 10

136 Kalem, 4

137 Ahzâb, 21

138 Müslim, Fedâil, 126

139 Mansur Ali Nasîf, Et-Tac’ül-Cami’ul-Usul fi Ehadis’ir-Resul, I-V, İstanbul, 1961, I/26

(ihlas) kulluk et.”¹⁴⁰ ve “De ki: Ben dinimde ihlas ile ancak Allah’a ibadet ederim”¹⁴¹ ayetleri ile vurgulamaktadır.

O, tevhid mücadelesinde güzel öğüt ve hikmetten ayrılmamış, asla kaba ve sert olmamıştır. Kur’an, onun mücadelesinde, insanlarla olan ilişkilerinde eğer sert ve kaba bir davranış içerisinde olsaydı insanların onun etrafını boşaltacaklarını, onlara karşı halim ve yumuşak davrandığı için etrafında olduklarını vurgulamış¹⁴² ve şu ayetlerle de davetini nasıl yapması gerektiğini belirtmiştir: (Resulüm) “Sen, Rabbinin yoluna hikmek ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir”¹⁴³ ; “Nitekim kendi içinizden size Kitab’ı ve hikmeti talim edip bilmediklerinizi size öğreten bir Rasül gönderdik”¹⁴⁴.

Hız. Muhammed (s.a.s), peygamberlerin sonuncusudur. Yüce Allah, onu kıyamet gününe kadar gelecek bütün insanlara peygamber kılmıştır. İnsanlık için gönderdiği son ilahî mesajları içeren, ideal toplumun oluşması için uyulması gereken emir ve yasakları ihtiva eden Kur’an-ı Kerim’i ona indirmiştir. Kur’an’da; “Biz seni ancak (rahmetimizin) müjdecisi ve (azabımızın) korkutucusu olarak bütün insanlara peygamber gönderdik. Ne var ki insanların çoğu bunu bilmezler”¹⁴⁵ buyurularak onun bu özelliği vurgulanmıştır.

O (s.a.s), bir müjdeci, bir uyarıcı olmasının yanında, bütün alemlere rahmet vesilesi olarak¹⁴⁶ doğruluk rehberi Kur’an ve hak din ile gönderilmiştir.¹⁴⁷ Bu sebeplerle o, bütün insanlar tarafından hayatın her safhasında önder edinilmesi, ferdi ve ailevi hayatta, sosyal münasebetlerde rehber tutulması gereken bir peygamberdir.

140 Zümer 39/2

141 Zümer 39/14

142 Ali-İmran, 3/109

143 Nahl 16/125

144 Bakara 2/151

145 Sebe 28.

146 Enbiya, 21/107

147 Fetih, 48/28

Hız. Muhammed (s.a.s), bütün müspet vasıfları ve insanî kıymetleri şahsında toplamış, tebliğ ettiğı İslâm'ı engin bir ruh, büyük bir azim, tükenmez bir feragat, bitmeyen bir mücadele ve derûnî bir sadelik içerisinde yaşayarak insanlığın her sınıfına ışık saçmış, fiilen örnek olmuş bir önderdir.

Hız. Peygamber (s.a.s) , insanlık için hayâtî önem taşımayan bir takım nazariyelerin, dinî merasimlerin tebliğcisi veya şekli bir takım ibadet kurallarının yapılmasını isteyen bir peygamber değil, gerçek bir hayat önderidir. O, Allah'ın seçtiğı ve yetiştirdiğı bir kimsedir. O, Allah tarafından bütün insanlığın önderi kılındığı içindir ki, insan hayatının bütün kademelerini tecrübe etmiş, insanlığın her sınıfına örnek olabilecek üstün bir hayat yaşamıştır.

O (s.a.s), bir yetim, ailesi için vefakâr bir eş, şefkatli bir baba, iş yaptığı kimseler için dürüst bir tacir ve güvenilen bir ortakdı.

O (s.a.s), büyük bir fikir adamı, insanlığın yolunu aydınlatan bir mürşid ve iyi bir öğretmendi.

O (s.a.s), bütün yaşantısı ile en güzel örnekleri sunan bir erdem şelalesi ve varlığını Allah'a yöneltmiş bir âbiddi,

O (s.a.s), insanlığın bütün yoksulları ve gariplerine örnek olacak şekilde son derece sade bir hayat yaşamış, çocuk ile çocuk, büyük ile büyük, genç ile genç olmuş, herkesin derdini paylaşmış ve aynı zamanda da tebliğ ettiğı dinin soyal adalet ilkelerini başarıyla tatbik etmiş ve uygulamış bir peygamberdi.

Görölüyor ki o, İslâm'ı yalnız tebliğ etmekle kalmayıp bizzat yaşadı ve yaşayışıyla İslâm dinini tebliğ ve tefsir etti. Bütün bu uygulamaları ve yaptıkları ile insanlık için, örnek alınacak bir önder oldu.

“Andolsun ki, Resulullah'da sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel örnekler vardır.”¹⁴⁸

“Allah'a ve Peygamberi Muhammed'e (s.a.s) itaat eden, Allah'tan saygı duyarak korkan, emirleri ve yasaklarına muhalefetten sakınanlar; mutluluğa erecek olanlar ancak onlardır.”¹⁴⁹

148 Ahzab 21.

149 Nûr, 52.

Dünya ve ahiret saadetimiz için Allah'ın elçisi olduğuna iman etmek, sevmek ve izinden gitmekle mükellef olduğumuz, yaratılmışların en şerefli, Hz. Muhammed'in (s.a.s) yüce hayatından örnek alınması gereken davranış modelleri;

Hz. Peygamber (s.a.s), evinde güler yüzlü idi. Katiyyen kırıcı söz söylemez, aile fertlerini rencide etmezdi. Onlara karşı daima müşfik ve anlayışlı idi. Ev işlerinde zaman zaman ailesine yardımcı olurdu. Hz. Aişe'nin (r.a) onun hakkındaki şu rivayeti bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Allah'ın Peygamber'i ayakkabı tamir eder, elbisesini diker, koyun sağlar, ihtiyaçlarını kendisi görür, sizden birinizin, evinde çalıştığı gibi o da evinde çalışırdı.”¹⁵⁰

Hz. Peygambere (s.a.s) çocukluğundan itibaren on yıl gibi bir süre hizmet etmiş ve onun ailesinin bir ferdi gibi yaşamış bulunan Hz. Enes (r.a) de “Ben çocukluğuna, Hz. Peygamber'den daha şefkatli olan hiçbir kimseyi görmedim.”¹⁵¹ diyerek onun ailesine olan düşkünlüğünü ortaya koymaktadır.

İşte aile ilişkileri ile ilgili, çağları aşan mesajları; “Sizin en hayırlınız, hanımlarına karşı sevimli ve anlayışlı olanlarınızdır.”¹⁵² “Hanımlarını dövenler, şüphesiz sizin hayırlılarınız değildir.”¹⁵³

Hz. Peygamberin (s.a.s) bizzat kendisi ve ailesi, hep sadelik içerisinde yaşamıştır. Hiçbir zaman yanında yeterinden fazla para bulundurmamıştır. O, (s.a.s) daima ihtiyaç sahiplerine Allah rızası için yardım ederdi. Kendisinden bir talepte bulunan kimseye imkân olduğu halde bir defa olsun “**yok ve hayır**” dememiştir¹⁵⁴. Sürekli olarak da şöyle öğüt verirdi: “Fakirleri arayınız ve gözetiniz. Siz ancak fakirleriniz sayesinde yardım görür ve rızıklandırınız.”

Bir defasında Ebu Zer Gıfari (r.a) ile Medine sokaklarında gezerken Uhut Dağını göstererek, bu dağ altından olsaydı da insan-

150 Hatip et-Tirmizi, Mişkat'ül-Mesâbih, 1979, Beyrut, 5822.

151 M. Mesâbih, 5831.

152 M. Mesâbih, 3261.

153 M. Mesâbih, 3262.

154 M. Mesâbih, 5805.

lara infak etseydi, o kadar daha olsaydı onu da insanlara dağıtsaydı, kendisini ne kadar memnun edeceğini söyleyerek cömertliğini ortaya koymuştur.

O (s.a.s), boğaz tokluğu için hiçbir insanın zillete düşmesini istemezdi. Yarın için hiçbir şey biriktirmez, muhtaçlara dağıtırdı¹⁵⁵. O, geniş imkanlar içerisinde mütevazı bir hayat sürer, fakat fakirlere yardımdan geri durmazdı. Kısacası o, cömertliğin en üstün noktasında idi.

Hz. Muhammed (s.a.s) insanlarla olan muamelelerinde hep adil davranırdı. Kesinlikle zengin-fakir, kuvvetli-zayıf veya sınıf ayırımına yer vermezdi. Bir konuda hüküm verdiğinde, Allah korkusuyla ürperir ve hep O'nun adâletini hatırlatırdı;

“... Aranızda hüküm verilmesi için ihtilaflarınızı bana getiriyorsunuz. Biliniz ki ben de bir insanım, (Allah'ın bildirmediıklarını ben de bilmem) Sizden birinizin delilini diğerinden daha tatmin edici bir şekilde sunması mümkündür. Ben de dinlediğime göre hüküm veririm. Mü'min kardeşinin aleyhine olmak üzere lehine karar verdiğim kişi sakın ha o malı almasın. Zira (ona bu kararım) kıyamet gününde boynuna yükletilmiş olarak getireceği bir ateş parçası ayırmış oluyorum.”¹⁵⁶

Bir defasında da kendisinden, ganimet malından bir bilezik çalmış, Kureyş'in ileri gelen ailelerinden bir kadının, ailesinin soylu olması sebebiyle affedilmesi rica edilmişti. Bu rica karşısında şiddetle kükremiş, akşam namazının akabinde bu konu ile ilgili verdiği bir hutbede şöyle buyurmuştu;

“Sizden önceki toplumların helâke uğramalarının başlıca sebebi, sosyal nüfuzu olan büyüklerden biri hırsızlık ettiğinde (veya benzeri bir suç işlediğinde) ceza tatbik etmemeleri, halk kesiminden biri hırsızlık ettiğinde, ona ceza tatbik etmeleridir.” Akabinde de suçu işleyenin kendi kızı bile olsa cezayı uygulayacağını bilmelerini söylemiştir.¹⁵⁷

O, (s.a.s) doğmadan önce babasını, altı yaşında iken annesi-

155 M. Mesâbih, 3825.

156 Muhammed Ali es-Sabuni, Muhtasarı Tefsir-i İbn-i Kesir, Beyrut 1981, I/433; Riyaz'us-Salihin, Zulmün Haramlığı Babı, H. No: 220

157 Ebu Davut, Sünen. IV/130

ni kaybetmişti. Annesinin ölümünden sonra, kendisine kol kanat geren ve bakımını üstlenen dedesinde vefat etmiş ve o de sekiz yaşında yetim kalmıştı. Daha çocuk denecek yaşlarda, gençliğinin ilkbaharında nafakasını temin için çalışmaya başlamıştır.

O (s.a.s), dilediği nimetler içinde yaşayabileceği halde dünyaya fazla rağbet etmemiş, fakir mü'minlere örnek olmak, onlara ruhî direnç kazandırabilmek için son derece sade yaşamıştır. Onun giydiği elbisesinden başka, ikinci bir elbisesi olmamıştır. O (s.a.s) vefat ettiğinde zırhı, aldığı bir borç karşılığı, Medine'li bir Yahudi'de rehin olarak bulunuyordu.¹⁵⁸

H. Aişe validemiz şöyle buyuruyor: "Allah'ın Peygamberi bir günde, birbiri ardı sıra, iki defa arpa ekmeği ve zeytin yağı ile karnını doyurmadan, bu âlemden göçtü."¹⁵⁹

Aile fertleri de, onunla aynı sadelik içerisinde yaşıyorlardı. Ay geçer, evinde pişirilecek bir şey olmadığından ateş yanmazdı, su ve hurma ile yetinilirdi.¹⁶⁰

"Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerle, gerçek doğrularla, şehitlerle ve iyi kişilerle beraber olacaklardır. Onlar ne iyi arkadaşlardır."¹⁶¹

O (s.a.s), hayatında hiçbir defa yalan söylememiş, vaa-dinden dönmemiş, verdiği söze riayet etmiştir. Bu şekilde davranmama-yı münafıklık alâmeti olarak belirtmiştir.¹⁶² Bunun içindir ki düşmanları tarafından dahi, emin (güvenilir) sıfatı ile anılmıştır. İslamiyeti kabul etmediği dönemde, baş düşmanı olan Ebu Süfyan, onun hakkında Bizans İmparatoru Heraklius tarafından sorulan sorulara, doğruluğunu ve sadakatini vurgulayarak cevap vermiştir.¹⁶³ Daha genç yaşlarında dürüst bir ticaret ve vefakâr bir ortaklık hayatı bulunan Peygamberimiz, bu hususta da en güzel

158 İbni Mace, Sünen, II/815, H. No:2437

159 Tac, V/175.

160 Tac, V/175.

161 Nisâ, 69.

162 Riyaz'üs-Salihin, H. No: 688

163 Buhari, I/5-6

örnekleri sergilemiştir.

“Bizi aldatanlar, bizim yaşayışımız üzerinde değildir.”¹⁶⁴

“Tehlikeyi doğrulukta görseniz de doğruluğu araştırınız, zira kurtuluş ancak ondadır.”¹⁶⁵

O (s.a.s) bir eğitimci olarak yirmi üç senelik peygamberlik hayatında durmadan çalışmış, insanları Allah'ın yoluna, hak ve adalete, gerçek eşitliğe ulaştırmak için; bulunduğu her fertle görüşmüş, topluluklara hitap etmiş, Medine, mescidini bir ilim ocağı haline getirmiştir.

Cahiliye karanlığı içerisinde bulunan toplumunu, gerek öğretisi ve gerekse yaşantısı ile bilfiil örnek olarak irşat etmiştir. Daima sevdirmiş ve kolaylaştırmıştır. Hiçbir zaman zorlaştırmamış ve nefret ettirmemiştir. Yolunu takip edenlere de aynı metodu tavsiye etmiş; “Müjdeleyip sevdiniz, nefret ettirmeyiniz. Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz.”¹⁶⁶ buyurmuştur.

Her çeşit sıkıntılara katlanmış, en ağır işkence hakaretlere maruz kalmış olan Hz. Peygamber, (s.a.s) karşısına çıkan Mekkeli'nin ileri gelen müşriklerine zerre kadar taviz vermemiş, onların arzu ve isteklerine boyun eğmemiş, kendisine hak dini tebliğden vazgeçmesi karşılığında va'd edilen bütün dünyalık teklifleri de geri çevirmiştir.

“Allah'a yemin ederim ki, güneşi sağ elime, ayı da sol elime koyacak olsalar, Allah İslâm dinini yayıncaya, ya da ben bu uğurda can verinceye kadar, İslâm dinini tebliğ etmekten vazgeçmem.”¹⁶⁷

Bir komutan olarak onu savaş meydanlarında, bir taraftan dışı kınılmış, parçalanmış miğferi mübarek yüzünü kana boyamış bir halde ordusunun başında, bir taraftan da ordusunun başarısı için yüzünü secdeye kapamış Allah'a niyazda bulunurken görüyoruz.

O, rahmet olarak gönderildiğinin şuuru içinde, şifa kabul et-

164 Tirmizî, H. No: 1315;

165 Seçme Hadisler, 39

166 M. Mesâbih, 3722.

167 İbn Hişâm Es-Siret En-Nebeviyye I-II, Kahire, 1955, I/285.

mek istemeyen müşrikler için bile hayır talep ediyor ve Allah'a şöyle yakarıyordu;

“Allah'ın! Kavmimim doğru yola ilet. Günahlarımı bağışla. Çünkü onlar yaptıklarının farkında değillerdir.”¹⁶⁸

Mübarek dişleri kırıldığı, nurlu yüzü kana boyandığı, çok sevdiği amcasını kaybettiği ve ona yapılan gayri insanî muameleyi görenler, buna sebep olanlara beddua etmesini istenmiş ancak o: “Ben lânetçi olarak değil, rahmet olarak gönderildim”¹⁶⁹ buyurarak bu teklifi reddetmiştir.

Allah, (c.c) Fetih Suresinin ikinci ayetinde de Hz. Peygamberin gelmiş ve gelecek bütün günahlarının af edildiğini, üzerine olan nimetin tamamlandığını ve sıratı müstakime ulaştırıldığını buyurmasına rağmen, zikri, fikri daima Allah ile olan, O'na karşı kâmil bir teslimiyet içerisinde yaşayan daha âbid bir kimse bulunmaz. O (s.a.s), yapmış olduğu ibadetlerini devamlı yapar, ruh huzurunu, özellikle iki gözünün nuru dediği namazda bulurdu. Gece geç vakitlere kadar Allah'a ibadet ederdi. Hz. Âişe vâlidemiz şöyle anlatıyor:

“Hz. Peygamber (s.a.s) bazı geceler ayakları şişinceye kadar namazda kıyamda dururdu. Ya Resulallah! Niçin böyle yapıyorsunuz? Hâlbuki Allahu Teâlâ, sizin geçmişteki ve gelecekteki günahlarınızı affetmiştir dedim. Şöyle buyurdu:

- Ya Aişe, ben Allah'a hakkı ile şükreden bir kul olmayayım mı?”¹⁷⁰

O (s.a.s) bütün günahları affedilmiş olmasına rağmen Rabb'ine karşı daima boynunu bükük bir halde tevbe ve istiğfarda bulunurdu. İnsanlara da tevbe etmeyi tavsiye eder şöyle buyururdu : “Ey insanlar Allah'a tevbe ediniz. O'ndan mağfaret dileyiniz. Hakikat ben, günde yüz defa tevbe ediyorum.”¹⁷¹

Bütün işlerine Allah'ın ismini anarak başlar “Allah'ın adı anı-

168 Aliyyül-kari, Şerhü's-Şifa, İstanbul, 1307, I/237.

169 Tâc, V/32.

170 R. Sâlihîn, H. No: 98.

171 Riyaz'üs Salihin, H. No: 14

larak başlanmayan her iş bereketsizdir”¹⁷² buyururlardı. Her işini de, Allah’a hamd ile bitirirdi. Yemek yerken, su içerken, yataarken, kalkarken, giyinirken, yolculuğa çıkarken, bütün işlerinde Allah’a dua ve niyaz halinde olurdu.

Sık sık oruç tutardı, Şaban ayı olmak üzere Recep ve Muharrem aylarında oruç tutmayı çoğaltırdı. Ümmetine de oruç tutmayı emreder ve orucun, kötülüklere karşı koruyucu bir kalkan olduğunu vurgulardı.

O (s.a.s) “sizin en hayırlılarınız ahlâkı en güzel olanlarınızdır”¹⁷³ buyurarak insanları güzel ahlâklı olmaya davet ediyordu. Güzel ahlâk onun getirdiği dinin ana amacı idi. Kendisini güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiş olarak vafediyordu. Çünkü o; “Güzel ahlâk Allah’ın yüce ahlâkıdır” diyor ve Allah’a “Allah’ım yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzelleştir”¹⁷⁴ diye dua ediyordu. İnsanları da güzel ve faziletli şeylere davet ediyor, bizzat kendisi de bütün ahlâkî kıymetleri şahsında yaşayarak mü’minlere örnek oluyordu.

O (s.a.s), gerek kendisine risalet verilmeden önce ve gerekse daha sonra, kalp kırıcı bir söz ve davranışın sahibi olmamıştır. O, daima insanların gönüllerini almış, onlara tatlı sözler söylemiş ve herkese karşı güler yüz göstermiştir.

Sahabilerden Abdullah b. Haris onun hakkında :”Ben Resül-i Ekrem’den daha çok tebessüm eden bir kişi görmedim”¹⁷⁵ demektedir.

Peygamberimize yıllarca hizmet eden ve onun yüce ahlâkına en yakından şahit olan Hz. Enes ise : “On sene Hz. Peygamberin hizmetinde bulundum. Bana bir defacık olsun öf bile demedi. Yapmadığım bir iş için, niçin bunu yapmadın veya yaptığım bir iş için, niçin bunu yaptın şeklinde kırıcı bir ifade kullanmadı.”¹⁷⁶ şeklinde onu vafetmektedir.

172 Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyuti, El-Câmiu’s Sağır, I-II, Kahire, 1321, II/92.

173 Secme Hadisler, 11

174 Seçme Hadisler, 9-10

175 M. Mesâbih, 5829.

176 M. Mesâbih, 5801.

O (s.a.s), insanlar arasında zengin – fakir, asil – köle şeklinde bir ayrım yapmaz, yapılmasını da hoş karşılamazdı. Kendisine gelen insanlara da toplumdaki sosyal durumlarına göre davranmazdı. O, daima ; “... Hepiniz Âdem’in çocuklarıdır. Adem ise topraktır....”¹⁷⁷ buyururdu.

O (s.a.s), kendisine hitap eden arkadaşları anamız babamız sana feda olsun diye söze başladıkları halde, onlarla olan ilişkilerinde farklı bir tavır sergilememiştir. Hiçbir arkadaşını kendisine hizmet ettirmemiştir. Onun huzuruna girdiğinde Peygamberin huzurunda bulunmaktan dolayı titremeye başlayan bir adama şöyle söylemişti: “Arkadaş titreme! Ben bir melik değilim. Kureyşten, kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum.”¹⁷⁸ Kendisini aşırı bir şekilde öven insanlara karşı da : “Ey insanlar! Allah’tan korkunuz. Şeytana uymayınız. Ben yalnız Abdullah’ın oğlu Muhammed’im. Allah’ın kuluyum. Cenâb-ı Hak beni Peygamberliği ile şereflendirdi. Bana bundan fazlasıyla tazim göstermenizi istemem”¹⁷⁹ sözleri ile mukabele de bulunmuştu.

Onu, Medine’de Hendek harbi esnasında hendek kazarken, Mescid-i Nebi yapılırken kerpiç taşırken görüyoruz. Kendisinden bunları yapmamasını, onun için yük taşıyabileceklerini söyleyenlere, yarın Ahiret’te kendi günahını da taşıyabilecek olup olmadıklarını sorar.

Kendisinde kibir olduğunu ileri sürerek onu üzmeye çalışanlara; “ Ben eşeğe bindim. Çul hırka giydim. Koyun sağdım. Bunları kim yaparsa asla onda kibirden bir şey bulunmaz”¹⁸⁰ diyerek mukabelede bulunmuşlardır.

Bir gün arkadaşlarıyla bir sefere gittiklerinde konaklarlar. Bir koyun kesmek isterler. İçlerinden birisi ben koyunu keserim, diğeri ben yüzerim, bir üçüncüsü de ben pişiririm deyince, o da, bari ben de ateş için odun taşıyayım der. Siz zahmet buyurmayın,

177 Seçme Hadisler, 90.

178 Eş-Şifâ, s. 103.

179 Mevlana Şibli, Asr-ı Saadet Çev. Ömer Rıza Doğrul I-V, İstanbul, II/925.

180 Seçme Hadisler, 90

istirahat edin biz her şeyi yaparız denilince de, şöyle buyurmuşlardı: “Görüyorum ki, siz beni aranızdan ayırmak istiyorsunuz. Fakat ben bu durumdan hoşlanmam. Şüphesiz Cenâb-ı Hak arkadaşları arasından ayrılma sevmeyiz.”¹⁸¹

Onun gönderilişinin yegâne sebebi Allah'ın yarattıklarına karşı olan merhametidir. O (s.a.s) âlemlere rahmet vesilesi olarak gönderilmiş, bu sebeple de, Rahmet Peygamberi olarak anılmıştır. O (s.a.s), merhamet kaynağı idi. Kalbi bütün yaratılanlara karşı şefkat doluydu. Şöyle öğüt verirdi:

“Can taşıyan her varlığa merhamette mükafât vardır.”¹⁸²

“Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”¹⁸³

Onun merhameti, hayvanlara da şâmil idi. Hayvanlara iyi muamelede bulunmaları hususunda insanları uyarır ve onlara karşı yapacakları muamelede Allah'tan korkmalarını söyler, onları iyi beslemelerini emrederdi. Bir defasında devesine sert muamelede bulunan Hz. Aişe validemize:

“Yumuşak davran. Yumuşaklık hangi şeyde bulunursa, o şeye güzellik verir.”¹⁸⁴ buyurmuştu.

Onun hayvan merhametinin hayvanlara tezahürünün bir örneğini de Abdurrahman b. Abdullah şöyle anlatmaktadır: “Hz. Peygamberle bulunduğumuz bir askerî sefer sırasında (konakladık). Bir zaruret gereği (konaklama yerinden) ayrıldım. (Yuvasında) bir serçe kuşu gördüm. Yanında iki de yavrusu vardı. Yavrularını aldım. Yavrularını aldığım için serçecik etrafımda kanat çırpıp duruyorda. Bu durumu izleyen Allah'ın Resulü geldi ve şöyle buyurdu:

- Yavrularını alarak bu kuşa kim acı verdi? Verin ona yavrularını.”¹⁸⁵

181 Erdinç Ahatlı, Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği, Ankara, 2003, 48.

182 Tâc, V/17.

183 Tâc, V/18.

184 Tâc, V/58.

185 Tâc, V/18-19.

O (s.a.s), sokakta oynayan çocuklara selam verir, onların hatırlarını sorar, onlarla latîfe eder, bazen de onların oyunlarına iştirak ederdi. Sevindirmek için, çocukları devesine bindirirdi. Enes b. Malik şöyle buyurur:

“Peygamber efendimiz, biz çocukların arasına karışır ve güler yüzle bize latîfe ederdi. Hatta kuşu olan küçük kardeşime (Ey Ebû Umeyr! Kuşcağız ne oldu?) diyerek latife ederdi.”¹⁸⁶

Bütün acizlere ve zayıflara olduğu gibi, çocuklara karşı da kalbi sevgi ve merhametle dolu idi. Onlara hayır dualarda bulunurdu.

O (s.a.s), kendinden yaşça büyüklere karşı da saygılıydı. İnsanlara da yaşlılara iyi muamelelerde bulunmalarını ve saygılı davranmalarını emrederlerdi. Mekke’nin fethi günü Hz. Ebû Bekir henüz Müslüman olmamış olan babası Ebû Kuhâfe’yi onun huzuruna getirince: “Yâ Ebû Bekir! İhtiyara eziyet etmeseydin. Ben onun yanına gelirdim” buyurarak en güzel saygı örneğini ortaya koymuştur.

Peygamberimizin dışında, şahsî düşmanlarına şefkat ve muhabbetle kucak açan ve onları affedebilen kaç insan vardır? O, kendisine suikast teşebbüsünde bulunan kişileri, Taif’de en acımasız muameleyi reva görenleri, kısaca bütün şahsî düşmanlarını affeden bir insandır.

O (s.a.s), Taif yolculuğu esnasında Taif’lilerin kendisine yapmış olduğu bütün eza ve cefayı görmemezlikten gelmiş, Taif Muhasarası esnasında bu durum kendisine hatırlatılıp da kendisinden Taif’liler aleyhine dua etmesi istenildiğinde, “Allah’ım onlara doğru yolu göster ve onları bize getir” diyerek dua etmiştir.

Asla kendine kötülük yapan birileri için beddua etmemiştir. O (s.a.s), çok sevdiği amcası Allah’ın Arslanı olarak bilinen Hz. Hamza’yı şehit eden ve onun çiğ olarak ciğerini yiyen Vahşi ve Hind’i bile affetmiş ve onlara karşı hiç bir husumet duygusu bes-

186 Ahmet Naim-Kamil Miras, Sahih-i Buhari Muhtasanı Tecrid-i Sarih Tercümesi I-XII, Ankara, 1980, XII/166

lememiştir. O (s.a.s), hiçbir zaman şahsî duyguları için intikam peşinde koşmamıştır. Hz. Aişe validemiz onun bu yönünü şöyle dile getirmektedir: “... Hz. Peygamber kendi nefsi için katiyyen intikam almazdı...”¹⁸⁷

O (s.a.s), kuvvetli bir ordu ile Mekke'yi fethedince daha önce ona ve arkadaşlarına her çeşit kötülüğü reva gören insanlar endişeye kapılmışlar ve kendilerinden intikam alınacağı korkusuna kapılmışlardır. Fakat o, onlara dokunmamış, Kâbe'de yaptığı bir konuşma ile bu insanların hepsini affettiğini bildirmiştir.

Sonuç olarak Hz. Muhammed (s.a.s) Kur'an'ın da açık olarak ortaya koyduğu gibi her yönden örnek alınacak insan. Bu sebeple Onun örnek alınması gereken hususlarının, bir kısa yazı ile anlatılması da mümkün değildir. Çünkü Onun bütün tebliğ hayatı boyunca ortaya koymuş olduğu davranış örnekleri ve onların yorumlanması ciltler dolusu kitapları oluşturacak bir çalışmayı gerektirmektedir. Ancak Allah'ın huzurunda kendisini sıradan bir insan olarak gören, kendisine aşırı saygı gösterilmesini dinin dışında sayan, Mescidin içerisinde dışardan gelen insanların fark edemeyeceği kadar sade davranan, arkadaşları ile birlikte gülen, onlarla üzülen, onlar çalışırken onlarla çalışan, hiçbir kimseyi kendisine hizmet ettirmeyen, hatta zaman zaman insanlara yardım eden ve insanlara hizmet eden onların efendisidir buyuran, hiçbir insanın velev ki kendi soyundan da olsa Allah huzurunda bir farklılığının olmadığını vurgulayan o Yüce Peygamberin yolundan gitmek onun yaşantısını tam olarak özümlemekle ve onu anlamakla mümkün olacaktır. Onu özümlemek onun davranışını hayat mihenki olarak düstur edinmek, bütün insanlarla olan ilişkilerimizde sade ve saygılı, onlara değer vermek ve yaratılan her şeyi Yüce Yaratıcı'nın bir emaneti olarak görmekle mümkün olacaktır.

187 M. Mesâbih, 5817.

HZ. MUHAMMED'DE SEVGİ

Sevgi; Sevme duygusu, bir kimseye veya bir şeye sevgi besleme hissi. Sevgi, insanlara yaratılışında verilen ve doğuşla kazanılan doğal bir duygudur. Sevgi, en geniş anlamıyla “İnsanları birbirine yaklaştıran olumlu ve iyi duyguların tümü” olarak tanımlanabilir. Sevgi, topluma huzur ve barış getiren birleştirici bir unsurdur. Kur'an, sevgi üzerinde durmakta, inananları gönlü sevgi ile dolu olan kimseler olarak tanımlamaktadır. Sevgi'nin karşıtı olan kin ve düşmanlığı ise küfür özelliği olarak değerlendirmektedir. “Ve kalplerinin arasını sevgi ile birleştirdi. Yoksa, yeryüzünde ne varsa hepsini harcasaydın, yine onların kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların arasını sevgi ile birleştirdi...”¹⁸⁸

Sevgi, üzerine uzun yazılar, romanlar, şiirler ve övgüler yazılabilecek bir olgudur. Bütün varlığın temelinde olduğu gibi sevginin özü ve kaynağında da, Allah vardır. O, kullarını çok seven ve çok bağışlayandır.¹⁸⁹ O, “Vedût” dur; çok seven ve çok sevilen-dir. Yaratılan bütün varlıklar O'nun sevgisi üzerine yaratılmıştır. Büyük-küçük bütün varlıklar O'nun birliğine ve yüceliğine delil olduğu gibi, yarattıklarına yaptığı karşılıksız ihsânı da O'nun kullarına sevgisinin ispatıdır. Sevgiden neler ortaya çıkmamıştır ki ! O'nun sapmış ve sadece hedonist bir şekilde arzularına göre hayatını yaşamaya çalışan kullarını kurtarmak için peygamberler göndermesi sevgi bir tezahürü değil midir? Defalarca isyan etmelerine rağmen, her seferinde gönderdiği peygamberlerle İsrail Oğullarını kurtarmasının sebebi de yine sevgi değil midir ? Hz. Peygamberin son peygamber olarak bir sevgi, bir rahmet peygamberi olarak gönderilmesi de yine O'nun kullarına olan sevgisinin tezahürüdür. Bu sebeple şair şöyle demektedir;

Muhabbet' den Muhammed oldu hasıl,

Muhammed'siz muhabbetten ne hasıl.

Sevgi Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s)! O, tebliğinin ve

188 Enfâl, 63

189 Burûc, 85/14

davetinin temeline sevgiyi yerleştirmiş, gönüllere sevgi sözcükleri ile yerleşmiştir. Onun oluşturduğu sevgi seli etrafındakileri öyle sarmıştır ki; Medine’de yapılan Uhuvvet (kardeşlik) anlaşmasının temelini de sevgi oluşturmuştur. O (s.a.s.), Mutlak Sevgi olan Allah sevgisini imanın merkezine oturtmuştur. Ebû Rezîn el-Akıl, kendisine: “Ey Allah’ın elçisi, iman nedir?” diye sorunca: “Allah ve Resulünün, sana, her şeyden daha sevgili olmasıdır”¹⁹⁰ buyurmuştur. Yine sevgi ile iman arasındaki ayrılmaz bağı şu şekilde vurgulamıştır: “Hiçbiriniz, Allah ve Resulü, kendisine her şeyden daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz.”¹⁹¹ “Kul beni ailesinden, malından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz.”¹⁹² “İman ipinin (kulpunun) en güçlüsü, Allah için dostluk ve Allah için düşmanlıktır. Yine Allah için sevmek ve Allah için nefret duyup buğzetmektir.”¹⁹³ “Kişi, dostunun dini üzeredir. İnsan kiminle dostluk kurduğuna dikkat etsin!”¹⁹⁴ Allah’da (cc) iman-sevgi arasındaki bu bağlamı ayetlerde şöyle vurgulamaktadır. “Müminlerin, Peygamberi kendi varlıklarından çok sevmeleri gerekir...”¹⁹⁵; “De ki: ‘Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, kesâda uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah’tan, Resulünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin...”¹⁹⁶ Yine bir başka ayette Allah (cc); “Rahman, iman edip sâlih amel işleyenler için (gönüllere) bir sevgi koyar.”¹⁹⁷ hükmü ile iman edenler ile ilgili insanların gönlünde bir sevgi oluşturacağını bildirmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s) de bu bağlamda; “Allah bir kulu sevince, Cebrail’i çağırıp: ‘Ben falanı sevdim, sen de sev!’ der. Cebrail de onu sever. Sonra onun için yer halkında kabul konulur (insanlar da onu severler).” buyurmaktadır.

Onun sevgisi öyle bir sevgi idi ki; ona, kendisine ve yakınları-

190 Ahmed bin Hanbel, IV/11

191 Nesai, İman 2-4; İbn Mâce, Fiten 23; Ahmed bin Hanbel, IV/11

192 Müslim, İman, 69,

193 Süyûtî, el-Câmiu’s-Sağır, I/69.

194 Ahmed bin Hanbel, XI/178

195 Ahzap, 6

196 Tevbe, 24

197 Meryem, 96

na yapılan bütün kötülükleri unutturacak kadar engindi. Bedir’de, babası, amcası ve kardeşi öldürülen Ebu Süfyan’ ın eşi Hind, intikam hırsı ile iyi mızrak ve ok kullanan Vahşi’yi Hz. Hamza’yı öldürmek üzere sayısız va’dlerle kiralamıştır. Vahşi, savaş boyunca Hz. Hamza’yı kollamış bir boşluğunda arkasından mızrakla şehit etmiştir. Durumu haber alan Hind, hiçbir insan bedenine yapılamayacak şeyleri Hz. Hamza’nın cansız bedenine yapmış ve ciğerini çıkararak dişlemiştir. Allah’ın Resulü bu yapılanlara çok üzölmüş ve “Ey Hamza! Sana bunu layık görenler cezasını bulacaklar, intikamın alınacak” demiştir. Mekke Fethinden sonra geçmişinden mahcup olan, özellikle Hz. Hamza’nın şahadeti ile ilgili yaptıklarından utanan Vahşi, Müslöman olmak istemesine rağmen çekindiğinden Peygamberin huzuruna çıkamamıştır. Durum Hz. Peygambere (s.a.s) bildirildiğinde, Uhut’ta söylediklerini unutmüş, gönlünde daima açık olan sevgi gülleri ile Hz. Hamza’yı hatırladığında devamlı yaşaran ağlayan mübarek gözleri, bu defa da Vahşi’nin İslam dinine girişine gülümsemiştir. Aynı hoşgörö ve sevgiyi İslam’ı kabul eden, Hz. Hamza’nın ciğerini yiyen Hind’e de göstermiştir. Hatta biat alınırken “çocuklarınızı diri diri öldürmeyeceksiniz” emrini tebliğ ettiğinde, Hind’in çocuklarımız zaten Bedir’de öldü, öldürecek çocuk mu bıraktın şeklindeki şakasına da gülümseyerek karşılık vermiştir.

Ondaki sevgi birlik beraberlik göstergesidir, imandır, imanın tadını almaktır, ölçölö olmaktadır, Allah ve Resulü ile birlikteliktir, rahmettir. Onun öölösüz sözlerinden sevgi sözcükleri;

“Kişi sevdiği ile beraberdir.”¹⁹⁸ Beraber olmanın en kazançlı olduğı sevgi ise tabii olarak Allah’a ve ona karşı duyulan sevgidir. Onun sevgisi öyle bir sevgidir ki, Allah’ın bizi sevmesinin sebebi de o sevgiye bağlıdır. Gerçek iman bu sevgiyle gerçekleşir. “Bir kişi, beni anne ve babasından daha fazla sevmedikçe iman etmiş olmaz.”¹⁹⁹ “Kişi, Allah ve Resulünü, o ikisi dışında kalan her şeyden daha çok sevmedikçe imanın tadını bulamaz.”²⁰⁰ “Varlığım elinde olan Allah’a yemin ederim ki, iman etmedikçe cennete gi-

198 Buhâri, Edeb 96, Müslim, Birr 161, 165

199 Buhâri, İman, 14

200 Buhâri, İman, 21

remezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız.”²⁰¹

O (s.a.s), inananlar arasındaki sevgiye önem vermiş, onun yerleştirdiği sevgi ile düşmanlık dolu kalpler yumuşamış, bir birini ilk defa tanıyan insanlar o sevginin bir tezahürü olarak kardeşlik anlaşmasında bulunmuşlardır. Öyle bir kardeşlik anlayışı ki, kendi malının yarısını ona verecek kadar, din kardeşi kabul ederek kucak açtığı insanı kendine mirasçı kabul edecek kadar. O (s.a.s), bu kardeşliği açıklarken iki elinin parmaklarını birbiri arasına geçirip kenetlemiş, “Mü’minin mü’mine karşı durumu (bağlılığı), bir parçası diğer parçasını sımsıkı kenetleyip tutan binâ gibidir.”²⁰² buyurmuştur. Onun sevgi ortamında yetişen “Mü’minler birbirini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer organlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.”²⁰³

O (s.a.s) yine inananlar arasındaki sevgi ortamı ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır ; “Amellerin en faziletlisi Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir.”²⁰⁴ “Sizden biriniz kendisi için sevip arzu ettiği şeyi din kardeşi için de sevip arzu etmedikçe (gerçek anlamda) iman etmiş olmaz.”²⁰⁵ “Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah o kimsenin kıyâmet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir Müslüman’ın ayıp ve kusurunu örterse, Allah da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”²⁰⁶ “Birbirinizle hasetleşmeyin. Almayacağınız bir malın fiyatını müşteri kızdırtmak için arttırmayın. Birbirinize kin ve nefret beslemeyin. Birbirinize darlıp yüz çevirmeyin. Birinizin satışı üzerine başka biriniz satış yapmasın. Ey Allah’ın kulları, böylelikle kardeş olun. Müslüman, Müslüman’ın karde-

201 Kütüb-i Sitte Terc. X/133

202 Buhârî, Salât 88, Mezâlim 5; Müslim, Birr 65; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi 1-18, Ankara, 1998, X133

203 Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66

204 Ebû Dâvud, III/ 4599

205 Buhârî, İman, 13.

206 Buhârî, Mezâlim 3;

şidir. Ona zulüm ve haksızlık yapmaz, yardımı kesmez ve onu hakir görmez. -Peygamberimiz üç defa göğsüne işaret ederek buyurdular ki- Takvâ buradadır. Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi, bir kimseye şer olarak yeter. Her Müslüman'ın kanı, malı ve ırzı başka Müslüman'a haramdır.”²⁰⁷

“Sakın zanna yer vermeyin; zira zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin (gizli kusurları araştırmayın), rekabet etmeyin, hasetleşmeyin, birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun. Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahrik etmez. Kişiye kötülük olarak, Müslüman kardeşini hakir görmesi yeterlidir. Her Müslüman'ın canı, malı, kanı ve ırzı diğer Müslümanlara haramdır. Allah sizin görünüş ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Sakın ha, birbirinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir Müslüman'ın kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz.”²⁰⁸

Onun sevgi ortamında eğitilen insan, kendisine yapılmasını istemediği şeyleri başkası için de yapmaz. Din kardeşine her ortamda yardım eder. “Din kardeşin zalim de olsa, mazlum da olsa ona yardım et.” Bir adam: “Yâ Resulellah! Kardeşim mazlumsa ona yardım edeyim; ama zalimse nasıl yardım edeyim, söyler misiniz?” dedi. “Onu zulümden alıkoyar, zulmüne engel olursun. Şüphesiz ki bu ona yardım etmektir” buyurdu.²⁰⁹

“Bir kul, bu dünyada başka bir kulun ayıbını örterse, kıyamet gününde Allah da onun ayıbını örter.”²¹⁰ “Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların zarar görmediği kimsedir. Muhacir ise, Allah'ın yasakladığı şeylerden uzak duran kimsedir.”²¹¹ “(Ancak) Allah için seven, Allah için buğz eden/nefret duyan, Allah için veren ve Allah için sıklık yapıp vermezlik yapan kişi imanını kemale erdirmiş, olgunlaştırmıştır.”²¹²

207 Buhârî, Edeb 57; Ebû Dâvud, Edeb 47;

208 Buhârî, Nikâh 45, Ebû Dâvud, Edeb 40;

209 Buhârî, Mezâlim 4;

210 Müslim, Birr 72; Ebû Dâvud, Edeb 38;

211 Buhârî, İman, 10.

212 Tâc, V/ 78

Onun sevgisinde de nefretinde de ölçü vardır. “Sevdiğini ölçülü sev; bir gün düşmanın olabilir. Sevmediğine de ölçülü buğz et; bir gün dostun olabilir.”²¹³ Eğer ölçüyü kaybedip sevdiğin kimseye sırlarını açarsan, yarın onları başkasına anlatabilir ve seni küçük düşürebilir. Aynı şekilde sevmediğin kimse hakkında çok kötü şeyler söyler veya yaparsan, yarın dost olma şansınız olduğunda bir birinize bakamayabilirsiniz. Yine bu bağlamda onun ölümsüz sözleri davranışımıza yön verecektir. “Birbirinizle kinleşmeyin, haset etmeyin, birbirinizden yüz çevirmeyin. Ey Allah’ın kulları kardeş olunuz...”²¹⁴ “Bir kişiye, Müslüman kardeşine hakaret etmesi kötülük olarak yeter.”²¹⁵ Sevgi ortamı ve dostluk onun mesajlarında hep Allah içindir. Çünkü dost veya sevilen kimse insanı farklı yönler de sevk edebilir. Biliyoruz ki birçok yanlış davranışın temelinde yanlış arkadaşlıklar ve dostluklar bulunmaktadır. Onun dostluk sevgisinin ölçüleri; “İman ipinin (kulpunun) en güçlüsü, Allah için dostluk ve Allah için düşmanlıktır. Yine Allah için sevmek ve Allah için nefret duyup buğz etmektir.”²¹⁶ “Kişi, dostunun dini üzeredir. İnsan kiminle dostluk kurduğuna dikkat etsin!”²¹⁷

“Allah (cc) buyuruyor ki: ‘Benim Celâlim adına birbirini sevenler var ya! Onlar için orada öyle minberler vardır ki, peygamberler ve şehitler bile onlara gıpta ederler.’”²¹⁸ “Allah’ın kulları arasında bir grup var ki, onlar ne peygamberlerdir, ne şehitlerdir. Üstelik kıyamet günü Allah katındaki makamlarının yüceliği sebebiyle peygamberler ve şehitler onlara gıpta ederler.” Orada bulunanlar sordu: ‘Ey Allah’ın Resulü, onlar kimdir, bize haber verir misin?’ “Onlar, aralarında kan bağı ve dünya menfaati için birbirlerine bağlı olmadıkları halde, Allah’ın nuru (Kur’an) adına birbirlerini sevenlerdir. Allah’a yemin ederim ki, kesinlikle onların

213 Tirmizî, Birr 60

214 Buhârî, Edeb 57; Müslim, Birr 23.

215 Müslim, 1, 32

216 Süyûtî, el-Câmiu’s-Sağır, I/69.

217 Ahmed bin Hanbel, XVI/178

218 İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi 1-18, Ankara, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, X/139

yüzleri nurdur. Onlar bir nur üzeredirler. Halk korkarken onlar korkmazlar; insanlar üzülrken onlar üzülmmezler.” Ardından da şu ayeti okudu: “İyi bilin ki, Allah’ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir. (Yûnus, 62)”²¹⁹

Sevgi onun varlık sebebi idi. Çünkü Allah güzeldi ve güzeli severdi.²²⁰ O da bu güzelliğe ulaşmak, O’nda fena olmak için Allah’a duasında; “Allah’ım! Seni sevmeyi, Seni seveni sevmeyi ve Senin sevgine beni yaklaştıracak şeyi sevmeyi bana nasip et. Senin sevgini bana kendimden, ailemden ve (sıcak ve hararetili günde) soğuk sudan bana daha sevimli kıl.”²²¹ demektedir.

Mutlak sevgi! O (s.a.s), mutlak sevgiyi istemekteydi. Çünkü onun kutlu sözlerinde mutlak sevgiye kavuşanlar bütün insanlığın sevgisine kavuşmaktaydı; “Allah bir kulu sevince, Cebrâil’i çağırıp: ‘Ben falanı sevdim, sen de sev!’” der. Cebrâil de onu sever. Sonra onun için yer hakkında kabul konulur (insanlar da onu severler).”²²² “Kim Allah için tevâzu ederse Allah onu yükseltir. Kim de kibirlenirse Allah onu alçaltır. Kim Allah’ı çok zikreder, anarsa, Allah onu sever.”²²³ “Allah bir kulunu sevdi mi onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olur. Bu kul Allah’tan bir şey dilese dileği kabul edilir. Allah’a sığındığında da Allah onu korur. Allah, velisine düşman olan kimselere harp ilân eder.”²²⁴ “Kim, insanların kızması pahasına Allah’ı dost edinmekle O’nu razı ederse Allah, o kimseyi insanların nazarında yüceltir. Kim de Allah’ın gazabına rağmen insanları razı ederse, artık onu Allah’ın azabından hiçbir şekilde kurtarmak mümkün olmaz.”²²⁵

O (s.a.s), bir defasında torunu Hz. Hasan’ı öpmüştü. O sırada yanında bulunan Akra İbn Hâbis; “Benim on tane çocuğum var, onlardan hiç birini öpmedim” dediğinde, ona hayretle bakıp:

219 Kütüb-i Sitte Terc. X/142

220 Müslim, İman 147; Ahmed bin Hanbel, IV/133, 134, 151

221 Tirmizî, Deavât 72, 73

222 Buhârî, Edeb. 41; Müslim, Birr, 157.

223 İbn Mâce, Zühd 16

224 Buhârî, Rekaik 38; İbn Mâce, Fiten 16

225 Tirmizî, Zühd 64

“Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz” buyurmuştur.²²⁶ Yine bir defasında bedevilerden bir grup onun huzuruna gelmişti. Ona, “Siz çocuklarınızı öpüyor musunuz?” diye sormuşlar, o da, “Evet” buyurmuş, onların; “Fakat biz, Allah’a yemin ederiz ki, onları öpmüyoruz” dediklerinde, “Allah sizin kalplerinizden merhamet duygusunu çıkarıp almışsa, ben ne yapabilirim ki!” buyurmuştur.²²⁷

Onun sevgisi sadece inananları değil bütün insanlığı kuşatmıştı. Bir Yahudinin cenazesi geçerken ayağa kalktığında kendisine müdahale eden Sahabeye, Yahudi de olsa sonuçta o da bir insandır buyurarak anlamlı bir mesaj vermiştir. Mekke’nin fethi günü Hz. Ebû Bekir, henüz Müslüman olmamış olan babası Ebû Kuhâfe’yi huzuruna getirdiğinde; “Yâ Ebu Bekir! İhtiyara eziyet etmeseydin. Ben onun ayağına giderdim” buyurarak en güzel sevgi ve saygı örneğini ortaya koymuştur. Kalbi bütün yaratılanlara karşı şefkat dolu olduğundan “Can taşıyan her varlığa merhamette mükâfat vardır.”²²⁸ buyurmuştur.

Onun merhameti sevgisi sadece insanlara değil hayvanlara da şamildi. Hayvanlara iyi davranmaları hususunda insanları uyarır ve onlara karşı davranışlarında Allah’tan korkmalarını söyleyerek onları iyi beslemelerini emrederdi. Abdurrahman b. Abdullah şöyle anlatmaktadır: “Hz. Peygamberle bulunduğumuz bir askerî sefer sırasında (konakladık). Bir zaruret gereği (konaklama yerinden) ayrıldım. (Yuvasında) bir serçe kuşu gördüm. Yanında iki de yavrusu vardı. Yavrularını aldım. Yavrularını aldığım için serçecik etrafımda kanat çırpıp duruyordu. Bu durumu izleyen Allah’ın Resulü geldi ve şöyle buyurdu: - Yavrularını alarak bu kuşa kim acı verdi? Verin ona yavrularını.”²²⁹

İnsanlık tarihinde şahsî düşmanlarına karşı şefkat ve sevgi gösterisinde bulunarak onları affedebilen onun dışında kaç insan sayabiliriz? Kendisine suikast teşebbüsünde bulunanları, Taif’de

226 Buhârî, Edeb 18; Ebû Dâvud, Edeb 145;

227 Müslim, Fezâil 164;

228 Tâc, V/17.

229 Tâc, V/18-19.

en acımasız şekilde uğurlayanları bu sevgi seli ile alt etmiştir. Taif kuşatıldığında geçmiş kendisine hatırlatılıp da kendisinden Taif'li-ler aleyhine dua etmesi istenildiğinde, "Allah'ım onlara doğru yolu göster ve onları bize getir" diyerek dua etmiştir. Hz. Aîşe validemiz "... Hz. Peygamber kendi nefsi için katiyen intikam almazdı..."²³⁰ buyurarak onun sevgisinin bu yönünü dile getirmiştir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber (s.a.s) sevgiye çağıran, sevgiyi yaşayan, sevgiyi yayan ve mutlak sevgide buluşmayı isteyen bir sevgi elçisiydi. Kur'an ayetleri onu anlatırken bu özelliklerine dile getirerek, ona tabi olanların ve onu sevenlerin Allah'ın sevgisini kazanacaklarını vurgulamıştır. Onun yaydığı sevgi seli yıllarca bütün insanlığa sevgi ve şefkat kanatlarını açmıştır. Bu sevgi se-linin içinde Sahabelerden başlayarak devam eden silsilede sayısız sevgi insanları yetişmiştir. Hasan Basriler, İmam Şibliler, İbrahim Ethemler, Mevlanalar, Yunuslar, Hacı Bektaşlar, Hacı Bayramlar, Ahmet Yeseviler, Kumral Dedeler, Edebaliler, Ahi Evranlar, Ak-şemsettinler, Ebu'l Vefalar ve ismini sayamayacağımız nice büyük-ler hep onun sevgi yağmuru ile ıslanmışlar, onun sevgisi ile yan-mışlardır. Kısacası Onun sevgi mesajı Yunus Emre'nin dili ile şöyle ifadesini bulmuştur.

"Ben gelmedim dâvi için, Benim işim sevi için,
Gönüller dost evi için, Gönüller yapmaya geldim."

HZ. MUHAMMED'İN EĞİTİMCİLİĞİ

Din, akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı ve güzel olan şeylere götüren ilahî bir kanundur. Eğitim ise; genel olarak kişinin zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal kabiliyet ve davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi veya ona bir takım amaçlara dönük yeni kabiliyetler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmalardır.²³¹ Bu anlamda, din ile eğitim arasında önemli bir bağ vardır. Hz. Adem'den başlayarak insanlık tarihi boyunca gönderilen bütün Peygamberler Allah'tan aldıkları bilgilerle insanlığı eğiterek doğruya ve güzele yönlendiren eğitimcilerdir. Bu kutlu eğitim elçileri, gönderildikleri toplumları yaptıkları tebliğ ve ortaya koydukları örnek davranışları ile eğiterek iyiye ve güzele davet etmişlerdir.

Allah'ın (cc) insanlığa gönderdiği bu kutsal eğitim halkalarının sonuncusu, Hz. Muhammed (s.a.s)' dir. Ona vahyedilen ilk emir, “oku” hükmü ile başlamaktadır. Ona indirilen Son Mesaj olan Kur'an'ın birçok ayeti bilgi ve eğitime yönelik hükümler içermektedir. Onun ana görevi ayetlerden birinde; “Nitekim, Biz size, ayetlerimizi okuyacak, sizi her kötülükten arındıracak, size kitabı ve hikmeti öğretecek ve bilmediklerinizi bildirecek aranızdan, bir Peygamber gönderdik.”²³² şeklinde açıklanmaktadır. O, gönderiliş amacına uygun olarak ahlaki yaşantısı, davranışları, ibadeti, konuşması, ikili ilişkileri ile mükemmel bir rehber ve güvenilir örnek olarak toplumunu eğitmiştir.

İyi bir eğitimci, eğittiği kişilere her konuda iyi örnek olduğunda verdiği eğitiminden fayda sağlar. Kendi yapmadığı davranışları, başkasından isteyen bir eğitimcinin eğittiği kimseler üzerinde ciddi etkisi olmaz. Hz. Peygamberin (s.a.s) yaşayarak ve yaşatarak verdiği eğitim, hak-hukuk tanımayan, insani özellikleri kaybolmuş, elleri ile yonttukları taş-ağaç parçalarını ilahlaştıran, kendi öz çocuklarını dahi diri diri mezara gömecek kadar kalpleri

231 Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989, 2

232 Bakara, 151

kararmış bulunan insanlardan, bütün insanlığın örnek alabileceği insanlar çıkarmıştır.

Onun eğitimciliği güzel öğüt ve hikmet temelinde, insanlara asla sert ve kaba davranışlar sergilemeyen, zorlaştırmayan, korkutmayan, aksine; müjdeleyen ve kolaylaştıran bir üslup içermektedir. Kur'an, onun eğitim prensiplerini şu ayetlerde ortaya koymaktadır; "Allah'ın rahmetinden dolayı, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlara mağfaret dile, iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven, doğrusu Allah güvenenleri sever."²³³ (Resulüm) "Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir"²³⁴ ; "(Ey Resulüm) Sen öğüt ver! Esasen sen sadece bir öğütçüsün. Sen, onlara zor kSullanacak değilsin."²³⁵ "...Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez..."²³⁶

Kendisi ümmi olan Hz. Peygamber, ilme, eğitim ve öğretime çok önem vermiştir. 23 yıllık risalet hayatında bilgi, öğrenim, öğretim, önemli yer bulmuş, hadislerinde de sık sık bu konular teşvik edilmiştir. Onu okuma-yazma bilmeyen bir topluluğa "Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber olarak göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur."²³⁷ "Ben, zaten bir muallim olarak gönderildim."²³⁸ "Âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak para pul bırakmazlar; ilim bırakırlar."²³⁹ Buyurarak gönderildiği toplumu eğitmiştir.

Mekke Döneminde, Dârü'l-Erkam'ı bir eğitim-öğretim merkezi olarak kullanmış, burada yeni Müslüman olanlara Kur'an'ı okumuş, dini bilgiler vermiş, verdiği bilgilerin pratik hayatta kul-

233 Ali-İmran, 159

234 Nahl, 125

235 Gaşiye 21-22

236 Bakara 185

237 Cuma, 2-3

238 Kütüb-i Sitte Şerhi, 1/428.

239 Kütüb-i Sitte Şerhi, 1/428.

lanışlarını uygulayarak öğretmiştir. Akabe Biatları ile İslam'ı kabul etmiş olan Medine'li Müslümanların eğitilmeleri için Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye öğretmen göndermiştir. Hicretten sonra da, bir ibadet mahalli olmasının dışında eğitim-öğretim merkezi olarak Mescid-i Nebevî'yi inşa etmiştir. Mescid'in bitişiğinde de "Suffe" olarak anılan mekanı ilk düzenli eğitim merkezi haline getirmiştir. Suffe, daha sonraki dönemlerde camilerin bitişiğinde yapılan medreseler için de bir model oluşturmıştır.

Onun eğitimciliğinin Mekke döneminde Dar'ül- Erkam'ın, Medine döneminde ise Suffe'nin büyük önemi vardır. Suffe'ye gelen Sahabeler burada kalarak, ilim tahsili ile meşgul olmuşlardır. Hz. Peygamberi dinlemişler, vahyolan ayetleri ve söylenen hadisleri ezberlemişlerdir. Kur'an ayetlerini yazarak kayda geçirmişler, eğitim ve öğretim ile meşgul olmuşlardır. Resulüallah (s.a.s) onların eğitimi ile bizzat ilgilenmiş, burada eğitim alanlara Kur'an ve yazı yazmayı öğretmek üzere görevlendirmeler de yapmıştır. Hatta Bedir savaşında esir olan Mekke'li müşriklerden okuma-yazma bilenleri, on Müslüman'a okuma-yazma öğretme karşılığında serbest bırakmıştır.

Onun (s.a.s) ilim ve eğitime verdiği önem şu hadislerinde anlamını bulmuştur; "Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir."²⁴⁰ ; "Şu iki kişiden başkasına gıpta edilmeye değmez: İlki Allah'ın kendisine ihsan ettiği malı O'nun yolunda sarfeden kimse. Diğeri de, Allah'ın kendisine ihsan ettiği ilim ve hikmetle hükmeden ve onu başkasına da öğreten kimse."²⁴¹ ; "Kim ilim aramak düşüncesiyle bir yola düşerse, Allah o ilim sebebi ile onun cennete giden yolunu kolaylaştırır."²⁴²

O (s.a.s), bilginin şekline, mekânına bakılmaksızın alınmasını tavsiye etmiş, "İlim çinde bile olsa alınız" , "İlim Mü'minin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır"²⁴³ buyurmuştur. Sahâbe'nin Arapça dışındaki yabancı dilleri öğrenmesini de teşvik etmiştir.

240 Ebu Davud,Vitr,14

241 Buhari,Zekat,5

242 Müslim,Zikr,38

243 Tirmizi, İlim 19

Zeyd b. Sâbit onun bu teşviki üzerine İbrânîce ve Süryânîce öğrenmiştir.²⁴⁴

O (s.a.s), eğitimde kadın-erkek ayırımı gözetmemiştir. Gerek kendisi, gerek annelerimiz; eşleri aracılığı ile erkeklerin yanı sıra kadınların eğitimiyle de ilgilenmiştir. Mescid-i Nebi de, arka saflar kadınlara ayrılmış, yapılan ilmi toplantılara kadınlar buradan gerek dinleyici, gerekse zaman zaman sordukları sorularla katılımcı olarak iştirak etmişlerdir. Ayrıca, mescidin yanında bulunan evine gelen kadın ve genç kızlar da, annelerimizden ve kendisinden bilgiler almışlardır. Buralarda verilen bilgiler, gelemeyenlere aktararak toplumun genel eğitim seviyesinin yükseltilmesi sağlanmıştır. Hz. Aişe, başta olmak üzere Hz. Peygamber'den hadis rivayetinde bulunan Sahabe Hanımları, daha sonraki dönemlerde kadınların eğitim ve öğretimine örnek olmuşlardır.

Onun eğitimciliği kendi döneminin sosyal ve fiziki şartları içinde değerlendirildiğinde çok ileri seviyelerdir. Onun kullandığı eğitim metotları, bilgi aktarırken uyguladığı yöntemler, zaman içinde İslam Âlimleri tarafından bir ışık, bir kılavuz olarak takip edilmiştir. Onun eğitimdeki evrensel nitelikteki bazı uygulamaları;

Eğitimde şiddete yer vermemiştir. O (s.a.s), zorlaştırmayı reddetmiş, yumuşak ve kolaylaştırıcı metotlarla yapılmasını tavsiye etmiş, sabırlı olmayı teşvik ederek, öfke ve şiddetten uzak kalınmasını istemiştir. O, Valileri tayin ettiğinde onlara; “İnsanlara tatlılıkla davette bulunun. Müjdeleyin, nefret ettirmeyin. Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Uyumlu olun geçimsiz olmayın.” şeklinde tavsiyede bulunmuştur.²⁴⁵ Muaviye b. Hakem es-Sülemi de; “Ben Resûlullah'tan daha güzel eğitim veren bir öğretmen görmedim. Beni ne azarladı, ne dövdü ve ne de hakaret etti”²⁴⁶ diyerek onun eğitim metodunu ortaya koymuştur.

244 Bkz. Buhari, Ahkam 40; Ebu Davud, İlim 2,

245 Müslim, Cihad 7, (1733); Buhari, Huneyn Seferi, 1635

246 Müslim, Mesâcid 33 ; Ebu Dâvud, Salât 171,

Eğittiği kimseleri bıktırmamış, usandırmamıştır. Enes b. Mâlik; Resulullah ne lüzumundan fazla söylerdi, ne de lânet ederdi²⁴⁷ diyerek onun bu yüce meziyetini ortaya koymuştur. Yine o; Nebi (s.a.s)'e on sene hizmet ettim. Bir kere bana (canı sıkılıp da) “Öf” demedi, niçin böyle yaptın da demedi, böyle yapsaydın da demedi”²⁴⁸ rivayetiyle eğitimci olarak onun sabrına işaret etmiştir. Mesajının insanlara, içinde bulunduğu konum ve algılayış yeteneklerinin dikkate alınarak zamana yayılarak tedrici olarak ulaştırılmasını öğütlemiştir. O (s.a.s), Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken şu tavsiyeleri yapmıştır ; “Ehl-i Kitâb'tan bir kavme gideceksin. Onların Allah'tan başka ilah olmadığına ve Benim Allah'ın elçisi olduğuma şehadet etmeye davet et. Eğer buna itaat ederlerse, Allah'ın her gün ve gecede onlara beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, zenginlerden alınıp fakirlere verilecek bir zekatı Allah'ın onlara farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, sakın mallarının en kıymetlilerini alma. Mazlumun bedduasından kork. Çünkü mazlumun bedduası ile Allah arasında perde yoktur.”²⁴⁹

O (s.a.s), karşısındaki muhatabını dinleyen, bilgi aktarıırken onlara değer veren ve küçümsemeyen bir tutum izlemiştir. Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği Dımam b. Sa'lebe hadisi bunu en net bir şekilde ortaya koymaktadır. “Nebi (s.a.s) ile oturduğumuz sırada deve üstünde biri gelip devesini mescidin kapısında çökerttikten sonra bağladı. Sonra “Hanginiz Muhammed'dir?” diye sordu. Peygamber (s.a.s), Ashab arasında dayanmış oturuyordu. “İşte dayanmış olan şu beyaz kimsedir.” dedik. Adam: “Ey Abdül-Muttalib'in oğlu!” diye hitâb etti. Peygamber (s.a.s) “Seni dinliyorum.” buyurdu. “Ben sana bâzı şeyler soracağım. Amma soracaklarım (pek) ağırdır. Gönlün benden incinmesin.” dedi. Peygamber (s.a.s) “Ak-lına geleni sor.” buyurdu. “Senin ve senden evvelkilerin Rabbi aş-kına (söyle) bütün halka seni Allah mı gönderdi?” dedi. “Evet.” buyurdu. “Allah aşkına (söyle) bir gün, bir gece içinde beş vakit namaz kılmayı sana Allah mı emretti?” dedi. “Evet.” buyurdu. “Al-

247 Buhari, Kitâb'ül Edep, 1985

248 Buhari, Kitâb'ül Edep, 1987

249 Müslim, İman 29; Buhari, Zekat

lah aşkına (söyle) senenin şu (ma'lûm) ayında oruç tutmayı sana Allah mı emretti?" dedi, "Evet." buyurdu. (yine): "Allah aşkına şu (ma'lûm olan) sadakayı zenginlerimizden alıp fukarâmıza dağıtmayı sana Allah mı emretti?" dedi. Peygamber (s.a.s), (buna da) "Evet." buyurunca adamcağız: "Sen ne getirdin ise ben ona îmân ettim. Kavmimin geride kalanlarına da elçi benim. Ben, Sa'd b. Bekr kabîlesinden Dımâm b. Sa'lebe'yim." dedi.²⁵⁰

“Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öyle namaz kılın.”²⁵¹, “Hac görevlerinizi beni takip ederek yapın” hadislerinde olduğu gibi, eğer öğrettiği konular pratik hayata ve uygulamaya yönelik ise öğretmek istediğini önce kendisi uygulamış, uygulamayı bizzat göstererek öğretmiştir. Hanife Oğullarının Reisi ve Yemame Şeyhlerinden Sümame b. Usal, Mekke’de Hz. Muhammed’le (s.a.s) karşılaştığında, Peygamber’in kendisini İslam’a davet etmesi üzerine, onu öldürmeye kalkışmıştır. Elçiler gönderildiği dönemde, kendisine gönderülen elçiye öldürmek isteyecek kadar İslam’a düşmanlıkta ileri giden bir kişiydi. Bir İslam askeri birliği devriye gezerken onu yakalayarak Medine’ye getirmiştir. Onu ele geçiren birlik yakaladıkları bu kişiyi tanıyamamıştır. Mescid’e geldiklerinde Hz. Peygamber onu hemen tanımış, kendisinden ne beklentisi olduğunu sormuştur. Sümame; “İşlediğim suç için kanı dökülecek bir katil olarak beni öldürebilirsin, bu senin hakkındır. Beni serbest bırakır kan diyeti alırsın; işlediğim düşmanlık karşılığına bunu hiç tahmin edemiyorum. Beni aşağılamak için insanlara teşhir edebilirsin, bu da senin keremine sığmaz” şeklinde cevap vermiştir. Hz Peygamber onun mescitte bir direğe bağlanmasını ve kendisine saygılı davranılmasını istemiştir. Namaz için mescide, giriş ve çıkışlarında onunla ilgilenmiş, üç gün boyunca ona iman teklif ederek yine beklentilerini sormuştur. Aldığı benzer cevaplar karşısında da karşılık vermeksizin uzaklaşmıştır. Bu üç gün boyunca Sümame, Kur’an’ın ahlaklandığı toplumu gözlemleme imkânına kavuşmuş, mescitte sahabenin bir birine ve peygambere olan davranışlarını, İslam’ın nasıl bir din olduğunu uygulamalı olarak görmüştür. Üçüncü gün bitiminde Sümame’den benzer cevapları alan Hz. Peygamber, Sahabenin karşı çıkmasına rağmen

250 Buhârî, İlm 6; Müslim, İman 10

251 Buhârî, Âhâd 1

onu hiçbir fidye almaksızın serbest bırakmıştır. Mescitten ayrılan Sümame, Baki Mezarlığının yakınlarında bir hurmalığa giderek oralarda zaman geçirmiş, daha sonra bir yerde güzelce temizlendikten sonra mahcup bir eda ile Mescide gelmiştir. Hz. Peygamber'e Müslüman olduğunu bildirmiş, mescitte geçirdiği üç gün boyunca yapmış olduğu gözlemlerin sonucunu şu sözleri ile dile getirmiştir : “ Şu ana kadar bana dünyanın en sevimsiz insanıydın. Oysa şimdi bana her şeyden daha sevimlisin.” ²⁵²

Zaman zamanda Veda Hutbesinde olduğu gibi ortaya soru atarak dikkatleri kendi üzerine toplamış, vermek istediği mesajın kitlelere net ulaşmasını sağlamıştır. “Resûlullâh (s.a.s) (Veda Haccında) devesi üzerinde oturdu... “Bu gün hangi gündür?” diye sordu. Sustuk, o derecede ki başka bir isim söyleyecek sandık. “Kurban günü değil mi?” buyurdu. “Evet.” dedik. Sonra: “Bu ay hangi aydır?” diye sordu. Yine sustuk... “Zilhicce değil mi?” buyurdu. “Evet.” dedik. (Sonra): “Bu hangi şehirdir?” diye sordu. Yine sustuk... “Mekke değil mi?” buyurdu. “Evet.” dedik. (Bunun üzerine) buyurdu ki “Kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız bu şehir içinde, bu ayda bu günün hürmeti kadar birbirinize haramdır. Burada bulunanlar, bulunmayanlara (bunu) tebliğ etsin...”²⁵³

Bazen de anlatacağı konuyu örnekler ve benzetmelerle anlatmış, mesajın bilgi birikimi az olan toplumun aklına iyice yerleşmesini sağlamıştır. “ Şüphesiz Şeytan, insanın kurdudur. Tıpkı, sürüden ayrılan, ıssız bir köşede yalnız kalan koyunu kapıp avlayan kurt gibi. Binaenaleyh siz, ayrılıktan ve ihtilaftan sakının. Cemaatten, toplumdaki ve mescitten ayrılmamaya bakın.”²⁵⁴ Hadisinde de ayrılık ve ihtilafın topluma verecek olduğu zararı, cemaatten kopmanın da insanı götüreceği olduğu neticeleri bir benzetme ile ortaya koymuştur. Yine şüpheli şeylerden kaçınmayı tavsiye ederken ; “... Şurası muhakkak ki, helal belli, haram da bellidir. Bunları arasında şüpheli olanlar vardır. Kim şüpheli olan şeylerden sakınırsa, dinini de, ırzını da korumuş olur. Şüpheli işlerden

252 Abdurrahman Rafet el-Başa, Suverun Min Hayat es- Sahabe, Kahire, 1997, 58-62

253 Buhârî, Hudud 9, Hacc 132, Meğâzi 77, Fiten 8, Edeb 43; Müslim, İman 120 ;

254 Müsned, V/232-233

sakınmayanlar ise, git gide harama dalar. Tıpkı sürüsünü, (başkasına ait)bir koruluğun etrafında otlatan çoban gibi, (her an) onun bu koruluğa girme (tehlike)si vardır. Şunu iyi bilin ki! Her kralın (yasak) bir korusu vardır. (Unutmayın ki) Allah'ın (yasak) korusu da haram kıldıklarıdır..”²⁵⁵ buyurarak şüpheli şeylerden sakınmayı çok güzel bir şekilde anlatmaktadır.

O (s.a.s), bazen toplumunu eğitirken soru sormaya teşvik etmiş, ikna edici bir şekilde onları cevaplamış, bazı soru ve problemlerin çözümünü sahabesine bırakmış, onların yaptıkları veya verdikleri cevabın doğruluğunu tasdik ederek kişisel güvenlerinin gelişimine katkı sağlamıştır. Onların kendi kanaatleri ile görüşlerini açıkça ortaya koymalarına imkan sağlamış, onlarla istişarelerde bulunmuş, zaman zaman yaptığı istişareler neticesinde kararlarını bile değiştirmiştir. Bedir Savaşında Ordunun yerini değiştirmiş, Uhut Harbinde şehirde savunma taraftarı olmasına rağmen Medine dışında savaşma kararına uymuştur. Bu tavırları ile de onlara değer verdiğini hissettirmiştir. Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ne ile hükmedeceğini sormuş, Kur'an ve Sünnet beyanından sonra, bunlarda bulunmayan hükümlerde kendi görüşümle dediğinde onun bu tutumunu överek²⁵⁶ kişilerin bilgileri ile kanaatlerini de kullanmalarının gerekliliğini vurgulamak istemiştir.

O (s.a.s), eğitim seviyesi yeterli olmayan gruplara hitap ettiğinde verdiği mesajın daha iyi anlaşılabilmesi için bazen de sonucu söylemiş, o sonuç ile ilgili olarak verilen tepki üzerine asıl mesajı vurgu yapmıştır. Bir bayram konuşmasında kadınların ziynet eşyalarının zekâtlarını vermelerini anlatırken olaya sonuç cümlesi ile başlamış, kendisine sonuç ile ilgili olarak verilen tepki üzerine de, bu sonuca götüren eylemin sebeplerini zikrederek mesajın doğru anlaşılmasını sağlamıştır.²⁵⁷

O (s.a.s), kendisine sorulan sorulara şahsın durumuna veya topluma vermek istediği mesajlara öncelik vererek cevap vermiştir;

255 Müslim, Müsakat,107

256 Ebu Dâvud, Akdiye 11, (3592, 3593); Tirmizi, Ahkâm 3, (1327, 1328).

257 Bkz. Buhari Kitab'ul-Hayz,209

Resûlu'llâh'a (s.a.s) biri: "İslâm'ın en hayırlısı hangisidir?" diye sordu. "İnsanlara yedirmen ve tanıdığına, tanımadığına selâm vermendir." cevâbını verdiler.²⁵⁸

Resulullah'a (s.a.s) "Amelin hangisi önceliklidir ?" diye soruldu. "Allah'a ve Resûlüne îmân." buyurdu. " Sonra hangisi?" dediler. "Allah yolunda cihâd." buyurdu. "Sonra hangisi?" diye sordular. "Makbûl (içine günah ve riyâ karışmamış) Hac." cevâbını verdi.

Abdullâh b. Mes'ûd; Peygamber'e "Amellerin hangisi Allah'a daha sevgilidir?" diye sordum. "Vaktinde (kılınan) namaz." buyurdu. "Sonra hangisi?" dedim. "Anaya babaya iyi davranmak." buyurdu. "Sonra hangisi?" dedim. "Allah yolunda cihâd." buyurdu.²⁵⁹

Bir kere Resulullah'a ; Yâ Resûla'llah! İnsanların hangisi ef-daldır? diye soruldu; "Canı ve malıyla Allah yolunda cenk eden mü'min" buyurdu. Sonra kim? diye sordular. O da; "vâdilerden bir vâdide yalnız yasayan mü'mindir ki, o, Allah'dan korkar da insanları, şerrinden rahat bırakır" buyurdu.²⁶⁰

Bir adam Resulullah'a: Beni cennete götürecek bir amel söyle dedi. O da (s.a.s): "Allah'a ibadet eder, O'na (s.a.s) hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Namazı kılar, zekâtı verir ve akrabânı görüp gözetirsin!" buyurdu.

Bu hadisler farklı bir bakış açısıyla incelendiğinde, Hz. Peygamber'in (s.a.s) bir eğitimci olarak soru soranların veya sorunun sorulduğu ortamda bulunanların sosyal ve psikolojik konumunu iyi bildiği ortaya çıkar. O (s.a.s), kendisine soru soranların ve orada bulunanların şahsında hangi olguyu öne çıkarmak, toplumun veya kişilerin hangi eksikliğini gidermek istediğinde cevabında önceliği ona vermektedir. Neye vurgu yapmak istemişse önceliği de ona göre zikretmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.s), toplumu istediği yönde eğitmek, onların zafiyetlerini gidermek için farklı yer ve zamanlarda sorulan

258 Kutub-i Sitte Şerhi, 2/250.

259 Buhârî, Mevâkit 5, Cihâd 1

260 Buhârî, Cihâd 2, Rikâk 34

soruları, yine farklı şekillerde cevaplandırmıştır. Ensâr'dan bir kimsenin yanından geçerken çok utangaç olan kardeşini bu halini bırakması için ikaz ettiğini gördüğünde; “Ona ilişme. Hayâ imandandır.” şeklinde yönlendirmesi bu olguyu en açık şekilde ortaya koymaktadır. İman ve din ile ilişkilendirilen sorulara cevaplar ile “temizlik imandandır”, “haya imandandır”, “doğruluk imandandır”, “vatan sevgisi imandandır” gibi hadislerde aynı bağlamda algılanmalıdır. Soruyu soranın veya orada bulunanların durumu, imanları ile ilişkilendirilerek eksikliklerinin giderilmesi amaçlanmaktadır. Eğer kişinin temizlik noktasında bir eksikliği varsa iman onun için temizlik noktasında, eğer dürüstlükte bir eksikliği varsa iman o noktada kilitlenmektedir.

Eğitimde bilginin aktarılması esnasında muhatabın yaşı, kapasitesi, bilgi ve kültür seviyesinin göz önüne alınmasını “İnsanlara akılları miktarınca konuşun” hadisi ile vurgulamış, bilginin muhataba kapasitesi oranında verilmesini, aksi halde fayda sağlamayacağına dikkat çekmiştir.

Eğitimde karşısındaki muhatabını kırmadan ikna metodunu kullanmış, vermek istediği cevabı karşılıklı diyalogla muhatabına söyleterek ikna yolunu seçmiştir. Kureyş kabilesinden bir genç, Onun huzuruna gelerek, “Ey Allah’ın Resulü! Bana zina etmek için izin ver.” dedi. Orada hazır bulunan sahabeden bazıları bu isteği İslam terbiyesine aykırı gördüklerinden, “Sus, sus” diyerek, genci azarladılar. İslam Peygamberi son derece sakın bir şekilde delikanlıya, “Yanıma gel, otur.” diye yer gösterdi. Sonra onunla sohbet etmeye başladı. “Söyle bakalım, bir başkasının senin annenle zina etmesini ister misin?” diye sordu. Genç “Sana feda olayım ey Allah’ın Resulü, böyle bir şeyi asla istemem.” dedi. Peygamberimiz de “Zaten hiç kimse annesine böyle bir şey yapılmasını istemez.” buyurdu. Sorusuna devam ederek, “Başkasının senin kızınla zina etmesine razı olur musun?” diye sordu. Genç yine, “Sana feda olayım ey Allah’ın Resulü, razı olmam.” dedi. Hz. Peygamber de “Hiç kimse kızıyla zina edilmesine razı olmaz.” dedikten sonra, kız kardeşi, halası ve teyzesiyle zina edilmesine razı olup olmayacağını sordu. Genç, her soruda da “Sana feda olayım hayır istemem.”

diye cevap veriyordu. Artık hatasını anladığını görünce Hz. Peygamber, elini bu gencin omzuna koyarak, “Allah’ım, bunun günahını affet, kalbini temizle ve uzuvlarını günahattan koru”²⁶¹ diyerek dua etti.

Sonuç olarak onun eğitimciliğinin ana hedefi iyi ve örnek alınacak insanlar yetiştirmekti. Çünkü iyi insanların yetiştiği toplumlar, insanlığa da örnek olacak toplumu oluşturacaktır. Kur’an bu olguyu “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah’a inanırsınız...”²⁶² ayeti ile vurgulamaktadır. Hz. Peygamber de bütün hayatı boyunca bu ayette zikredilen ideal toplumu oluşturmaya çalışmıştır. Bizler de onun miras bıraktığı Kur’an-Sünnet bütünlüğü içinde, öncelikle kendimizden ve ailemizden başlayarak, toplumumuza eğitmeli, Kur’an’ın Müslümanlar için belirlediği karakteri oluşturarak, insanlığa problem gösterilen değil, örnek gösterilen toplumlar olmalıyız.

261 Ahmet b. Hanbel, IV/256-257

262 Ali İmran, 2/110

DOĞRULUK PEYGAMBERİ HZ. MUHAMMED

Yüce Ahlak üzere olduğu belirtilen²⁶³ ve güzel ahlakı tamamlamak görevi ile gönderilen²⁶⁴ Hz. Peygamberin en önemli özelliklerinden birisi de doğru ve güvenilir olmasıdır. İnsanın; inancında, özünde, sözünde, niyetinde, sözleşmelerinde, ticaretinde kısaca bütün fiil ve davranışlarında doğru, dürüst, hakkı gözetir, âdil, ihlas ve samimiyet hâli olan²⁶⁵ doğruluk, toplumu toplum yapan en önemli ahlaki erdemlerden biridir.

Doğru olmak, söylem, düşünce ve davranışlarda doğru davranmaktır. İslam sorumluluk sahibi olan herkesten her işinde doğru olanı bildirmesini, kendisi ve yakınları aleyhine olsa da doğruluktan ayrılmamasını istemektedir. Doğru sözlü olmanın verdiği güven duygusu, toplum fertleri arasındaki bağların çözülmesini, aralarındaki dayanışmanın kaybolmasını önler. Doğruluk, safiyeti ve samimiyeti içerdiğinden insanların iç dünyalarında da huzur ve sükun oluşmasını sağlar. Doğruluğun zıddı olan davranışlar ise olgun vicdanlara rahatsızlık verir. Olgun insan, bile bile söylemiş olduğu yalan veya yapmacık davranışlarında sözü ve davranışları ile vicdanının ve imanının sesi arasında çatışmaya girer. Doğru olmak ferdi böyle ikilemler ve çelişiklere düşmekten dolayıısı ile manevi dünyasında oluşacak huzursuzluklardan insanı kurtarır.

Doğruluk Hz. Peygamberin (s.a.s) en önemli özelliklerinden biriydi. “Sana emredildiği gibi dosdoğru ol!”²⁶⁶ mesajı ile “Hûd Suresi beni kocattı” buyurarak doğruluğun önemini ve insana yüklediği sorumluluğu ifade etmiştir.

Bizler beş vakit namazımızda okuduğumuz Fatıha Suresinde “Ancak Sana ibadet eder ve ancak Senden yardım isteriz. Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğramışla-

263 Kalem, 4

264 Ahmet b. Hanbel, II/381

265 <https://kurul.diyaret.gov.tr/SoruSor/DiniKavramlarSozlugu.aspx#.VLzQeGY5mFk>

266 Hud, 112

rın ve sapmışların yoluna değil.”²⁶⁷ diyerek doğruluktan ayrılmamayı ve doğrularla bir arada olmayı talep ederiz.

Allah, Kur'an'da Mü'minlere hitap ederken “Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.”²⁶⁸ buyurmaktadır. Doğruluk, Peygamberlerin ahlakıdır. Kitap'ta İbrahim'i de an. Çünkü O, siddik/çok doğru bir nebî idi..”²⁶⁹ “Kitapta İsmâil'i de an. Çünkü o vaade sadık resul bir nebî idi.”²⁷⁰ “Kitapta İdris'i de an. Hakikaten o, siddik bir peygamberdi.”²⁷¹

Sahabelerden biri Hz. Peygamber'e (s.a.s) “Ya Rasûlallah, bana İslâm'ı öyle tanı ki, senden başka birine (başka soru) sorma ihtiyacını duymayayım” deyince, O; “Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol!”²⁷² Bir başka hadisinde de: “Doğru olunuz, kurtuluşa erersiniz.”²⁷³;

Çünkü doğruluk dünyada toplumun içinde güven duygusunu sağlamlaştıırken, uygulayanı da cennete götürür.²⁷⁴ Hz. Peygamber (s.a.s) bana altı konuda söz veriniz ben de size cennete girmenize kefil olayım buyurmakta bu altı esası şöyle saymaktadır. Konuştuğunuzda doğru söyleyiniz. Söz verdiğinizde yerine getiriniz. Size emanet olduğunda muhafaza ediniz (güven duyduğunda güvene lâyık olunuz). İffetli ve namuslu olunuz zina etmeyiniz. Bakmaya görmeye hakkınız olmayan şeylere gözlerinizi kapatınız. Elinizi (haramdan uzak) tutunuz (haram yemeyiniz yedirtmeyiniz kimseye zarar vermeyiniz).”²⁷⁵

Hz. Peygamber (s.a.s) doğruluğun en canlı şahidi idi. Ondan daha doğru, daha dürüst ve daha güvenilir hiç bir kimse yoktu. Peygamber olmadan önce cahiliye döneminde bile o, “emin” (güvenilir) “sadık” (doğru) sıfatları ile tanınıyor ve anılıyordu. Mek-

267 Fatiha, 5-7

268 Tevbe, 119

269 Meryem, 41

270 Meryem, 54

271 Meryem, 56

272 Müslim, İman 62

273 İbn Mâce, Tahâret 4

274 Bkz. Müslim, Birr 105; Buhârî, Edeb 69

275 Bkz. Ahmet b. Hanbel, V/323; DİB, 250 Hadis, 39

keli müşrikler, ona şair, deli, sihirbaz, büyülenmiş diye çeşitli iftira ve yakıştırmalar yaptılar hiç bir zaman yalancı diyemediler.

O (s.a.s) bütün Mekkeliler tarafından Muhammed'ül Emin; "kendisine güvenilen, hıyanet etmeyen, sözünde duran, vefalı; başkalarından korkmayan kimse" olarak anılmaktaydı. Nadr b. Haris, "Ey Kureyş! Başınıza gelen felaketi bertaraf etmediniz. Muhammed, sizin gözlerinizin önünde büyüdü. Hepinizin en doğrusu, en iyi huylusu, en güvenilir kişisi odur..." sözleriyle onun davetine karşı çıkarken ahlaki seciyesini de vurgulamıştır.

O (s.a.s), insanlar arasındaki ilişkilerinde güven zedeleyecek davranışlardan kaçınmıştır. Hep arayı bulan ve kavgaları gideren olmuştur. Kâbe'nin onarımından sonra Hacerülesvet (Siyah Taş)'in yerine konulmasında Kureyş kabileleri çıkan ve sonucu savaşa varacak olan anlaşmazlığı yine onun doğru ve güvenilir tavsiyesi çözmüştür.

"(Önce) en yakın akrabayı uyar ²⁷⁶ ayeti gelince Safa tepesine çıkarak " Mekkelileri çağırmıştır. Bu sese toplananlara "Ne dersiniz? Size şu dağın eteğinden bir takım atlıların (süvarilerin) çıkıp geldiğini (ve size saldıracaklarını) haber versem, beni tasdik eder misiniz?" dediğinde, orada bulunanlar; "Biz senin hiç yalan konuştuğunu duymadık" şeklinde cevap vermişlerdir.²⁷⁷ Hatta en azılı düşmanı olan Ebu Cehil bile; "Ben sana yalancısın, demiyorum. Sadece sözlerinin tamamını doğru kabul etmiyorum" diyerek onun doğruluna gölge düşürmemektedir.

Doğruluğu sebebiyle kervanlarını ticaret için götürdüğü Mekte'nin zengin ve soylu kadınlarından biri olan Hz. Hatice, kendisine ortaklık teklif etmiş, Ona olan güvenini de "Ey Muhammed sen halkın içinde iyi tanınıyorsun, doğru, güvenilir ve güzel ahlâklısn." sözleriyle belirtmiştir. Yine Mekke'nin ileri gelenlerinin kendisine evlenme teklifinde bulunmalarına rağmen eş olarak Onu seçmesinde ticaret tecrübesinin yanındaki ahlâklı, doğru ve güvenilir olması en etken rol olmuştur. İlk vahiy sonrasında karşılaştığı harikuladeliçler karşısında onu yatıştırırken de "Hiçbir

276 Müddessir 2-3

277 Muhtasarı Tefsir-i İbn-i Kesir, II/661

korku ve endişe duymana sebep yok. Hiç üzülmeyin; Allah senin gibi bir kulunu hiçbir zaman utandırmaz. Ben, biliyorum ki, sen sözün doğrusunu söylersin. Emanete riayet edersin. Akrabalarına yakın alâka gösterirsin. Komşularına nazik ve müşfik davranırsın. Fakirlere yardım elini uzatırsın. Gariplere evinin kapısını açıp onları misafir edersin...”²⁷⁸ cümleleri ile onun üstün meziyetlerine vurgu yapmıştır.

Yaptığı anlaşmalarında ve sözleşmelerinde de doğruluk Onun vaz geçilmez esası olmuştur. Bizans imparatoru, sarayının toplantı salonunda kendisine gelen mektup için bilgi almak için sorduğu Ebu Süfyan’a: “Memleketinizde ortaya çıkan din davetçisinin daha önce yalan söylediğini hiç gördünüz mü?” diye sorduğunda Ebu Süfyan “Hayır” diyerek mukabelede bulunmuştur. Bunun üzerine İmparator; “Size, o kişi yanınızda hiç yalan söyledi mi? diye sordum. “Hayır, söylemedi” diye cevap verdiniz. “Ben peygamberim” diyerek, bir insan Allah’a iftira ederse, yalan söyleyerek insanlara iftira etmekten neden kaçınırsın ki?” diyerek kendisine gönderilen mektubun sahibinin doğruluğuna vurgu yapmıştır.²⁷⁹

Hudeybiye barış antlaşmasının hükümlerine göre teslim etmesi gereken Ebü Cendel’e “Ey Ebü Cendel, sabret, bir verdiğimiz sözden dönmeyiz.” Demiştir. Kureyş elçisi olarak Medine’ye gelen Ebu Rafi isimli bir köle İslam’ı seçmek isteyip kalmak isteyince, Mekke’lilerle yaptığı anlaşmasına bağlı kaldığını şu sözlerle dile getirir. “Ne verdiğim sözden dönebilirim, ne de elçileri yanımda alıkoyabilirim, şimdi geri dön, eğer oraya ulaştıktan sonra da kalbindeki bu hal devam ederse geri gelirsin.”

Doğruluk Onun (s.a.s) adalette anlayışının temeliydi. Bir gün Mahzum Oğullarından eşraftan Fatıma adında bir kadın hırsızlık yaptığı isnadı ile Ona getirilir. Hırsızlığın cezası olarak “elinin kesilmesi” ne hükmedilir. Ancak daha önceki gelenek ve alışkanlıklara göre Kureyş’ten ve asil bir kadın hakkında suç işlese dahi böyle bir hüküm verilemezdi. İnfazının durdurulması ve affı için

278 Bkz. Salih Suruç, Peygamberimizin Hayatı, 2010, I/115

279 Ebu’l Hasan En-Nedvi, Son Peygamber, İstanbul 2011, 618

Kureyş'in ileri gelenleri Onun (s.a.s) çok sevdiği Usame b. Zeyd'i araya koydular. Üsame'nin böyle bir şefaatte bulunması Ona (s.a.s)'a çok ağır geldi. Ashabını toplayarak adalet ve doğrulukla ilgili tarihi şu sözleri serdetti. "Ey insanlar! Sizden evvel yaşamış toplumların neden dolayı yollarını şaşırıp saptıklarını biliyor musunuz? Asilzadeleri bir hırsızlık, haksızlık, yaptığı zaman onu affeder, zayıf ve kimsesizleri bir suç işler, bir şey çalarlarsa onların cezalandırıldılar. Allah'a yemin ederim ki, böylesine kötü bir hırsızlığı, suçu, Mahzum kabilesine mensup Fatıma değil, kendi kızım Fatıma yapmış olsaydı, kesinlikle onun elini de keserdim."280

O (s.a.s), şakalarında da doğrudur. Aslı olmayan söylemlerle şaka yapmazdı. Ebû Hureyre'den nakledilen rivayette sahabe kendilerine şakalaşmayı yasaklamalarına rağmen, kendisinin şaka yapmasını sormaları üzerine, O (s.a.s); "Evet! Ancak ben, doğru olandan başkasını söylemem." cevabını vermiştir.²⁸¹ Enes b. Malik'e "Ey iki kulaklı" diyerek takılmaktaydı. Ümmü Eymen'e de; "Sen, gözlerinde beyazlık bulunanın hanımı değil misin?" diyerek. Ümmü Eymen, kocasının gözlerinde beyazlık olmadığını iddia edince, O (s.a.s) da, gözlerinde beyaz bulunmayan hiç kimse yoktur" gülümseyerek mukabelede bulunmuştur.²⁸² Kendisinden binmek için binit isteyen birine; "seni bir deve yavrusuna bindirelim." demiş, adam da, "Deve yavrusunu ben ne yapayım?" deyince, "Her deveyi mutlaka bir dişi deve doğurmuştur" şeklinde cevap vermiştir.²⁸³

Hayvanlara dahi olsa doğru davranmayı öğütlemiştir. Bir sahabenin elinde boş bir kûlahla, sanki içinde bir şey varmış gibi davranarak atını yanına getirmeye çalıştığını görünce rahatsız olmuş, o sahabeyi çağırarak hayvanı aldattığı için azarlamıştır.

O (s.a.s) gerçek mümini ise şöyle tarif etmektedir "Hakiki mümin odur ki, insanlar malları ve canları hususunda ona kar-

280 Bkz. Müslim, Hudut, 2

281 Tirmizi, Birr, 57

282 Tirmizi, Birr, 80

283 Ebu Davut, Edep, 92

şı emniyet içindedirler.”²⁸⁴ Yüce Allah müminlerin meziyetlerini sayarken “Onlar ki emanetlerine ve verdikleri söze riayet ederler. Onlar ki şahitliklerini dürüst yaparlar”²⁸⁵

Sonuç olarak Onun bize doğrulukla ilgili çağlar aşan tavsiyesini hayat tarzı yaptığımız da dünya ve ahiret saadetini elde edebiliriz. “Doğruluktan ayrılmayınız. Doğruluk sizi birr’e (iyiye), o da sizi cennete ulaştırır. Kişi doğru olur ve daima doğruyu araştırırsa Allah katında sadıklardan yazılır. Yalandan sakının. Yalan insanı fücura (günaha) o da cehennem götürür. Kişi durmadan yalan söyler ve yalan araştırırsa Allah katında yalancılardan yazılır.”²⁸⁶

284 İbn Mâce, Fiten, 2.

285 Mearic, 32-33

286 Buharî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 105; Ebû Dâvûd, Edeb, 80)

HZ. PEYGAMBER'DE RAHMET

Allah, Onun görevini “Ey Peygamber! Biz seni, bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı, Allah’ın izniyle Allah’a davet eden bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik.”²⁸⁷ ayeti ile açıklamaktadır. İnsanlığa bir ışık, onların önünü aydınlatan O Nebi, aynı zamanda bir rahmet peygamberidir. “Biz seni ancak alemlere bir rahmet vesilesi olarak gönderdik.”²⁸⁸

Rahmet ve merhamet, acıma, esirgeme, koruma, sevgi gösterme, yardım etme, insanı başkalarına iyilik ve yardım etmeye yönlendiren acıma duygusudur. Tüm yaratılmışlara sevgi ile yaklaşma, onları kötülüklerden koruma ve kurtarma, zor durumlarında yardım etme, bağışta bulunma, affetme gibi iyi huy ve davranışların temel etkeni bu duygudur. Bu duygu insanda kendisinden bir nefhayı barındırdığı²⁸⁹ Allah’ın rahmet ve merhametinin bir tecellisi, bir yansımasıdır. Bu sebeple insandaki merhametin kaynağı Rahman ve Rahim olan Allah’tır

Hiz. Peygamber (s.a.s) bu olguyu şu hadisinde dile getirmektedir; “Allah merhametini yüz parçaya ayırdı, doksan dokuz parçasını kendi yanında tuttu, bir parçasını yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça rahmet sebebiyle yaratıklar birbirine merhamet eder. Hatta yavru hayvan, bir tarafını incitir endişesiyle ayağını yavrusundan sakınır.”²⁹⁰

Yüce Mevla’mızın Rahman ve Rahim adları Kur’an’da en sık zikredilen adlardandır. Bu isimler O’nun merhamet niteliğinin önemini ve sonsuzluğunu gösterir. Bu sıfatları bir gereği olarak Rabbimiz bizleri besleyip büyütür, ödüllendirir, nimetler bağışlar, suçları affeder, peygamberler aracılığı ile insanlara doğru yolu gösterir.

287 Ahzâb, 45-46

288 Enbiya, 107

289 Sad, 72

290 Buhari, Edeb, 19, Müslim, Tevbe, 17

Allah (c.c) azabı'na dilediklerini uğratacağını bildirirken de Rahmetinin her şeyi kuşattığını hatırlatarak²⁹¹, rahmetinden asla endişeye düşmememizi öğütlemektedir.²⁹² O, merhametlilerin en merhametlisi,²⁹³ dualarımızda “Rabbimiz! inandık, artık bizi bağışla, bize merhamet et. Sen merhamet edenlerin en iyisisin”²⁹⁴ diye nidada bulunduğumuzdur. O, gökteki ve yerdekilerin sahibi olarak merhamet etmeyi kendine gerekli kıldığını beyan etmiştir.²⁹⁵ Onun rahmeti kullarına yakındır.²⁹⁶ Rahmetinin bu yakınlığı ve tecellisi sebebiyle yarattığı insanı kendi anlayış ve kavrayış kapasitesiyle baş başa bırakmamış, ona iyilikte bulunarak gerekli bilgileri vermiştir. Yaratıldığı andan itibaren hataya ve yanlış düştüklerinde onları doğruya yönlendirecek elçiler göndererek içinde bulunduğu konumdan kurtarmıştır.

“Sana kitabı, ancak ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklamak için ve iman eden bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik.”²⁹⁷; “Biz Kur'an'dan, Mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur'an, ancak zararını artırır.”²⁹⁸

Bu bağlamda gönderilen Her Peygamber, O'nun Rahmetinin tecellisi, bu rahmet halkasının sonuncusu da Hz. Muhammed (s.a.s)'dir.

Hz. Muhammed'in (s.a.s) rahmetinin kaynağı da Allah'tır; “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile...”²⁹⁹

291 Bkz. Araf, 156

292 Bkz. Zümer, 53

293 Bkz. Araf, 151

294 Mü'minun, 109

295 Bkz. Enam, 12

296 Bkz. Bakara, 186

297 Nahl, 64

298 İsra, 82

299 Ali İmran, 159

O Rahmet Peygamberinin Rahmeti, bütün varlıklara şamildi. O; “Merhametli olanlara Rahman olan Allah merhamet eder Yerde olanlara da merhametli olun ki, gökte olanlar (melekler) de size rahmet merhamet etsin” buyurmaktadır. Yunus’un şiirinde dile getirdiği gibi;

Elif okuduk ötürü
Pazar eyledik götürü
Yaradılanı hoş gördük
Yaratan’dan ötürü

Mu’te savaşına giden Orduya: “Yüce Allah’ın adına onun ve sizin düşmanlarınızla savaşınız. Fakat gideceğiniz yerlerde dünyadan çekilmiş rahipler göreceksiniz. Onlara asla dokunmayınız. Kadınlar ile çocuklara şefkatle muamele ediniz hurma ağaçlarını kesmeyiniz, evlerini yıkmayınız.”³⁰⁰ buyurarak masumlar ve çevre konusunda duyarlı bir mesajda bulunmuştur.

Onun Risaleti Allah’ın toplu olarak cezalandırmasının bitişiyle isyankâr ve inanmayanlar için de bir rahmet vesilesidir. “Ey inananlar! Ant olsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir.”³⁰¹

Bir gün bedevînin birisi gelip mescidin köşesine abdestini bozmuştu. Orada bulunan ashap, bedevînin üstüne yürümek isteyince, Peygamberimiz, onu serbest bırakmalarını söylemiş, sonra da yanına çağırarak, mescitte abdest bozmanın uygun bir davranış olmayacağını söylemiş, mescitlerin Allah’ı zikretme, namaz kılma ve Kur’ân okuma yerleri olması dolayısıyla temiz tutulmaları gerektiğini ona tatlı bir dille anlatmıştır. Sonra da bir kova ile su getirterek kirlenen yeri temizlettirmiştir.³⁰²

Kendisi ile konuşmak üzere gelen bir adam, heyecandan titremeye başlayınca, “Arkadaş titreme! Ben kral değilim. Ben, Ku-

300 Muhammed b. Ömer el Vakidi, Kitâbu'l-Meğâzî, Lübnan, 1984, II, 758

301 Tevbe, 128

302 Buhari, Edeb, 35; Müslim, Taharet, 98; Ebu Davud, Taharet, 137

reys'ten kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum”³⁰³ diyerek onu yatıştırmıştır.

“(Ey Rasûlüm!) Sen af yolunu tut, bağışla; uygun olanı emret; cahillere aldınış etme!”³⁰⁴ hükmü gereğince hep af ve bağışlama yolunu takip etmiştir. Uhud Harbinde şehit edilen Hz. Hamza'nın başında “sana bunu yapanlar hesabını verecek” şeklinde ahdettiği halde, Mekke’de İslam’ı kabul için gelen Hind ve Vahşi’yi affede-bilmiştir.

Kendisinden düşmanlarına karşı beddua ve lanet etmesini talep edenlere; “Ben lanetçi olarak değil ancak rahmet peygamberi olarak gönderildim”³⁰⁵ diyerek karşılık vermiştir. Nitekim Taif’te uğradığı eza, cefa sonucunda derin kederler içinde yürürken Allah, Cebrâil (a.s)’ı Dağlar Meleği ile göndermiş. Dilerse oradaki iki dağı Taif’lilerin başına geçireceğinin bildirilmesi üzerine ; “Hayır, ben Rabbimden onların neslinden sadece Allah’a ibadet edecek ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını dilerim.” buyurmuştur.³⁰⁶ Mekke fethinden sonraki kuşatmaya esnasında, Müslümanlara zayıat verdirdiklerinde de; “Ya Resûlullah! Sakîf Kabilesinin okları ve mızrakları bizi yaktı, perişan etti. Onlara beddua ediniz!” denilmesi üzerine; “Ey Rabbim! Sakîf Kabilesine hidayet nasip eyle! Onları bize gönder!” diye niyaz etmiştir.³⁰⁷

Kendisini öldürmek için girişimde bulunan daha sonra da gönderdiği elçiyi de şehit etmiş olan Yemame Meliki Sümame b. Üsal eline düştüğünde ona olan merhametli davranış ve muamelesi kalbinde iman güllerinin açılmasına sebep olmuştur. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber ile düşmanlıkları sebebiyle Mekke’li müşriklere uyguladığı erzak boykotu üzerine de azılı düşmanlarına karşı rahmet kuşağını kuşanmıştır

Hayvanlara olan merhametini şu hadislerinde dile getirmiştir; Ebû Hureyre’den (r.a); “Resûlullah (s.a.s) buyurdular ki: “Bir adam

303 İbn Mâce, Et’ime, 30

304 Araf, 199

305 Müslim, Birr, 87

306 Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 7; Müslim, Cihâd, 111

307 İbn-i Hişâm, II, 134

yolda, yürürken susadı ve susuzluğu arttı. Derken bir kuyuya rastladı. İçine inip susuzluğunu giderdi. Çıkınca susuzluktan soluyup toprağı yemekte olan bir köpek gördü. Adam kendi kendine: “Bu köpek de benim gibi susamış” deyip tekrar kuyuya inip, mestini su ile doldurup ağzıyla tutarak dışarı çıktı ve köpeğı suladı. Allah onun bu davranışından memnun kaldı ve günahlarını affetti.” Resûlullah’ın yanındakilerden bazıları: “Ey Allah’ın Resulü! Yani bize hayvanlara yaptığımız iyilikler için de karşılık var mı?” dediler. O da (s.a.s): “Evet! her susamış ciğer sahibi için bir karşılık vardır.”³⁰⁸

İbn-i Ömer’den (r.a): “Resûlullah (s.a.s) buyurdular ki: “Bir kadın, eve hapsedtiğı bir kedi yüzünden cehenneme gitti. Kediyi hapsederek yiyecek vermemiş, yeryüzünün haşeratından yemeye de salmamıştı.”³⁰⁹

Ölenlere karşı da rahmet ve merhamet kanadını daima açık tutmuştur. Yanından geçen bir cenaze için ayağı kalkmış, yanındakiler de ona uyararak ayağı kalkmışlar ancak bu cenazenin bir Yahudi’ye ait olduğunu ikaz etmişlerdir. Hz. Peygamber de; (s.a.s) “Yahudi de olsa bir insan değil miydi? Cenâze gördüğünüzde (Müslim olsun, kâfir olsun) ayağı kalkınız!” buyurmuştur.³¹⁰ İkri-me b. Ebu Cehil Müslüman olmak için Mekke’ye geldiğinde onun gelişinden haberdar olan Hz. Peygamber (s.a.s), ashabına; “Ebu Cehil oğlu İkri-me mümin ve muhacir olarak geliyor, sakın onun babasına kötü söz söylemeyiniz. Çünkü ölüye kötü söz söylemek diriye rahatsız eder, ölüye de bir şey erişmez” buyurarak ölenlerin arkasından konuşmanın gereksizliğine vurgu yapmıştır.

Onun sevgi ve rahmetinden hisse alan bir diğer grup da çocuklardır. Çocuklara karşı aşırı sevgi besler, onlarla şakalaşır oynar, yolda karşılaştığında oyunlarına iştirak ederdi. Torunları namaz kılarken omuzlarına çıktıklarında veya üzerinden kaydırarak yaptıklarında namazı uzatırdı. Mescitte ağlayan bir çocuk sesi duyduğunda da namazı kısa tutardı. Bir defasında torunu Hz. Hasan’ı öptüğünde yanında bulunan Akra b. Hâbis; “Benim on tane

308 Buhâri, Şirb 9, Vudü 33; Müslim, Selâm 153;

309 Buhâri, Bed’ü’l-Halk 17; Müslim, Birr 151,

310 Buhari, Cenaze, 651

çocuğum var, onlardan hiç birini öpmedim” diyerek mukabelede bulunmuş, ona hayretle bakıp: “Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz” buyurmuştur.³¹¹ Benzer bir olayı yaşadığı bedevi gruba ise; “Allah sizin kalplerinizden merhamet duygusunu çıkarıp almışsa, ben ne yapabilirim ki!” buyurmuştur.³¹²

“Kim Müslümanlar arasından bir yetim alarak yiyecek ve içeceğine dâhil ederse, affedilmez bir günah (şirk) işlememişse, Allah onu mutlaka cennete koyacaktır.” buyurarak yetimin hakkını ve ona merhametin önemini dile getirmiştir.

Yaşlılara şefkat kanatlarının gerilmesini bir Kur’an hükmü olarak uygulamış, “Her hangi bir genç, bir kimseye yaşlı olduğu için ikramda bulunursa, Allah o gence, yaşlılığında kendisine ikramda bulunacak birini nasip eder.” buyurmuştur.³¹³ Yaşlı ve güçsüzlerin varlıklarının toplum için manevi katkısını “Güçsüz ve düşkünleri araştırıp bana getirin, (ihtiyaçlarını karşılayayım). Çünkü siz ancak içindeki güçsüzler sayesinde yardım görüyor ve rızıklandırılıyorsunuz.”³¹⁴ hadisi ile dile getirmiştir.

Kadınlara da daima iyi davranmış, bizlere de iyi davranmamızı emretmiştir. Onlara karşı nazik olunmasını ve el kaldırılmamasını öğütlemiştir. Bu hususta zikredilen ikazlarından bir kaçında; “Sizin hayırlınız, kadınlarına hayırlı olan (iyi davranan)dır.”³¹⁵ “Sizin en hayırlınız, ehline karşı en iyi davrananızdır. Ben aileme en iyi olanınızım.”³¹⁶ “Mü’minlerin iman bakımından en kâmil/olgun olanı; ahlâkı güzel olan ve ailesine nazik davranandır.”³¹⁷ “Sizden biri, hangi düşünceyle hanımını köle döver gibi dövmeye tevessül eder? Akşam olunca aynı yatakta beraber yatmayacaklar mı?”³¹⁸ buyurmuştur.

311 Buhârî, Edeb 18; Ebû Dâvud, Edeb 145

312 Müslim, Fezâil 164

313 Tirmizi, Birr, 25/75

314 Tirmizi, Cihad, 21/24

315 Müslim, Birr 149

316 Kütüb-i Sitte, 17/ 214

317 Nesâî, İşretü’n-Nisâ, 229; Tirmizî, İman 2612

318 Buhârî, Nikâh 93, Edeb 43; Müslim, Cennet 49, İbn Mâce, Nikâh

512

Zalimler bile Onun (s.a.s) merhametinden nasibini almıştır. Enes b. Malik'in rivayetinde bu durum şöyle anlatılmaktadır; "Resulullah (s.a.s) buyurdular ki: "Kardeşine zalim de olsa mazlum da olsa yardım et." "Mazlumsa yardım edelim, ancak zalime nasıl yardım edelim?" diye sorulduğunda "Onu zulümden alıkoyarsın, bu da ona yardımdır" buyurmuştur.³¹⁹

Ümmetim! Ümmetim! Diyerek son nefesini vermiş olan Hz. Peygamber'in en kuşatıcı olan rahmeti ise kıyamette Ümmet-i Muhammed için tecelli edecektir. "Kıyamet gününde, insanlar birbirlerine girecekler. Hz. Adem (a.s)'a gelip: "Evlatlarına şefa'at et!" diye talepte bulunacaklar. O ise: "Benim şefa'at yetkim yok. Siz İbrahim (a.s)'a gidin! Çünkü o Halilullah'tır" diyecek. İnsanlar Hz. İbrahim'e gidecekler. Ancak o da: "Ben yetkili değilim! Ancak Hz. İsa'ya gidin. Çünkü o Ruhullah'tır ve O'nun kelimidir!" diyecek. Bunun üzerine O'na gidecekler. O da: "Ben buna yetkili değilim. Lakin Muhammed (s.a.s)'e gidin!" diyecek. Böylece bana gelecekler. Ben onlara: "Ben şefa'ate yetkiliyim!" diyeceğim. Gidip Rabbimin huzuruna çıkmak için izin talep edeceğim. Bana izin verilecek. Önünde durup, Allah'ın ilham edeceği ve şu anda muktedir olamayacağım hamdlerle Allah'a medh u senada bulunacak, sonra da Rabbime secdeye kapanacağım. Allah Teala: "Ey Muhammed! Başını kaldır! Dilediğini söyle, söyledigine kulak verilecek. Ne arzu ediyorsan iste, talebin yerine gelecektir! Şefa'atte bulun, şefa'atin kabul edilecektir!" buyuracak. Ben de: "Ey Rabbim! Ümmetimi, ümmetimi istiyorum!" diyeceğim. Allah Teala: "(Çabuk onların yanına) git! Kimlerin kalbinde buğday veya arpa denesi kadar iman varsa onları ateşten çıkar!" diyecek. Ben de gidip bunu yapacağım! Sonra Rabbime dönüp, önceki hamd-u senalarla hamd ve senalarda bulunacağım, secdeye kapanacağım. Bana, öncekinin aynısı söylenecek. Ben de: "Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!" diyeceğim. Bana yine: "Var, kimlerin kalbinde hardal danesi kadar iman varsa onları da ateşten çıkar!" denilecek. Ben derhal gidip bunu da yapacak ve Rabbimin yanına döneceğim. Önceki yaptığım gibi yapacağım. Bana, evvelki gibi: "Başını kaldır!" denilecek.

Ben de kaldırıp: “Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!” diyeceğim. Bana yine: “Var, kalbinde hardal danesinden daha az miktarda imanı olanları da ateşten çıkar!” denilecek. Ben gidip bunu da yapacağım. Sonra dördüncü sefer Rabbime dönecek, o hamdlerle hamd-u senada bulunacağım, sonra secdeye kapanacağım. Bana: “Ey Muhammedi Başını kaldır ve (dilediğini) söyle, sana kulak verilecektir! Dile, talebin verilecektir! Şefaet et, şefaatin kabul edilecektir!” denilecek. Ben de: “Ey Rabbim! Bana Lailahe illallah diyenlere şefaet etmem için izin ver!” diyeceğim. Allah Teala: “Bu hususta yetkin yok! -veya: Bu hususta sana kulak verilecektir! Dile, talebin verilecektir! Şefaet et, şefaatin kabul edilecektir!” denilecek. Ben de: “Ey Rabbim! Bana Lailahe illallah diyenlere şefaet etmem için izin ver!” diyeceğim. Allah Teala: “Bu hususta yetkin yok! -veya: Bu hususta sana izin yok!- Lakin izzetim, celalim, kibriyam ve azametim hakkı için lailahe illallah diyenleri de ateşten çıkaracağım!” buyuracak³²⁰

Sonuç olarak Onun rahmeti ve şefkati hayatının her döneminde insanları kuşatmıştır. Gerek yaşayarak, gerekse sözel olarak bize verdiği mesajları ile kendisini örnek almış olanların da bütün yaratılanlara aynı rahmet ve şefkat duyguları ile davranmasını emretmektedir. Merhametin ve affın olmadığı yerde taşlaşmış kalplerin olduğunu, taşlaşan kalplerin de sevgi ve insanlıktan nasibini alamamış kimseler olduğunu bildirmektedir.

320 Buhari, Tevhid 36, 19, 37, Tefsir, Bakara 1, Rikak 51; Müslim, İman 322

HZ. MUHAMMED'İN YAHUDİ VE HİRİSTİYANLAR İLE İLİŞKİLERİ

İslam'ın doğduğu dönemde Hicaz Bölgesi farklı kültür ve dinlerin iç içe yaşadığı bir bölgedir. Bu yapının oluşmasında bölgenin coğrafi yapısının önemli etkisi bulunmaktadır. Bölge, coğrafi yapı itibarıyla kendi bölgelerindeki baskılardan dolayı kaçan insanlar için bir sığınma merkezi olmuştur. Yahudilerin bu bölgeye gelişlerinde önce Babil Kralı Buhtunnasır (Nabukadnazar), sonra da M.S. 70 yıllarında Romalı Titus'un Kudüs'ü ve Mabed'i yıkmaları etkili olmuştur. Her iki dönemde de Mabedleri yıkılan ve sürgün edilerek dağılan Yahudilerden bir kısmı Hicaz bölgesine kaçmış, Medine ve civarlarına yerleşmişlerdir.³²¹

Hristiyanlığın bölgeye girişi de benzer şekilde olmuştur. Dini tartışmalar sonucu alınan konsil kararlarına uymayarak hakkında takibat yapılan birçok Hristiyan din adamı bölgelerindeki çatışma ortamından kaçarak bölgeye yerleşmişler, tesirleri az olmasına rağmen bazı Arap kabilelerini Hristiyanlaştırmışlardır.³²² Bu göçler sebebiyle bölge halkının çoğunluğu putperest olmakla birlikte, Ehl-i Kitap kabul edilen Yahudilik ve Hristiyanlık inancına sahip kişiler bölgede etkin bir şekilde daima var olmuşlardır.³²³

Hiz. Peygamber (s.a.s) İslam'ı tebliğ etmeye başladığında, müşrik Araplarla birlikte Yahudi ve Hristiyanları da karşısında muhatap olarak bulmuştur. Bu iki din mensupları ile olan ilişkiler putperest Araplardan farklı oluşturulmuş, İslam Tarihi boyunca da farklı olarak devam etmiştir. İslam Ehl-i Kitap kabul ettiği bu iki din mensuplarını "Zimmi" (hakları güvence altına alınmış) gruplar olarak kabul etmiş, bu topluluklarla ilişkilerde ayrıcalıklı davranmıştır. İslam'ın ilk dönemlerinde Yahudi ve Hristiyanlar ile bire bir ilişkiler çok fazla görülmemektedir. Mekke dönemi daha

321 Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara, 1993, 114.

322 M.Esad Şeydişehri, Tarih-i Din-i İslâm, sad.: Ahmet Lütü Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul 1983, 292.

323 Bkz. Seydişehri, 289.

çok Müşrik Araplarla devam eden ilişkiler yumağıdır. Bu dönem de Yahudi ve Hristiyanlara bakış açısı da onların kitap ehli bir topluluk olarak Müşriklerden daha fazla Müslümanlara yakın olması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada bir örnek olması açısından Kur'an'daki verilen teolojik, tarihsel ve psikolojik tartışmalara girmeksizin, Hz. Peygamberin, Yahudi ve Hristiyanlarla olan insani ilişkilerini değerlendirmeye çalışacağız.

İslam'ın ilk dönemlerinde Mekke'de ticaretle uğraşanların dışında çok ciddi sayıda bir Yahudi nüfusun bulunmadığı bilinmektedir. Kaynaklarda Müşrik Arapların zaman zaman kitap ehli olmaları sebebiyle Hz. Peygamberi zorlamak için onlardan yardım aldıkları, öğrendikleri şeylerle onu sorguladıkları, bu soruların da vahiy yoluyla cevaplandırıldığı zikredilmektedir.³²⁴ Mekke Döneminde Hz. Peygamberin Yahudilerle ciddi anlamda sayılacak bire bir ilişkilerine ve tartışmalarına net olarak rastlanmamaktadır.

Hz. Peygamberin (s.a.s) Yahudi ve Hristiyanlarla olan ciddi ilişkiler ağı Medine de ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber, 622 yılında Medine'ye (Yesrib) hicret ettiğinde, karşısında Ehl-i Kitap gruptan Yahudileri bulmuştur. Hicret Döneminde hemen hemen şehrin yarı nüfusu Yahudi idi. Benî Kaynuka, Benî Nadir ve Benî Kurayza olarak anılan üç büyük Yahudi kabilesi ile birlikte küçük aile birliklerinden oluşan başka Yahudi kabileleri de Medine'de yaşamaktaydı.³²⁵ M.Hamidullah, Samhudi'nin isim vermeksizin Medine de yaşayan, yirmiden fazla Yahudi kabilesinin varlığını bildirdiğini zikretmektedir.³²⁶

Hicretin ilk dönemlerinde, Peygamberleri kabul eden, tevhit akidesini savunan, Yahudilerin dini hükümlerine yakın hükümleri bulunan, hatta onların kiblesine yönelen bir din olan İslam ve

324 Gen. Bil. İç. Bkz. M. Hamdi Yazır, Hak Dili Kur'an Dili, İstanbul, 1979, V/3217-18

325 Bkz.İbn-i Hişam, I/503; Caetani Leone, İslâm Tarihi, Çev. Hüseyin Cahid, , İstanbul, 1925, II/135-143; Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, Çev. Salih Tuğ., İstanbul, 1980 II/224-229

326 Bkz.Hamidullah, 619

Müslümanların Yahudilerle arasındaki ilişkiler çok kötü değildi.³²⁷ Bu sıcak ilişkiler sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.s), Medine'ye geldiği andan itibaren Yahudiler tarafından kendisinin bir Allah Elçisi olarak kabul edilip, tanınması yönünde gayret göstermiştir. Bu süreçte Yahudilerden az sayıda insan İslâm'ı kabul etmiş, bir kısmı çekimser kalmış, çoğunluğu oluşturan diğer bir kısım ise İslâm'a ve Müslümanlara karşı düşmanlık içine girmiş, her çeşit hile ve entrikayı uygulayıp düşmanlıklarını sürdürmüşlerdir.³²⁸

Hz. Peygamberin (s.a.s) Yahudiler ile olan ilişkilerinin başlangıcına ciddi bir örnek olması açısından daha Medine yerleşiminin ilk günlerinde yapılan Medine Sözleşmesine bakmakta yarar vardır. Mekke'de sadece dini tebliğ görevini üstlenen Hz. Peygamber, Medine'de peygamberlik görevinin yanında, oluşturulan site devletinin siyasi ve idari işlerini üzerine almıştır. Bu site devletinin insan unsuru, Müslümanlarla birlikte Yahudiler, Müşrik Araplar ve bazı Hristiyanlardan oluşmuştur. Hz. Peygamber tarafından, Müslim, Müşrik ve Yahudi camialarını bir araya getirme amacını hedefleyen, dış düşmanlara karşı beraberliği öngören, cemiyetin huzur ve güvenini sağlamayı gaye edinen bir anlaşma metni hazırlanmıştır. Medine'deki bütün gruplarca kabul edilen bu metin, grup temsilcileri tarafından Enes b. Malik'in evinde imzalanmıştır.³²⁹ Ehl-i Kitap olmaları sebebiyle Yahudileri Müşrik Araplara üstün tutan Peygamberimiz, onların bütün hak ve hürriyetlerinin emniyetini sağlayarak, eşit muameleye tabi olmalarını, oluşturulan devletin vatandaşı olarak tanınmalarını anlaşma ile garanti altına almıştır.³³⁰ 47 madde olarak sıralanan bu anlaşma metninde; Yahudilerin zulme uğramaksızın Müslümanlarca yardım ve müşaherete hak kazandıkları, kendi dini hayatlarını yaşamakta serbest oldukları, savaş esnasında harp masraflarını karşılayacakları, suçun şahsi bir eylem olduğu, Ben-i Haris, Ben-i Neccar, Ben-i Saide, Ben-i

327 Ali Cevad, Tarih el Arap Kabl el İslâm, Bağdat, 1954, VI127

328 Bkz. Hamidullah, 618-619

329 Bkz. Salih Tuğ, Bir Şehir Devletin Yeniden Teşkili, Diyanet Dergisi, X/108-109, 1971, 141

330 M. Hulusi Bolay, "Asr-ı Saadette Yahudiler", İslâm Medeniyeti Der. IV. Sayı, İstanbul, 1967, IV/21

Lusem, Ben-î Evs, Ben-î Salebe, Cefne ailesi, Ben-î Şuteybe gibi Yahudi Kabilelerinin ve onlara sığınanların da aynı haklara sahip oldukları, Yahudilerin Hz. Peygamber'in izni olmaksızın askeri sefere çıkamayacakları, savaş esnasında masraflarının kendilerine ait olduğu, müttefiklere karşı tarafların cürüm işleyemeyecekleri, zulmedilene yardım edecekleri, Medine'ye karşı savaşlara katkıda bulunacakları, himaye altına alınanların da himaye edenlerle aynı şartlara tabi oldukları, Kureyşliler ve onlara destek olanların himaye edilemeyeceği, taraflar arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut kavgaya olaylarının Allah ve Resulüne getirileceği, Medine'ye hücum edenlere yardım yapılamayacağı, yapılacak bir anlaşmaya davet edildiklerinde, tarafların iştirak etmelerinin gerektiği, her grubun kendi bölgelerinin korunmasından sorumlu oldukları, bir haksız eylemde bulunan veya cürüm işleyen ile ceza arasına engel olarak tarafların ve kimsenin giremeyeceği v.b. hususlar hüküm altına alınmıştır.³³¹

Bu anlaşma metninin Yahudilerle ilgili bölümü, bir düşman saldırısında ortaya çıkan müdafaa savaşı esnasında, bu savaş kime gelirse gelsin buna karşı çıkmak üzere bir İslâm-Yahudi ittifakını esas almaktadır. Savunma masraflarının Müslüman ve Yahudi toplumlar tarafından karşılanacağını öngörmektedir. Anlaşma aynı zamanda Yahudilerin dinlerini diledikleri gibi yaşamalarını garanti altına alarak, kendi hukuklarına göre yapılması gereken kurtuluş fidyesi ve öldürme olaylarında kan bedeli ödenmesi gibi eski uygulamaların aynen devam etmesini öngörmektedir. Anlaşma, ortaya çıkan sorunlarda da danışılacak yerin Hz. Muhammed (s.a.s) olduğunu da açık olarak belirtmektedir.³³² İnsan hakları açısından çok önemli tarihi bir belge olan bu sözleşmenin, Yahudilerce bozulmasından sonra Hz. Peygamberin (s.a.s) ister Yahudi, ister Hristiyan olsun başka gayr-i müslim topluluklarla benzer bir anlaşma imzalamadığı görülmektedir.³³³

331 Anlaşma Metni İçin Bkz. İbn-i Hişam, I/501-504; Caetani, III/132-145; M.Hamidullah, II/224-228; Salih Tuğ, 145-149

332 Geniş Bilgi İçin Bkz. Hamidullah, I/212-214; Salih Tuğ, 149-151

333 Gen. Bil. İçin bkz. İbn-i Hişam, I/557-585; Hamidullah, I/667-680 ; Taha Akyol, Medineden Lozan'a , İstanbul, 1997, 13-16

Mesih İnancı'nın, Yahudilikte çok önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Gelecek olan Mesih, Yahudileri kurtarıp dünyada barışı sağlayacak, sonra da Tanrı'nın Krallığını kurarak Yahudilerin dünyaya hâkim olma ülküsünü gerçekleştirecektir.³³⁴ Ahd-i Atik'de, özellikle de Daniel ve İşaya kitaplarında bu inanca işaret eden ifadeler bulunmaktadır.³³⁵ Ahd-i Atik'in bir diğer kitabı Malaki'nin 4/5. cümlesinde, söz konusu beklentiye daha açık bir şekilde işaret eden "İşte, Rabbin büyük ve korkunç günü gelmeden önce, ben size Peygamber İlya'yı göndereceğim" ifadesi yer almaktadır. Medine ve civarında yaşayan Yahudilerin, Hz. Peygamberin öncesinde gelecek bir peygamberin beklentisi içinde oldukları, kendi ırklarından gelecek olan bu peygamberin sağlayacağı manevi güçle Evs ve Hazrec kabilelerini tehdit ettikleri kaynaklarda zikredilmektedir.³³⁶

Hız. Peygamber (s.a.s), Medine'ye geldiğinde onları İslâm'a davet etmiş, kitap ehli bir topluluk olarak, bu dini ilk kabul eden kimseler olması gerektiğini belirtmiştir.³³⁷ Onların kalbinin İslâm'a ısınması amacı da güdölerek Hicret'in ilk günlerinde Kudüs'e Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılmıştır. Onların Aşure Günü oruç tuttuğunu görmüş, niçin bugün tuttuklarını sormuştur. Allah'ın, İsrail Oğullarını Firavun'un elinden kurtarıp, Firavun ve Askerlerini suda boğması anısına Hız. Musa'nın şükür için bu gün oruç tuttuğunu, kendilerinin de bu geleneği devam ettirdiklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine; Hız. Musa'nın sünnetine uymakta biz sizden daha haklı ve daha üstünüz diyerek o gün oruç tutmuş, ashabına da oruç tutmalarını emretmiştir.³³⁸

Hız. Peygamberin (s.a.s) bütün bu çabalarına rağmen onlar İslâm'a ve Kurân'a şiddetle karşı çıkmışlar,³³⁹ Onun geleceğini

334 Yaşar Kutluay, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, A.Ü.İ.F. yayınları, Ankara, 1965, 131-133; Sarıkçioğlu- 204; Tümer-Küçük, 226

335 Tümer-Küçük, 226

336 Muhammed b. Yeszar b. İshak, Sireti-i İbn-i İshak, Konya, 1981, 63; İbn-i Hişam, I/541

337 İbn-i Hişam, I/544

338 Buhari, VI/107; Ebu Davut, II/339;

339 Bakara, 2/89

müjdeleyen Tevrat ibarelerini tahrif etmişlerdir.³⁴⁰ İslam'ı kabul edenleri de, bizim içimizden en kötülerimiz iman etti diyerek suçlayarak,³⁴¹ İslâm'a ve Müslümanlara çeşitli saldırılarda bulunmuşlardır. Hz. Peygambere (s.a.s) gelerek kendilerinin hakikat üzere olduklarını, Peygamber ve Ashabının ancak Yahudi olması halinde hakikat üzerine olacağını iddia etmişlerdir. Yahudilerin bu tutucu inanış biçimine İsrail Velfenson; "İsrail oğulları kendi dışlarından gelen bir Peygamberin varlığını kabulden daima çekinirlerdi" sözleriyle işaret etmektedir.³⁴²

Hz. Peygamberin (s.a.s) gerek teolojik, gerekse diğer konularda tartışmış olduğu Yahudilerle beşeri ilişkiler içinde tartışmalar yaptığı, kendisine hakarete varacak iddialara rağmen tartıştığı insanlara farklı muamelelerde bulunmadığı kaynaklarda açıkça görülmektedir. Bir örnek olması açısından Hz. Peygamber'e; "Sen bize getirdiğin kitabın hak olduğunu söylüyorsun ama biz onu Tevrat gibi derli toplu göremiyoruz" dedikleri bildirilmektedir. Hz. Peygamberin (s.a.s) cevap olarak hiç kızmaksızın; "Siz, bu Kitap'ın Allah katından olduğunu biliyorsunuz. Tevrat'ta da bunları okuyorsunuz. İnsanlar ve cinler bir araya gelse bunun bir benzerini getiremez."³⁴³ şeklinde karşılık verdiği bildirilmektedir. Hz. Aişe Annemiz de karşılaştığı bir olayı şöyle anlatmaktadır ; "Bir kere Nebi (s.a.s)'in huzuruna Yahudiler girmişti de Resûlullah'a (selam yerine): "Essâmü aleyk = ölüm üzerine olsun" demiştiler. Ben de onlara lânet etmiştim. Bunun üzerine Resulullah bana: - Sana ne oldu ki? buyurdu. Ben de: - Bu Yahudilerin ne hezeyân ettiklerini işitmedin mi? dedim. Resûlullah: - Ya sen benim: "ve aleyküm = ölüm sizin üzerinize olsun!" dediğimi işitmedin mi? diye cevâp verdi."³⁴⁴

340 Bkz.Bakara, 2/43,146; Ali İmran, 3/71

341 İbn-i Hişam, I/549; Bakara, 2/120,135

342 Atuf Abdu'l Fettah Tabbara, Kur'an Açısından Yahudi, Çev.Dr.Mehmet Aydın, İstanbul, 1983, 29

343 İbn-i Hişam, I/570;

344 Buhari, Huri'l-Iyn, Had. No: 1234

H. Peygamber'in (s.a.s) Yahudi Kabileleri arasında farklılıklar oluşturan uygulamalara da müdahaleleri olmuş ve onların arasında da adaleti sağlamıştır. Medine anlaşmasında kendisine tanınan yetki ile Yahudi Kabileleri arasında soylu, soylu olmayan ayırımına göre yapılan bazı uygulamaların adil olmadığını, hiçbir kabilenin diğerine üstünlüğünü bulunmadığı gerekçesiyle bu uygulamanın kaldırılmasını sağladığı bilinmektedir.³⁴⁵ O, İnsanı insan olarak ve yaratıkların en şerefli olarak değerlendirmiş, toplumunun arasında oluşabilecek yanlış uygulamaları da bizzat uygulayarak göstermiştir. Câbir b. Abdullâh, yanlarından geçen bir cenazeye H. Peygamberin (s.a.s) ayağa kalktığını, kendilerinin de ona uyarak ayağa kalktıklarını, bu cenazenin bir Yahudi ye ait olduğunu ikaz etmeleri üzerine H. Peygamberin; "Yahudi de olsa bir insan değil miydi? Cenaze gördüğünüzde (müslim olsun, kâfir olsun) kıyam ediniz!" buyurduğunu bildirmektedir.³⁴⁶

H. Peygamber (s.a.s), ikili ve din dışı ilişkilerde Yahudilerle ilişkisini normal şartlarda devam ettirmiştir. Hayber Savaşından sonra payına düşen Fedek Arazisi sahipleri olan Yahudilerle ölünceye kadar ilişkisinin devam ettiğini tarihler kaydetmektedir.³⁴⁷ O, ticari ilişkilerinde de insanlar arasında farklı davranışlarda bulunmamıştır. Vefatının öncesinde maddi sıkıntı içine girerek Medine'de yaşamaya devam eden Yahudilerden birinden borç alarak karşılığında zırhını vermiş, vefat ettiğinde Yahudi Tüccarda bulunan bu zırh yakınları tarafından rehin borcu ödenerek geri alınmıştır.³⁴⁸

Burada akla şöyle bir soru gelebilir. H. Peygamber (s.a.s) Yahudilere karşı bu kadar müsamahakâr davrandı ise, neden Medine'deki Yahudiler sürgün ve baskıya maruz kalmışlardır? Medine Sözleşmesinde altına imza konulan anlaşma maddeleri Medine'deki yaşayan Yahudiler için bağlayıcı bir metin oluşturmaktadır. Bu anlaşma maddelerine bağlı kalmayarak ihlal eden Yahudi

345 İbn-i Hişam, I/566; Ali Cevad, VI/174

346 Buhari, Cenaze Babı, Had. No: 651

347 M.Hamidullah, I/639-641

348 İbni Mace, Sünen, II/815, H. No:2437

kabileleri Medine'den ayrılmak zorunda kalmışlardır. Ancak, Hz. Ömer dönemine kadar Medine'de sayıları fazla olmamakla birlikte Yahudi varlığı bilinmektedir.³⁴⁹ Hz. Ömer'in Peygamberden rivayet edilen "Arap Yarımadasında iki din bir arada hüküm sürmez" hadisini işitmesi üzerine, "Elinde Resulullah'dan verilmiş olan ahit ve tavsiye olan varsa getirsin, elinde böyle bir şey bulunmayanlar göç hazırlığına başlasın" dediği, Yahudilerden ellerinde belge olmayanların bölgeyi terk ettikleri bildirilmektedir.³⁵⁰

Medine Yahudilerinin Medine'den çıkarılmalarında temel husus anlaşma maddelerine aykırı davranış içinde olmalarıdır. Yapılan anlaşma maddelerine ilk karşı gelerek bozan Kaynuka Yahudileri olmuştur. Bu kabile ile Savaşta tarihçiler iki sebep zikretmektedir. Birincisi Bedir Savaşı esnasında anlaşma maddelerine aykırı olarak Kureyş'lilerle gizlice anlaşma yapmaları,³⁵¹ ikincisi ise Kaynuka'lı bir kuyumcunun bir Müslüman kadına sataşması, kadının yardım istemesi üzerine olaya şahit olan bir Müslüman'ın mütecaviz Yahudiyi öldürmesi, orada bulunanların da müdahale ederek kadını savunan Müslüman'ı öldürmeleridir.³⁵² Savaş başlamadan önce Kaynuka Yahudileri, Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından İslam'a davet edilmiştir. Savaşçı bir toplum ve savaşa hazır olduklarını, ayrıca Kureyş'lilere de benzemediklerini söyleyen Kaynuka'lılar bu daveti reddetmişlerdir.³⁵³ Yapılan kuşatma ve çatışma sonunda teslim olmuşlar, Abdullah b.Übey'in araya girmesiyle canlarını kurtararak,³⁵⁴ büyük-küçük bütün fertleri ile Medine'den sürgün edilmişlerdir.³⁵⁵

349 Bkz.M.Hamidullah, I/635

350 Gen. Bilgi. İç Bkz. İbn-i Hişam, II/656-657; Taberi, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Çev:Zakir Kadiri Uğan, Ahmet Temir, İstanbul, 1992, V/620

351 İbn-i Hişam, II/48; Taberi, IV/342

352 İbn-i Hişam, II/49

353 İbn-i Hişam, II/48; Taberi, IV/342

354 Geniş Bilgi İçin Bkz.İbn-i Hişam, II/47-50; Muhammed b.Sa'd Tabakat el Kübra, Kahire, Tarihsiz, II/19; Taberi, IV/341-345; M.Hamidullah, I/621-623

355 İbn-i Sa'd, II/20

Anlaşma maddelerini ikinci olarak çiğneyen Benî Nadir Yahudileri olmuştur. Yapılan anlaşma gereği Hz. Peygamber (s.a.s) Amr b. Ümeyye ez-Zameri'nin, Benî Amir kabilesinden yanlışlıkla öldürdüğü iki kişinin diyet bedelleri için, Benî Nadir Yahudilerinden yardım istemiştir. Onlar, diyet parasına katkıda bulunacaklarını söyleyip Hz. Peygamberi (s.a.s) lafa tutmuşlar, bu arada da bir evin damından taş yuvarlayarak öldürmek için ona suikast hazırlığına girmişlerdir. Cebrail (as)'ın durumu bildirmesi üzerine Resulüllah, Medine'de Ümmü Mektum'u bırakarak Benî Nadir'lerin üzerine yürümüş ve onları kuşatmıştır. Kendilerine hiç bir taraftan yardım gelmeyeceğini anlayan Benî Nadir Kabilesi anlaşma yapmak istediklerini bildirmişlerdir. Yapılan anlaşma neticesinde zırhlar haricinde bir deve yükü eşyalarını almak kaydıyla Medine'yi terk etmeleri kabul edilmiş, develerine yükleyebildikleri eşyaları alarak Hayber şehrine gelmişlerdir.³⁵⁶

Bu iki güçlü kabilenin ayrılışından sonra son Yahudi Kabilesi olarak Medine'de kalan Benî Kurayza'lılar olmuştur. Medine'nin 10.000 kişilik müşrik ordusu tarafından kuşatıldığı esnada, Hz. Peygamberin (s.a.s) yeniden güven sözü aldığı Kurayza Yahudileri, savaşın en sıkışık döneminde saf değiştirmiş ve Medine'yi kuşatan kuvvetlere destek vererek anlaşma hükümlerini çiğnemıştır.³⁵⁷ Kuşatmanın sona ermesi ve müşrikleri Medine'yi terk etmeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.s); "Kimse namaz kılmasın; ikinci namazını Benî Kurayza'nın yurdunda kılacağız" emrini vermiş, bunun üzerine Müslümanlar, Benî Kurayza'nın kalesine gelip orayı kuşatmışlardır.³⁵⁸ Yapılan kuşatma neticesinde teslim olmaksızın başka çareleri kalmayan Benî Kurayza, Hz. Peygamberin (s.a.s) kendileri için vereceği karara uygun davranacaklarını belirtmişlerdir. O da, kendi dini kurallarına göre yargılanmaları için Sa'd b. Mu'az'ın hakemliğini kabul edip etmediklerini sormuş, onlar da kabul etmişlerdir. Sa'd b. Muaz, Tevrat'a uygun olarak Tesni-

356 Geniş Bilgi İçin Bkz.İbn-i Hişam, II/190-195; İbn-i Sa'd, II/40-43; Taberi, V/445-451

357 Geniş Bilgi İçin Bkz.İbn-i Hişam, II/221; Taberi, V/474-475

358 İbn-i Hişam, II/234

ye Kitabının 20/10-14 bölümlerinde belirtilen hüküm gereğince cezalandırılmalarını gerektiğini belirtmiştir. Yapılan cezalandırma sonrasında kalan ganimet Ensar ve Muhacir'in arasında pay edilmiştir.³⁵⁹

Yahudiler dışında konunun başında kısmen belirtildiği gibi İslam'ın muhatap olduğu diğer Ehli Kitap diğer bir topluluk ise Hristiyanlardır. Esasen Hristiyanlık, Arap Yarımadasına hangi tarihte girmiş olursa olsun, bütün Arapların ilgi duyduğu bir din olamamıştır. Özellikle Orta Arabistan ve Hicaz dolaylarında etkisinin yok denecek kadar az olduğu, ciddi denilecek sayıda taraftar bulamadığı bilinmektedir.³⁶⁰ Sayısal olarak çok denilecek boyutlarda olmasa da İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde, Hicaz bölgesinde Hristiyanlığa mensup insanların varlığını görürüz.

Önceden de belirttiğimiz gibi Hz. Peygamberin (s.a.s) Mekke döneminde ciddi bir şekilde Hristiyanlarla teolojik anlamda ilişkilerinin olmadığı ve dini tartışmalar yaşamadığı bilinmektedir. Bu dönemdeki karşılaşmalar İlâhi menşeli iki din mensuplarının karşılıklı bilgi alışverişleri ve Müşriklere karşı desteklendiği dönem olmuştur. Bu dönemde Hz. Peygamber (s.a.s) ile karşılaşan Hristiyanların hemen hepsinin Müslüman olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bu kişiler Arap Yarımadasında gelecek olan bir peygamberin beklentisi içinde olan kimselerdi. İlk vahiy geldiğinde, Hristiyan kutsal kitaplarını okumuş olan Varaka b.Nevfel, Peygamberi sakinleştirmiş, kendisine gelen meleğin Vahiy meleği Cebrail olduğunu ve Allah'ın onu Peygamber olarak görevlendirdiğini söylemiştir.³⁶¹ Mekke'de Hz. Peygamber (s.a.s) ile muhatap olan Hristiyanlardan Varaka bin Nevfel, Ubeydullah bin Cahş³⁶²,

359 Geniş Bilgi İçin Bkz.İbn-i Hişam, II/239; İbn-i Sa'd, II/54; Taberi, V/498-499 Yahudilerin Medineden Çıkarılmaları. İçin Bkz. Mustafa BAŞ , İslam'ın Doğu Döneminde Hicaz Bölgesinde Yahudi ve Hristiyanlık, Ankara, 1999, 97-100 Yahudilerin Medine'den çıkarılmaları için bkz.

360 Bkz.Seydişehri, 295

361 Bkz.İbn-i İshak, 112; İbn-i Hişam, II/238; Seydişehri, 403

362 Ubeydullah B. Cahş; Kendisi de peygamberlik beklentisi içinde olan bir kişi. Müslüman olduktan sonra Habeşistan'a Hicret edenler arasında yer almış, daha sonra burada yeniden Hristiyanlığa geçerek dinden çıkmıştır.

Osman bin Huveyris, Suheyb-i Rumi gibi kimseler de İslam'ı kabul etmişlerdir.³⁶³ Kur'an'da, Müslümanların Ehl-i Kitap içinde kendilerine en yakın kimseler olarak Hristiyanları bulacaklarını bildirilmesi de,³⁶⁴ Müslümanlarla Hristiyanlar arasında bu sıcak ilişkiyi vurgulamıştır. Hz. Peygamber (s.a.s), Taif dönüşünde uğradığı bir çiftlikte Hristiyan asıllı Addas isimli bir köle ile karşılaşmıştır. Addas, Hz. Peygamberin (s.a.s) kendisine ikram edilen üzümü “Bismillah” diyerek yemeye başlaması üzerine, bunu nereden öğrendiğini sormuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) de kendisinin Allah'ın Peygamberi olduğunu ifade etmiştir. Addas, Ninova'lı olduğunu söyleyince de Yunus (a.s) hakkında konuşmuşlardır.³⁶⁵

Mekke döneminin anlayışını en bariz bir şekilde ortaya koyacak olan olay Rum Suresinin ilk ayetlerinin iniş sebebidir. Habeşistan'a hicret yapıldığı günlerde Sasanilerin Bizanslılara karşı zafer kazanması, Mekke'de çok konuşulan bir konu idi. Müşrikler bu olaya çok seviniyor ve müminlerle şöyle alay ediyorlardı: “Bakın, İran'ın ateşperestleri zafer kazanıyor ve vahye, peygamberliğe inanan Hristiyanların kökü kurutuluyor. Aynı şekilde biz de Arabistan putperestleri olarak sizi ve dininizi kökten yok edeceğiz.” Müslümanlar, aynı kaynaktan beslenen Hristiyanların ateşperest İranlılar karşısında aldıkları yenilgiden dolayı da üzüntü içine girmişlerdi. Allah; “Rumlar en yakın bir yerde yenildiler. Onlar bu yenilgilerinden bir kaç yıl sonra galip geleceklerdir. İş, eninde sonunda Allah'a aittir. İşte o gün, inananlar, istediğine yardım eden Allah'ın yardımına sevineceklerdir. O güçlüdür, merhametlidir.”³⁶⁶ ayeti ile Bizanslıların 3-9 yıl içinde İranlıları yeneceklerinin müjdesini Müslümanlara vererek, onların yüreğine su serpmiştir. Bu ayetler geldiğinde Mekkelilerin çok alaycı tavırları üzerine Ubeyy bin Halef, Hz. Ebu Bekir'le (r.a) Romalılar üç sene içinde zafer kazanması şartıyla on deve üzerinde bahse tutuşmuş, Hz. Peygamber (s.a) bu bahsi duyunca şöyle dedi: “Kur'an, Bid'i Sinin- ifadesini kullanıyor. Arapça “Bid” kelimesi, ona kadar olan sayıları kapsar.

363 Bkz. İbn-i İshak, 20; İbn-i Hişam, II/223-224

364 Bkz. Maide, 5/82

365 Bkz. İbn-i Hişam, I/421; Taberi, IV/135

366 Rum , 30/2-5

O halde bahsi on seneye, develerin miktarını da yüze çıkarın.” buyurmuştur. Hz. Ebu Bekir, Ubeyy’le tekrar konuşarak, bahis on yıl ve yüz deve üzerine yapılmıştır. M.S 624’de Heraklius’un Orduları Azerbeycan üzerinden İran’a girip büyük bir zafer kazarak, bu başarılarını sonraki yıllarda devam ettirerek Rum Suresindeki müjdenin gerçekliğini gözler önüne sermiştir. Bu olay bize Mekke dönemi ilişkileri ile ilgili en çarpıcı vermektedir. ³⁶⁷

Müslümanların Hristiyanlar ile grup halinde ilk temasları Habeşistan’a hicret ileldir. Mekke’de Müslümanlara aşırı baskılar üzerine iki defa Habeşistan’a hicret edilmiştir Hz. Peygamber (s.a.s) orada adil ve dindar bir kralın bulunduğunu söyleyerek Müslümanları oraya göndermiştir. Kureyşliler hicret edenlerin geri getirilmesi için Amr b.As ve Abdullah b. Rebîa’yı Habeşistan’a göndermişlerdir. Kendisine sığınan insanları geri vermek istemeyen Necaşi’yi Müslümanlara karşı kışkırtmak için Amr b.As, Hz. Muhammed’in Hz. İsa ve Meryem ile ilgili uygunsuz söyler söylediğini iddia etmiştir. Bunun üzerine Necaşi, Müslümanlardan Hz. İsa ve Meryem ile ilgili görüşlerini sormuştur. Cafer b. Ebu Talip İslam’ın Hz. İsa’yı “Allah’ın kulu ve Resulu” olarak gördüğünü söylemiş, bu konularla ilgili olarak Meryem Suresinin ilk ayetlerini okuyarak İslam’ın görüşünü belirtmiştir. Bu ayetleri işiten Necaşi, Müslümanları kesinlikle geri vermeyeceğini söyleyerek, İslâm ile Hristiyanlık arasındaki farkın bir çizgi kadar olduğunu ifade etmiştir. ³⁶⁸ Habeşistan’a hicretten sonra Habeş asıllı olduğu bildirilen bir grup Hristiyan’ın, Hz. Muhammed’i (s.a.s) Mekke’de ziyaret ettikleri, İslâm’ı öğrenip Kur’ân dinledikleri, yaptıkları görüşmeden sonra da Onun gerçek Peygamber olduğunu kabul ederek Müslüman oldukları kaynaklarda zikredilmiştir. ³⁶⁹

Medine Döneminde de Hristiyanlarla Necran Heyeti gelinceye kadar çok ciddi ilişkiler olmamıştır. Kaynaklarda Hz. Muhammed’in (s.a.s) huzurunda Hristiyan ve Yahudilerin ileri gelenle-

367 Gen. Bil. İç. Bkz. Muhammed B. Ahmet El Kurtubi, El Cami Li Ahkam’il Kur’an, Beyrut, 1985, XIV/1-7

368 Bkz. İbn-i İshak, 194-195; İbn-i Hişam, I/235-237, Seydişehir, 472-473; İslam Peygamberi, I/326-327

369 Bkz. İbn-i İshak, 200; İbn-i Hişam, I/391; İslâm Peygamberi, I/666

rinin münakaşa ettikleri rivayet edilmekte ise de bu münakaşaya katılan Hristiyanların Medine'nin yerlisi olmadıklarının belirtilmesi, bu tartışmalarında heyetlerin ziyaretleri döneminde olduğu imajını vermektedir.³⁷⁰ Nitekim Necran heyeti ile Yahudi Hahamları, Hz. Muhammed'in (s.a.s) huzurunda bir araya geldiklerinde, Ebu Rafi el Kurezi isimli bir Yahudi, orada bulunanların İslâm'a davet edilmeleri üzerine, "Ey Muhammed! Sen Hristiyanların, Hz. İsa'ya ibadet ettikleri gibi sana ibadet etmemizi mi istiyorsun?" diye sormuştur. Necranlı Reis veya Ris isimli bir Hristiyan da; "Evet Bizden bunu istiyor ve bizi buna davet ediyor" diye cevap vermiştir.³⁷¹ Yine Hz. Peygamberin (s.a.s) huzurunda, Yahudilerle yaptıkları tartışmada da, kendilerinin gerçek din üzere olduklarını, Yahudilerin, Hz. İsa'yı ve İncil'i inkâr etmeleri sebebiyle hak üzerine olmadıklarını, Hz. İbrahim'in Yahudi değil, Hristiyan olduğunu iddia etmişlerdir.³⁷²

Senetu'l-Vufud (Heyetler Yılı) olarak meşhur olan Hicretin 9.senesinde Necran Hristiyanları bir heyet olarak Medine'ye gelmişlerdir. Medine'ye geldiklerinde Akibleri, Kinde Kabilesinden Abdu'l-Mesih; Uskuffleri Ben-i Rebia'dan Ebu Harise b.Alkame, Seyyidleri ise el-Eyhem idi. Necran Heyeti bir ikinci vakti Medine'ye gelmişler, ibadet vakitleri geldiğinde ibadet için yer aramışlardır. Hz. Peygamber (s.a.s) onlara ibadetlerini yapmaları için Mescidi tahsis etmiş, Mescid-i Nebide doğuya yönelerek ibadet etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.s) her gruba yaptığı gibi karşılıklı tartışma öncesinde, kendisi ile görüşmeye gelen Necran Heyetini İslâm'a davet etmiştir. Davetinin reddedilmesi üzerine onlarla Hz. İsa konusunda tartışmıştır. Bu tartışmalar üzerine Hz. İsa konusunda bilgi veren Ali İmran suresinin başından itibaren 80 den fazla ayet nazıl olmuştur. Necran Heyeti kendilerine okunan bu ayetlerin doğruluğunu inkar etmişlerdir. Kendisinin yalanla itham edilmesi üzerine Ali İmran Suresinin 61. ayetinin hükmü gere-

370 Bkz.İbn-i Hişam, I/553; Cevad Ali, VI/208

371 Bkz.İbn-i Hişam, I/554; Kadı Beydavi Nasuriddin, Envaru't-Tenzil ve Esraru't Te'vil, Bas.yeri yok, T.Y. I/215; Tefsir'ül Vasi't-li'l Kur'an-ı Kerim, Kahire, 1974, I/605

372 Bkz. İbn-i Hişam, I/549; İbn-i Hişam, I/553; Kadı, I/212

ğince Hz. Peygamber; “Eğer size söylediklerimi inkâr ederseniz gelin sizinle mübahale edelim (lanetleşelim)” demiştir. Peygamberin bu teklifini aralarında tartışan Necran Heyeti, Akipleri Abdu’l Mesih’in, onun gönderilen bir Peygamber olduğunu, Peygamberle lanetleşen kavmin zürriyetinin kesildiğini söylemesi üzerine lanetleşmeden kaçınmışlardır. Yapılan anlaşma ile cizye ödemek şartıyla yurtlarında “Zimmi” olarak kalmayı kabul etmişlerdir.³⁷³ Bu olay Hz. Peygamberin kendi risaleti tartışma konusu yapıldığı halde ikili görüşmelerde nasıl davrandığına en güzel örneği oluşturmaktadır.

Hristiyanlar ile ilişkilerde gönderilen elçiler de önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s) Devlet Başkanlarına elçiler gönderdiğinde Bizans İmparatoru Heraklius’a da elçi göndermiştir. Elçiyi Kudüs’te kabul eden Heraklius, Hz. Peygamberle (s.a.s) ilgili bilgi toplamak için onu tanıyan birini aramış, yapılan araştırmada, ticaret amacıyla Şam’da bulunan Ebu Süfyan ve bazı kişiler Heraklius’un huzuruna getirilmiştir. Ebu Süfyan’a Hz. Muhammed (s.a.s) ile ilgili sorular soran Heraklius, aldığı cevapların sonunda “Biz bu Peygamberi bekliyorduk. Fakat Araplardan çıkacağını bilmiyorduk. Eğer yanında olsaydım Abdest suyunu ben koyardım...” demiştir.³⁷⁴ Mısır Kiptilerine gönderilen elçi de, saygı ile karşılanmış ve hediyelerle geri gönderilmiştir.³⁷⁵ Hristiyan devlet adamlarına gönderilen elçilerden Gassani Emiri Haris bin Ebu Şimr’e giden elçi iyi karşılanmamıştır. Haris, İslâm ve Peygambere karşı olan düşmanlığını “ben şimdi onun üzerine yürüyorum” diyerek göstermiştir. Hz. Peygamber’de bunları cezalandırmak için Mute ve Tebük seferlerini düzenlemiştir.³⁷⁶

Tebük seferi esnasında Hz. Peygamber (s.a.s); Halkının he-

373 Bkz.Gen.Bil. İbni Hişam, I/575-585; İbni Kesir, I/368; Hamidullah, I/670-671; Mustafa Fayda, Hz.Muhammed’in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale A.Ü.İ.İ.E.D. 1975, Ankara, II/144-149

374 Bkz.Gen.Bil. Buhari, I/5-6; Seydişehri, 732-733; Ebu Osman Amr b.Bahr el-Cahız, Hristiyanlığa Reddiye (Ter. Osman Cilacı), Konya, 1992, 25-26

375 Bkz.Seydişehri, 737; Hamidullah, I/343

376 Bkz.Seydişehri, 739; Hamidullah, I/358

men tamamı Hıristiyan olan Eyle şehrinin hâkimi Piskopos Mar Yuhanna'ya bir mektup göndermiş, bu mektup üzerine Tebük'e gelen Mar Yuhanna, onunla görüşerek cizye ödemek şartıyla anlaşma yapmıştır.³⁷⁷ Bu ziyaretinde Hz. Peygambere (s.a.s) Döldül isimli beyaz bir katır hediye etmiş, Yemen işi bir hırka giydirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) de ona sahil boyundaki köyler halkı hakkında bir güvence yazısı yazdırarak vermiştir.³⁷⁸ Yine Arap Yarımadasında Hıristiyan olan Tağlip kabilesinden bir grup heyetler yılında Hz. Peygamber'e (s.a.s) gelerek, onunla "kabilenin, yaşlı olanlarının kendi dinlerinde kalacakları, çocuklarını ise bu anlaşmadan sonra vaftiz ettirmeyecekleri" şeklinde anlaşma yapmışlardır.³⁷⁹ Hz. Ali, Tay Kabilesinin üzerine yürümüş, kabilenin Hıristiyan olan başkanı Adiyy b.Hatim Şam dolaylarına kaçmıştır. Araplar arasında cömertliği ile bilinen meşhur Hatim-i Tai'nin çocukları olması sebebiyle Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından affedilen kız kardeşi, daha sonra onu geri getirmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s) ile dini konularda tartışan Adiyy, hatasını anlayarak İslâm'ı kabul etmiştir.³⁸⁰ Kur'an'ın, "Onlar Ahbar ve Ruhbanlarını Allah'tan başka rabler edindiler"³⁸¹ ayeti ile ilgili olarak da Hz. Peygamber'e (s.a.s), "Ey Allah'ın Resulü biz onlara ibadet etmiyorduk" şeklinde izahatta bulunmuş, Hz. Peygamber de (s.a.s), "Onlar bazı şeyleri size, helal ve haram diyorlar; siz, onların sözüne uymuyor muydunuz? İşte ayetle kastedilen mana budur" diye cevap vermiştir.³⁸²

İslâm'ın kuvvet bulmasından sonra bölgede yaşayan Hıristiyan kabilelerinden bazıları da toplu olarak İslâm'ı kabul etmişlerdir.³⁸³ Belharis kabilesinin kolu olan Abdu'l-Mudan kabilesi üzerine Halid b.Velid tarafından bir sefer düzenlenmiş, savaştan çekinen kabile, topluca İslâm'ı kabul etmiştir. Yine Hıristiyan bir kabile olan Ber-i Behre'den 3 kişilik bir heyet Medine'ye gelerek

377 Bkz.İbn-i Hişam, II/525; Hamidullah, I/368-370

378 Bkz. Buhari Hur'il-Iyn Babı Had. No: 1308

379 Bkz.İbn-i Sa'd, I/55; Caetani, VII/224; Hamidullah, I/443

380 Bkz.İbn-i Hişam, II/578-580; İbn-i Sa'd, I/60; Hamidullah, I/368-558

381 Bkz.Tevbe, 9/31, Krş Ali İmran, 3/64

382 Tefsir el-Vasit, I/588

383 Bkz.Hamidullah, I/675

Müslüman olmuşlardır.³⁸⁴ İslâm'ın bölgede kuvvet bulmasından sonra Hristiyanlar bir müddet daha varlıklarını sürdürmüşler, zaman içinde yerlerini terk etmişler, ya da İslam'ı kabul ederek din değiştirmişlerdir.³⁸⁵

Hristiyanlar, Hz. Muhammed'in (s.a.s) ülkesinden ve çevresinden uzak oluşlarından dolayı ilk dönemlerde Yahudilerin yaptığı gibi Müslümanlarla ilgili kınayıcı davranışlarda bulunmamışlardır. Müslümanların aleyhine kurulan tuzakların içinde de olmamışlar, onlarla her hangi bir savaşa da girmemişlerdir.³⁸⁶ İlk dönemlerle ilgili olarak bu tavrın gelişmesinde, kaynaklarda varlığı bildirilen, Hz. Muhammed'e (s.a.s) peygamberlik görevi verilmeden önce, onun gelişini bekleyen ve insanları bu fikre yönelten Rahip Bahira, Nestura ve Selman-ı Farisi'nin yanında yetiştiği Hristiyan rahipleri gibilerinin söylemleri ile beklentileri etkili olmuştur denilebilir.³⁸⁷

Hz. Peygamberle (s.a.s) Hz.İsa Konusunda tartışan, hatta lanetleşmeye kadar işi götüren Necran Hristiyanlarının en önemli eleştirileri; Muğire bin Şube'ye sordukları "Sizler kitabınızda Ey Harun'un kız kardeşi (Meryem:28) diye okuyorsunuz. Hâlbuki Harun, Musa'nın kardeşidir ve İsa'dan şu kadar sene öncedir. Öyleyse Meryem, nasıl Harun'un kardeşi olabilir?"³⁸⁸ sorusudur. Bu iddia zaman zaman batılı araştırmacılar tarafından da Kur'an'ı tenkit için kullanılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s) gerek Hristiyan, gerek Yahudi din adamlarına ve mabetlerine gerekli saygıyı göstermiş, Kur'an'ın da referansı ile onların arasında, salih kimselerin varlığına dikkat çekmiş, onların içinde Allah'a ve ahiret gününe inanıp yararlı işler yapan kimseler olduğunu bildirmiştir.³⁸⁹ Yine Kur'an, kilise, havra ve manastırların da yeryüzünde Allah'ın adının anıldığı yerler

384 Bkz.Caetani, VII/337

385 J.Spenear Trimmingham, Christianity Among The Arap's in Pre-Islamic Times, London, 1979 ,278

386 Cahız, 73

387 Bkz.İbn-i İshak, 54,66-67; İbn-i Hişam, I/180,217-218

388 Bkz.Sahih-i Müslim, VI/396

389 Bkz.Bakara, 2/62; Maide, 5/69

olarak zikretmiş,³⁹⁰ Hz. Peygamber (s.a.s) ve onun Raşid Halifeleri Ordu gönderirken; “Davanıza ihanet etmeyin. Savaşta dahi insaf-tan ayrılmayın. Çocukları, yaşlıları, kadınları öldürmeyin, zulüm-de bulunmayın. Hurma ve diğer meyve ağaçlarını, koyun, keçi ve diğer hayvanları yemenin dışında bir amaçla kesmeyin, telef etmeyin. Kiliselerde ibadete çekilenlere rastlarsanız onları ibadetleri ile baş başa bırakın. Size yiyecek, içecek ikram edilirse ‘Bismillah’ demeden yeyip içmeyin.”³⁹¹

Kur’ân’ın, Ehl-i Kitap olarak müşrik Araplardan ayrıcalıklı bir konumda nitelediği Yahudi ve Hristiyanların kesmiş olduklarının yenileceği ve onların hür ve iffetli kadınları ile evlilik yapılabileceği ilkesi ayrıcalıklı konumlarını pekiştirmiştir.³⁹²

Kısacası Hz. Peygamber (s.a.s), ikili ilişkilerinde zaman zaman tartışmalar yaptığı, bu iki din mensupları ile kamu hukukuna zarar vermedikleri, yapılan anlaşmaları bozmadıkları süreç hep iyi geçinmiştir. Kendisi ile ilgili en ağır isnatlarda bulunan insanlarla bile, bir araya gelmekten kaçınmamış, her fırsatta onları doğruya ve gerçeğe davetten geri durmamıştır. Şahsi ilişkileri ile toplumsal ilişkileri hiçbir zaman karıştırmamış, bu iki grupla ilişkilerini Kur’ân’ın kendisine çizdiği ana ilkeler etrafında şekillendirmiştir. Onlarla ilişkilerinin temelini de; “De ki: “Ey Kitap ehli! Ancak Allah’a kulluk etmek, O’na bir şeyi eş koşmamak, Allah’ı bırakıp birbirimizi rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin”³⁹³ ayeti oluşturmuştur.

390 Bkz. Hac, 22/40

391 Bkz. Nihal Şahin Utku, “Nebî’nin Nefesi Olmak” www.sonpeygamber.info/tr/content/view/719/1/lang,tr/ ; Ayrıca Gen. Bil. İç. Bkz İbn-i Esir, El Kamil Fi’t-Tarih, II/334-335

392 Bkz. Maide, 5/5

393 Ali İmran, 3/64

İSLAM TARİHİNDE VE TARİHİMİZDE FARKLI KÜLTÜRLERLE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ

İslam, tebliğ edilmeye başladığı günden itibaren farklı dini inanışlarla bir arada yaşama tecrübesini açık olarak ortaya koymuş olan bir inanıştır. Aynı inanca sahip olmalarına rağmen aralarındaki düşünce ayrılıklarından dolayı bir birini dinsizlikle suçlayan ve yaşadığı toplumda farklı inanışların yaşamasına göz yummayan bir dünyada bir arada yaşama tecrübesini yaşayarak insanlara göstermiştir. Birlikte yaşama tecrübesinin en güzel örneği Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde sergilenmiş, daha sonraki dönemlerde bu dönem esas alınarak uygulamalar devam ettirilmiştir. Kur'an, İnsanların din tercihinin ve tercih ettiği dinin mesajını hayata aktarmadaki farklılıkları da göz önünde bulundurarak, bunları insanların birbirlerini anlama ve tanımaları için bir fırsat olarak değerlendirir. "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kabilelere ve kavimlere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız Ondan en çok korkanızdır..."³⁹⁴ ayetiyle bu olguya vurgu yapar. Din ve inanç seçiminin Allah ile kul arasındaki kişisel bir tercih olduğunu, dolayısıyla dinde zorlamanın olamayacağını belirtir. Kur'an'da Allah'ın dilemesi halinde yeryüzündeki bütün insanların iman etmiş olacağının bildirilmesi,³⁹⁵ insanlara geniş bir irade ve din özgürlüğü verildiğinin vurgulanmasıdır.

İslam, yapılan iyiliklerin ve iyi davranışların karşılığının kime olursa olsun Allah'tan alınacağına inanan ve bunu hayat felsefesi yapan bir dindir. Farklı kültürlerle olan hoşgörüsüne yüzlerce örnek sunabileceğimiz Hz. Peygamber (s.a.s), imanının gerçek anlamda olgunluğunu vurgularken; "Bir kimse kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek bir inanan yani mü'min olamaz."³⁹⁶ buyurmaktadır. Bu anlamda Kur'an; "Onlar, Rablerinin rızasını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar; kendilerine verdiği-

394 Hucurat, 49/13

395 Bkz. Maide, 5/48

396 Buhari, İman, 1. Bölüm, II. Kitap, Had. 12

miz rızıktan, gizlice ve açıkça sarf ederler; iyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar”³⁹⁷ ; “İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizdir.”³⁹⁸ ayetleriyle Müslümanlara davranış ölçüsü koyar. Hz. Peygamber (s.a.s) ve onun Raşid Halifeleri Ordu gönderirken, uyulması gereken kuralları sıralamışlar, çocuk, yaşlı, kadınlara dokunulmamasını, zulüm yapılmamasını, canlı hiçbir varlığın telef edilmemesini, özellikle dini mekânlara ve din adamlarına hassas davranılmasını öğütlemişlerdir.³⁹⁹

İslam, farklı kültür ve inanışlarla bir arada yaşama tecrübesini Hz. Peygamber döneminden itibaren hayata geçirmiş, geniş bir hoşgörü sınırı çizmiş, Batı Dünyasında farklı inanışları veya sapmaları sebebiyle insanların engizisyon mahkemelerince diri diri yakıldığı dönemlerde Müslüman olmayanlara geniş özgürlükler vermiştir. Bu yazımızda Hz Peygamber (s.a.s) döneminden başlayarak İslam’ın sağladığı birlikte yaşama tecrübesini ele almaya çalışacağız.

Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde Arap Yarımadasında müşrik Araplarla birlikte Yahudi ve Hristiyanlar da dini gruplar olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Putperest Araplarla mücadele eden İslam, aynı Allah’a inanan ve Kitap Ehli olarak isimlendirdiği bu din mensupları ile ilişkilerini farklı oluşturmuştur. Mekke döneminin bir davet ve mücadele dönemi olması, ayrıca burada nüfus olarak yoğun olmamaları sebebiyle Yahudiler ve Hristiyanlar ile bire bir ilişkiler çok fazla görülmemektedir. Bu dönem daha çok Müşrik Araplarla devam eden ilişkiler yumağıdır. Kitap ehli olan bu gruplar Müslümanlara müşriklerden daha yakın kimseler olarak algılanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s) burada bazı Hristiyan kişi ve gruplarla bir araya gelmiş, onlarla İslam üzerine görüşmeleri olmuştur. Rivayetler bunların birçoğunun İslam’ı kabul ettiğini

397 Rad, 13/22

398 İsra, 17/7

399 Bkz. Nihal Şahin Utku, “Nebî’nin Nefesi Olmak” www.sonpeygamber.info/tr/content/view/719/1/lang,tr/ ; Ayrıca Gen. Bil. İç. Bkz İbn-i Esir, El Kamil Fi’t-Tarih, II/334-335

bildirmiştir.⁴⁰⁰ Her iki din mensupları ile ciddi ilişkiler ağının başlaması ise Medine' dedir.

Medine'de bir site devleti olarak şekillenmeye başlayan İslam, devlet anlayışının çekirdek örneklerini burada uygulamaya başlamıştır. Bu site devleti oluşturulduğunda Yahudilerden Benî Kaynuka, Benî Nadir ve Benî Kurayza olarak anılan üç büyük Yahudi kabilesi ile birlikte, küçük aile birliklerinden oluşan diğer Yahudi kabileleri şehrin neredeyse yarı nüfusunu oluşturmaktaydı.⁴⁰¹ Bunların dışında müşrik gruplar ve parmakla sayılacak kadar az sayıda Hristiyan Medine'de yaşamaktaydı. Bütün bu grupların haklarının güvence altına alınması, yaşanılan site devletinin huzur ve güven içinde yaşanılan bir bölge olarak varlığının devamının sağlanması ve dış düşmanlara karşı beraberlik oluşturulması amacıyla hedefleyen bir anlaşma metni hazırlanmıştır. Medine Sözleşmesi olarak bilinen bu anlaşma metni, grup temsilcileri tarafından Enes b. Malik'in evinde imzalanmıştır.⁴⁰²

Hz. Peygamber (s.a.s), yapılan anlaşma kurallarını ihlal etmedikleri sürece Yahudilere daima iyi davranmış, kendisi ile sert dini tartışmalara girmelerine rağmen onlara düşmanca bir tavır içine girmemiş, onlarla olan ikili ve din dışı ilişkilerini normal şartlarda devam ettirmiştir. Bu ilişkilere örnek olması açısından Hayber Savaşından sonra payına düşen Fedek Arazisinin sahipleri olan Yahudilerle olan bağlantısı, vefatının öncesinde maddi sıkıntı içine girerek Medine'de yaşamaya devam eden Yahudilerden birinden borç alarak zırhını rehin vermesi zikredilebilir.⁴⁰³ O, diğer din mensupları ile ilgili yapmış olduğu anlaşma kurallarına hep sadık kalmıştır. Hristiyanlar ile olan ilişkileri de aynı bağlamda devam etmiştir. Hicretin 9. senesinde Medine'ye kendisi ile görüşmeye gelen Necran Hristiyanlarına ibadetlerini yapmaları için

400 Bkz. İbni İshak, 200; İbni Hişam, I/391; İslâm Peygamberi,, I/666

401 Bkz. İbn-i Hişam, I/503; Caetani, II/135-143; Hamidullah, II/224-229

402 Bkz. Salih Tuğ, 108-109/ 141

403 İbni Mace, Sünen, II/815, H. No:2437

Mescid-i Nebiyi tahsis etmiştir. Necran Heyeti ile arasında Hz. İsa ve kendisinin Peygamberliği konusunda sert tartışmalar yaşanmasına rağmen, tartışmalarını ikili ilişkiler içinde devam ettirmiştir.⁴⁰⁴ Tebük seferinde Eyle halkı ve onların yetkilisi Mar Yuhanna ile görüşerek anlaşma yapmış,⁴⁰⁵ ona sahil boyundaki köylerin halkı hakkında bir güvence yazısı vermiştir.⁴⁰⁶ Tağlip Kabilesi ile yapılan anlaşmada da onların inanç ve yaşantılarına saygı duyarak din değiştirmeye zorlamamıştır.⁴⁰⁷ Onun hayatında uygulayarak gösterdiği bu örnekler, İslam Tarihi boyunca Müslümanlar ve diğer din mensupları arasında ilişkilere temel oluşturmıştır.

İslam, Müslüman olmayan diğer din mensuplarını Zimmî olarak nitelemiş, onları devletle yaptıkları anlaşma üzerine ödedikleri cizye olarak anılan vergi yükümlülüğü ile korunan ve hakları güvence altına alınan kimseler olarak kabul etmiştir. Müslüman bir ülkede yaşamak zorunda olan bu kişiler, Müslümanlar gibi devletin vatandaşı olarak bütün temel hak ve sorumluluklar bakımından onlarla eşit kabul edilmiştir. Bu gruplar, dinlerinde, dinlerinin gereği olan ibadetleri yerine getirmede, hatta kendi aralarındaki yargılanmada ve diğer bütün temel insan hak ve hürriyetlerini kullanmada serbest olmuşlardır. Nitekim Hz. Peygamber, zimmîye zulüm ve haksızlık yapmayı, gücünün üstünde vergi yüklemeyi, arzusu dışında bir şeyini almayı yasaklamış; haksız yere bir zimmîyi öldürenin cennetin kokusunu bile duyamayacağını bildirmiştir.⁴⁰⁸

Hz. Peygamber (s.a.s) sonrasında İslam Fetihleri genişlemiş, Şam, Mısır, Irak, Kudüs gibi Hristiyan nüfusun yoğun olduğu bölgeler Müslümanların kontrolü altına girmiştir. Hülefa-i Raşidin dönemi olarak bilinen bu dönem de Müslümanlar, diğer din mensupları ile olan ilişkilerinde de Hz. Peygamberin (s.a.s) uygu-

404 Bkz.Gen.Bil. İbni Hişam, I/575-585; Hamidullah, I/670-671; Fayda, II/144-149

405 Bkz.İbn-i Hişam, II/525; Hamidullah, I/368-370

406 Bkz. Buhari, Huri'l-Iyn Babı Had. No: 1308

407 Bkz.İbn-i Sa'd, I/55; Caetani, VII/224; Hamidullah, I/443

408 Bkz. Komisyon, Dini Kavramlar Sözlüğü, 2006, Ankara, 716

lamalarını örnek alarak Kur'an hükmü gereğince cizye⁴⁰⁹ ödemek şartıyla haklarını güvence altına almışlardır. Hz. Ebu Bekir, Yahudi ve Hristiyanların Hz. Peygamberden aldıkları güvence belgelerine sadık kalmıştır.⁴¹⁰ Hz. Ömer döneminde ise, Hz. Peygamberin (s.a.s) Arap yarımadasında artık iki dinin bir arada olamayacağı hadisi üzerine, Yahudi ve Hristiyan gruplar bütün hakları korunarak yarımada dışında kendi seçtikleri bölgelere iskân edilmişlerdir. Yahudiler genel olarak Şam ve Eriha bölgelerine, Hristiyanlar da Şam ve Irak dolaylarına yerleşmişlerdir.⁴¹¹

Bu dönem de Şam, Ebu Ubeyde b. Cerrah komutasındaki ordu tarafından fethedildiğinde, şehrin yerlisi olan Hristiyanlarla yapılan anlaşmalarda da Hz. Peygamberin (s.a.s) uygulaması devam ettirilmiş, cizye ödeme yükümlüğü getirilirken, kiliselerin yıkılmaması, korunması, can ve mal emniyetlerinin sağlanması gibi hususlar garanti altına alınmıştır.⁴¹² Halit b. Velit tarafından Kudüs fethedildiğinde, şehrin ileri gelenleri anahtarları ancak halife vereceklerini belirtmişler, bunun üzerine Kudüs'e gelerek şehri teslim alan Hz. Ömer, ödenecek vergi karşılığında can ve mal güvenliğinin garanti altında olduğunu belirtmiştir. Hz. Ömer'in Kudüs'e girişini Karen Armstrong, Holy War (Kutsal Savaş) isimli eserinde şöyle nakletmektedir; "Halife Ömer Kudüs'e beyaz bir devenin üzerinde girdi, yanında ise kentin Yunan yöneticisi Başrahip Sophronius vardı. Halife kendisinin öncelikle Tapınak Tepe-sine (yıkık olan Hz. Süleyman mabedinin yerine) götürülmesini rica etti ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) Gece Yolculuğu'nu (Mirac) yaptığı bu noktada eğildi ve dua etti. Başrahip bu sahneyi korku içinde izliyordu... "Son Günler" in artık yaklaştığını sanmıştı. Daha sonra Halife Ömer Hristiyan tapınaklarını görmek istedi ve tam Kutsal Mezar (Holy Sepulchre) Kilisesi'ne gittiğinde, namaz vakti geldi. Başrahip kendisini kibarca namazını bu kilisede kılmaya

409 Bkz. Tevbe Suresi,

410 Bkz. Muhammed Hamidullah, Vesâiku's-Siyâsiyye, Kahire, 1956, 157-158

411 Geniş bilgi için Bkz. İbn-i İshak, II/656-657; Taberi, V/620, Hamidullah, I/674 ; Trimingham, 307

412 Bkz. Vesâik, 374-375

davet etti, ama Halife Ömer bu teklifi kibarca reddetti. Eğer bu kilisede namaz kılsa, sonra bazı Müslümanların bu olayı anıtlı-
laştırmak amacıyla buraya bir cami inşa etmek isteyebileceklerini,
bunun ise Kutsal Mezar Kilisesi'nin yıkılması anlamına geleceğini
izah etti. Bu nedenle Halife kiliseden çıkıp biraz daha ilerdeki bir
noktada namazını kıldı; nitekim bugün tam bu noktada, Kutsal
Mezar Kilisesi'nin tam karşısında Halife Ömer'in adına inşa edil-
miş küçük bir cami bulunmaktadır.”⁴¹³

Mehmet Akif Ersoy'un “Dicle'nin kenarında bir kurt kapsa
koyunu- Gelir Adl-i İlahi Ömer'den sorar onu” mısralarıyla dile
getirdiği Hz. Ömer'in adil uygulamaları diğer din mensupları için
de geçerli olmuştur. Nitekim o, bu dünyaya veda etmek üzere ol-
duğu anda bile, kendi emanetleri altında yaşayan gayrimüslimle-
rin haklarının korunması noktasına olan hassasiyetini şu sözleriyle
ifade etmiştir: “Yerime gelecek olan halifeye, yapılan anlaşmalar ve
konulan şartlar gereğince, Hz. Peygamber'in (s.a.s) emrettiği üzere
zımmîlerin bütün insani haklarının verilmesini, can ve mallarının
güvenceleri için gerekirse savaşın bile göze alınmasını, kendile-
rine güçlerinin üzerinde sorumluluklar yüklenilmemesini vasiyet
ediyorum.”⁴¹⁴

Emevi Döneminden itibaren İslam Tarihini incelediğimizde,
İslam'ın diğer dinlere ve din mensuplarına çok geniş müsamaha
tanıdığı, İslam'la ilgili en sert eleştirileri yapanlara bile ancak yazılı
olarak cevap vermeye çalıştığı görülmektedir. Tarihi dönemi için-
de Müslümanların bu uygulamaları dikkate alındığında, bugün
bile insan haklarına saygılı olduğunu söyleyen çoğu devletin daha
ilerisinde bir din ve fikir hürriyetini insanlara sağladığı görülür.
Hıristiyan din adamları ve bilginler Müslümanlarca el üzerinde
tutulmuş, bunlara saraylarda görevler verilmiş, İslam kültür ve
medeniyetinin gelişmesinde bu bilim adamlarından istifade edil-
miştir. Almış oldukları eğitim ile kendilerini yetiştirmiş olan İslam
âlimleri, zaman zaman da halifeler ile bu bilim adamları arasında

413 Karen Armstrong, Holy War, London, 1988, 30-31

414 Arnold W Toynbee, İntişâr-ı İslâm Tarihi, (çev. Hasan Gündüzler),
Ankara, 1982, 70

dini nitelikli tartışmalar yaşanmış, daha sonra bu tartışmalar kitap haline getirilmiştir. Verilen bu geniş müsamaha ile birlikte halktan gelen şikâyetler üzerine kıyafet ve bazı kuralların hayata geçirilmesinde kısıtlamalara gidildiği de olmuştur. Bu kısıtlamalar beyaz elbise giymeleri ve zünnar bağlamaları, Müslümanlardan daha büyük binalar yapmamaları, çanlarının sesini ve kendi kitaplarının okunuşunu daha sessiz yapmaları, haç, putlar, domuzlar ve içki içişlerini Müslümanlara göstermemeleri gibi konularda getirilmiştir.⁴¹⁵ Bu dini müsamahayı gözler önüne sermesi açısından bu tartışma ve tartışmacılara kısaca değinmekte yarar vardır.

İslâm'a en ciddi reddiye yazan ilk Hristiyan ilâhiyatçısı olarak bilinen Yuhanna ed-Dimeşki (John of Damascus), uzun yıllar Emevî sarayında maliye görevlerini yürüten babasının ölümünden sonra, Halife Abdülmelik b. Mervan (684-705) ve oğlu Velid b. Abdülmelik (705-715) dönemlerinde babasının görevini üstlenmiştir. Saraydaki görevine son verilmesi üzerine Kudüs yakınındaki Saint Sabas Manastırı'na çekilmiştir. Yapmış olduğu görevi sebebiyle İslâm'ı ve Müslümanları iyi tanıyan Dimeşki, bu dönemden sonra İslâm'a oldukça saldırgan tavırlar içine girmiştir. Yuhanna'nın Hristiyan doktrinine ait hazırlamış olduğu Bilginin Kaynağı (The Found of Knowledge) adlı eserinin bir bölümünü "Sapıklara Dair" (De Hearesibus) olarak isimlendirmiş ve bu bölümde İslam ve Müslümanlar hakkındaki mesnetsiz iddialarını dile getirmiştir.

Bu kitabında Dimeşki; İslam'ı "İsmailî Sapıklık" olarak isimlendirerek Hristiyanlığın sapık bir kolu kabul etmiştir. Hz. Peygamberi (s.a.s) deccal olarak isimlendirmiş, onu Arius'çu bir rahiple dostluk kurarak Eski ve Yeni Ahit'ten aldığı yarım bilgilerle kendi mezhebini kurmuş olan yalancı bir peygamber olarak nitelemiştir. Hz. İsa ile ilgili Kur'an'da bilgi verilmesine rağmen, İslam ve Müslümanların onu kabul etmediklerini iddia etmiştir. Kur'an'ın verdiği bilgilerin doğru olmadığını, Hz. Peygamberin (s.a.s) şahsi hayatıyla ilgili ayetlerin, onun yanlışlarını kapamak

415 Bkz. İbrahim Kaplan, Müslüman-Hristiyan Teolojik İlişkileri (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, 90

için uydurulduğu gibi birçok temelsiz iddialarda bulunmuştur.⁴¹⁶ Dimeşki'nin bu eseri Hristiyan aleminin İslam hakkında yazdıkları iddialara yıllarca kaynak oluşturmıştır. İslam Alimleri, Dimeşki'nin yazmış olduğu iddialara cevaplar yazmışlar, onu bir Hristiyan olarak kendi dinin savunduğu için suçlayarak cezalandırmamışlardır.

Yine karşılıklı ilişki ve birbirini dinleme noktasında Halife Mehdi ile Nesturi Patriği Timothy arasında geçen tartışmalar da dikkat çekicidir. Halife Mehdi ile Patrik Timothy zaman zaman sarayda Hristiyan ilahiyatı hakkında çeşitli konuları tartışmışlardır. Halife Mehdi'nin teslis anlayışı ile sorduğu bir soruyu, güneşi örnek vererek; 'Nasil güneşten bahsedildiğinde onun ısı ve ışığını ayrı bir varlık saymıyorsak teslis de böyledir, Tanrı, onun keliması ve ruhu bir varlıktır' şeklinde açıklamıştır.⁴¹⁷ Hz Peygamberle (s.a.s) ilgili görüşlerini sorması üzerine de, onun peygamberlerin yolundan yürüdüğünü, putperestlikle ve çok tanrıcılıkla mücadele ettiğini, insanları iyiye ve doğruya yönelttiğini ifade etmiştir.⁴¹⁸ Halife ile Patrik arasında iki oturum olarak devam eden bu tartışmada, Allah kavramı, Allah'ın oğul edinip edinmediği, Mesih'in ilahlığı, İsa'nın doğumu, İsa'nın bazı sözlerinin açıklığa kavuşturulması, teslis, paraklit, tahrif ve tebdil, Hristiyanların nazarında Kur'an, hac önünde ibadet, İsa'nın öldürülmesi, asılması ve göğe yükselmesi gibi konular dile getirilmiştir.⁴¹⁹

Bu dönemlerde geçen önemli bir tartışma da Hristiyan âlimlerinden Theodora Ebû Kurrâ ile dönemin ileri gelen Müslüman âlimleri arasında Bağdat'ta Abbasi Halifesi Me'mun'un huzurunda, muhtemelen 824 yılında yapılan tartışmadır. Halife Me'mun'un huzurunda oldukça özgür bir ortamda gerçekleşen ve birkaç gün sürdüğü anlaşılan bu tartışmada Ebû Kurrâ'nın Müslüman âlimlerin sorularını cevaplandırırken bazen kolayca cevap bulduğu, cevap vermekte zorlandığı rivayet edilmiştir. Yapılan bu tartışmalar

416 Bkz. Kaplan, 113-114

417 <http://www.ctlibrary.com/ch/2007/issue94/14.32.html>

418 <http://www.bismikaallahuma.org/archives/2005/a-medieval-christian-patriarch-on-prophet-muhammad/>

419 Kaplan, 100

diğer tartışmalarda olduğu gibi teslis, Hz. İsa, sünnet, çarmıh gibi konular etrafında dönmüştür. Ebû Kurrâ, çok zorlandığı tartışmalar esmasında Kur'an'dan yanlış alıntılar yaptığı ve ayetleri yanlış yorumladığı gerekçesiyle sert tepkilere de maruz kalmış, bu sert tepkilerden Halife'nin müdahalesiyle kurtulabilmiştir.⁴²⁰

Tartışma geleneği ile söze girmişken 12 Eylül 2006 yılında Papa XVI. Benedikt'in Almanya'da öğretim üyesi olarak görev yaptığı Regensburg Üniversitesinde "İman, Akıl ve Üniversite" konulu konuşmasının kaynağı da, Müslümanların dinlerini ciddi bir hoşgörü içinde tartışabildiklerinin en güzel örneğidir. Papa, bu konuşmasında Bizans İmparatoru Manuel II. Palaiologos'un, muhtemelen 1391 yılında kültürlü bir Acem Bilgin ile Ankara'daki bir kış kampında Hristiyanlık, İslâm ve her ikisinin gerçekliği üzerine yaptığı tartışmalardan alıntı yaparak, İmparatorun tartışma esnasında karşısındaki bilgin; 'Muhammed'in (s.a.s) getirdiği yeni şeyleri bana göster bakalım! Bunu yaptığında, va'z ettiği inancı kılıçla yaymayı buyurması gibi yalnızca kötü ve insanlık dışı şeyler göreceksin.' sözünü dile getirmişti.⁴²¹ Tartışmanın yapıldığı dönem Yıldırım Beyazid kadı Dönemidir. Kayseri ve Sivas bölgesinde egemen olan Kadı Burhaneddin Ahmed Devletine açılan savaşa Bizans'la yapılan anlaşma üzerine destek vermek üzere II. Manuel Palaiologos askerleri ile katılmıştır. Askerin kışı Ankara'da geçirmek üzere bekledikleri dönemde İmparator, misafiri olarak kaldığı evin sahibi Acem Bilgin dediği, tarihçilerin Hacı Bayram Veli olduğunu ileri sürdükleri kişi ile halkın önünde yedi gün yedi gece devam eden bir tartışma yapmıştır. Hararetli geçen bu oturumların son gününde tartışmalar daha da sertleşmiş, imparator yukarıda Papa'nın da alıntı yaptığı soruyu sormuştur. İyice bakıldığında İmparator, 1391 yılında Osmanlı Devletinin idaresi altında yasal bir asker olduğu hâlde, Ankara'da Müslüman bir topluluğun huzurunda Hacı Bayram Veli gibi bir zatla tartışabilmiş, olumsuz hiçbir tepki almadan sorularına ilmî cevaplar alabilmişse bu Papa'nın kendi kendini yalanlaması demek olur. Aslında Papa

420 Bkz. Kaplan,102

421 Bkz. 13 Eylül 2006 tarihi ve sonrası gazete haberleri.

farkında olmadan yaptığı alıntı ile o çağda Anadolu'da İslâm hoş-görüsü ve inanç özgürlüğünün bir altın sayfasını bugün bir kez daha gözler önüne sermiştir.⁴²²

Birlikte yaşama kültürünün en önemli göstergelerinden biri de bu günkü İspanya'da 700 yıldan fazla hüküm sürmüş, daha sonra önce iç çekişmeler, sonrada birleşik İspanya Krallıkları saldırıları karşılığında tarihe gömülmüş olan Endülüs Emevi Devletidir. Bilindiği gibi Hristiyan topraklarındaki Yahudiler, Hz. İsa'nın katili olarak görüldüklerinden Ortaçağ Avrupa'sında hiçbir zaman rahat yüzü görememişlerdir. İspanya'da Vizigotlar Dönemi sonlarına doğru dinî hakları ve malları ellerinden alınarak köle durumuna düşmüşlerdir. İslam Ordularının Endülüs'e girmelerinden sonra hayatlarını rahatça yaşama imkânı bulmuşlardır. Endülüs'te Yahudilerin, Hristiyanlar gibi kendilerine ait bazı köy veya kasabaları bulunmaktaydı. Bazı şehirlerde nüfusça kalabalık grubu oluşturmuşlardır. İspanyanın Müslümanların idaresine girmesinden sonra dinî hayatları konusunda tamamen özgür bırakılmışlar, havralarına dokunulmamıştır. Kendi iç problemleri cemaat liderleri tarafından halledilmekteydi. Kendi haklarının takibi için devlet nezdinde temsilci bulundurma imtiyazı tanınan Yahudilerin çoğunlukta bulunduğu kasabalarda Müslümanlar idarî işlere karışmamışlar, onlara özerk bir yönetim hakkı tanımışlardır. Onlar kendilerine tanınan imtiyazlarla devletin çeşitli kademelerinde ve oluşturulan medreselerde görev almışlar, Endülüs'te oluşturulan kültürel gelişmenin zirveye taşınmasında önemli bir rol oynamışlardır. Yahudilerden olduğu gibi Hristiyanlardan da çok kimse devlet kademesinde ve yönetimde görev almışlar, vezirlik rütbesinde görev yapmışlardır. İnsanlara verilen değer, dinlerine göre değil, becerilerine göre olmuştur.

Hz. Muhammed'in (s.a.s) öğretileriyle şekillenmiş olan İslam-Gayrimüslimler Hukuku, Endülüs tarihi boyunca da hoşgörü ruhunun benimsenmesiyle olumlu bir tarzda sürmüştür. Endü-

422 Gen. Bil. İç. Bkz. Mehmet Görmez, Hacı Bayram Velî, II.. Manuel Palaiologos Ve Papa XVI. Benedikt'in Konuşmasının Tarihi Ve İlmi Değeri Üzerine, Diyanet Aylık Dergi, Ekim 2006, 5-8

lûs'te Müslümanların hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşayan Hristiyan ve Yahudilerin ibadethaneleri açık kalmış, insanlara zorlama yapılmamıştır. Kiliselerde güzel yiyecek ve içecekler ikram edildiği için Müslümanlardan oralarda geceleleyenler olmuştur. Karşılaşılan sıkıntılar üzerine ilâhî yardıma ulaşabilmek için Müslümanlardan kiliseleri, Hristiyanlardan da câmi ve evliya türbelerini ziyaret edenler olmuştur. Hristiyan ve Yahudiler, Müslüman âdetlerine saygı davranmışlar, domuz eti yememişler, bazen çocuklarını sünnet ettirmişler, onlara Müslüman isimleri vermişlerdir. Bazen de Müslümanlar, Hristiyanların kullandığı lakapları kullanabilmişlerdir.

Karşılıklı tolerans ve insan haklarının zirvede olduğu Endülüs uygulamaları döneminde bazı Hristiyan devletleri tarafından da örnek alınmıştır. Tulaytula'yı Müslümanlardan geri alan VI. Alfonso, şehirde yaşamakta olan Müslümanların dinî hayat ve değerlerine dokunmamıştır. Bundan memnun olmayan Katolik Kilisesinin din adamları, kralın şehirden ayrıldığı bir dönemde kraliçeyi de ikna ederek şehrin ulu camisini kiliseye çevirmişlerdir. Kral Alfonso, şehre döndüğünde durumu öğrenip bu suçu işleyenleri yakarak cezalandırmaya karar vermiş, ancak şehir Müslümanları araya girerek onu bu tutumundan vazgeçirmişlerdir.⁴²³

26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt Meydan Savaşı ile Anadolu'nun kapılarının Türklere açılması, milletimize 1000 yıldan daha fazla bir süre farklı din, dil, inanış ve kültürle bir arada yaşama imkanını sağlamıştır. Daha önce yaşadığı ve devlet kurduğu bölgelerde bütün inançlara baskı uygulamaksızın saygı gösteren atalarımız, baskı altında olan dini grupları da korumaları altına almışlardır. Farklı inançlara sağlanan bu adil yönetim anlayışı sebebiyle Anadolu topraklarına ilk girildiği dönemlerde Bizanslıların baskı ve zulümlerine maruz kalan Ermeni ve Süryanilerin, Türk hakimiyetini arzuladıklarını kaynaklar bildirmiştir.⁴²⁴ Nitekim Ba-

423 Gen. Bil. İç. Bkz.<http://www.endulus.net/enduluskultur/sosyal-hayat.htm>

424 Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ankara, 1997, 81.

tılı kaynaklarda da Anadolu Hristiyanlarının Türkiye Selçukluların devrinde Bizans dönemine göre daha mutlu bir yaşayışa, daha geniş bir din özgürlüğüne sahip oldukları belirtilmektedir.

Bizans İmparatorluğunun sıkı bir şekilde takip ettiği Ortodoks Hristiyanlığı kabul ettirerek, yönetimi altındakileri Rumlaştırma siyaseti ve İmparator Heraklius'un bütün inanç esaslarını yeni bir mezhepte birleştirme teşebbüsü sebebiyle bütün yakın-doğu Hristiyanları Müslüman ordularını neredeyse, bir kurtarıcı olarak karşılamışlardır. Bizans'ın zulüm ve baskı politikasından şikâyetçi olan Hristiyan gruplar, aynı şekilde Selçuklu Türklerini de bir kurtarıcı gibi algılamışlardır.⁴²⁵ Süryani tarihçisi Patrik Mihael "Hristiyanlara ait memleketlerin çoğunu alan Türkler, mukaddes sirlara (teslise) dair bir fikre sahip olmadıkları ve Hristiyanlığı bir hata saydıkları için dini akideler (Hristiyanlık) hakkında bilgi edinmek lüzumunu duymuyor; şerir ve sapık Rumların yaptığının aksine kimsenin dinine ve inancına karışmıyor; hiç bir baskı ve zulüm düşünmüyorlardı"⁴²⁶ ifadesiyle bu olguyu dile getirmiştir. Bir başka Hristiyan Bizans Tarihçisi Türklerin uygulamaları ile ilgili mukayese yaparken 1204 yılındaki Haçlı Seferinde İstanbul'da yapılanları anlattıktan sonra: "Müslüman Türkler hiç olmazsa kadınlara tecâvüz etmiyorlardı... Ahâliyi sefalete uğratmıyorlardı. Onları sokak ortasında anadan doğma soymuyorlar, açlık ve ateşle yok etmiyorlardı... Buna rağmen Tanrı'nın adını duyunca istavroz çıkaran ve dinimizi paylaşan Hristiyan uluslar, işte bize bu muâmeleyi yaptılar!" diyerek savaş esnasında yapılan uygulamayı itiraf etmektedir.⁴²⁷

Selçuklular döneminden başlayarak Anadolu Selçukluları döneminde de devam eden devlet-gayrimüslim ilişkilerinde İslam'ın çizdiği adalet ilkesi ana esas olmuştur. Melikşah döneminde gayrimüslimlere verilen imtiyazlar onu Hristiyanları gözünde farklı

425 Mehmet Şeker, Anadolu'da Bir arada Yaşama Tecrübesi, Web-Kütüphanesi, 4 <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/default.asp>

426 Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul 2005, 359

427 Anadolu'da Bir arada Yaşama Tecrübesi, 4

bir yere taşımıştır. Ermeni Tarihçilerinden Urfalı Mateos, kendi dindaşı Urfa Hâkimi Filaritos'u zülüm ve baskıları ile anarken Selçuklu Sultanı Melik Şah'ı şu satırlarla anlatır; "Dünyanın Hakimisi Melik Şah sayısız askerlerden oluşan ordusuyla Romalıların memleketini (Anadolu'yu) fethetmeye girişti. Kalbi, Hristiyanlara karşı şefkâtle dolu idi. O, geçtiği memleketin halkına bir baba gözü ile bakıyordu. O, böylelikle hiç bir muharebe yapmadan birçok eyâlet ve şehirleri hâkim oldu."⁴²⁸ Önce Bizanslılardan, sonra da Filaretos'un zulümlerinden şikayetçi olan Antakya Ermeni ve Süryanî halkının şehri fetheden Kutalmışoğlu Süleyman Şah ile ilgili; "Askerlerine ve tebâsına çok iyi muâmele eder ve bu sebeple de halkı kendisine bağlardı. Antakya Hristiyanlarının diğer komşu hükümdarları değil de onu davet etmeleri, adaletinin çok yaygın oluşunun sonucuydu." sözlerini Hristiyan tarihçiler kaydetmiştir.⁴²⁹

Sağlanan bu adil anlayış ile birlikte, insanlar arasında din ayırımı olmaksızın sevinç gösterileri ve duyguların paylaşımında da birçok ortak şeyler yaşanmaya başlamıştır. Âlâeddin Keykûbâd Harzemşah Devleti ile olan Yass-ı Çimen (1230) zaferinden dönüşünde; Kayseri'ye yaklaşınca Müslümanlar âlim ve şeyhleri, Hristiyanlar da papazları ile kendisini karşılamaya çıkmışlardır. Müslümanların kutlamalarına katılamayıp geri duran ve bir tepe üzerine çıkıp karşılamayı seyreden Hristiyanları gören hükümdar, onların arasına girmiş, törenlerinde çan çalmalarına ve ilâhilerle şarkılar söylemelerine izin vermiştir.⁴³⁰ Antakya Fethinden sonra Süryanilerin Kutalmışoğlu Süleyman'dan bir ferman alarak Antakya'da Meryem ve Saint George kilisesini inşa ettiklerini Süryani Tarihçileri bildirmektedir.⁴³¹

Selçuklu Türklerinin Anadolu'da Hristiyan olan halk ile ortak özelliklerinden biri de ziyaret yerleri olmuştur. Anadolu'daki ziyaret yerlerinden bazıları Hristiyanlarca da, Müslümanlarca da

428 Türk cihan Hakimiyeti, 361

429 Anadolu'da Bir arada Yaşama Tecrübesi, 4

430 Türk Cihan Hakimiyeti, 372

431 Anadolu'da Bir arada Yaşama Tecrübesi, 4

kutsal sayılan ve her iki toplumun birlikte gidip ziyaret ettikleri yerler olmuştur. Bu durum iki ayrı dine bağlı insanların birbirleri ile ilişkilerinin gelişmesine ve aralarında da dostluklar oluşmasına yol açmıştır. Anadolu'ya gelerek önceden yerleşmiş ve Hristiyanlar ile de çok iyi ilişkiler kurmuş birçok Türkmen şeyhinin mezar ve türbeleri birer ziyaret yeri olmuştur. Devletin gösterdiği müsamaha ve hoşgörü sayesinde bazen Hristiyan halk da, bu türbeleri ziyaret ederek onun maneviyatından istifade etmeye çalışmıştır. Bunun aksi olarak Müslümanların da Hristiyan azizlerine ait kilise ve manastırları ziyaret ettikleri, buralarla ilgili İslami motifler ürettikleri görülmüştür.

Örnek olarak, Aksaray yakınlarındaki Obruk'da bulunan mağaralarda bir takım heykeller ve mumyalanmış cesetlerle birlikte bir kilise, bir de cami bulunan yer, müslim-gayrimüslim pek çok kimse tarafından ziyaret edilmiştir. Müslümanlar bu cesetleri Hz. Ömer devrinde şehit olan mücâhitler olarak görmüşler, ziyaret ederek camide namaz kılmışlardır. Hristiyanlar da kendi azizleri olarak kabul ettikleri bu cesetleri görmeye gelerek kilisede ayinler ve dualar yapmışlardır. Kayseri'de Muhammed el-Haneî (81/700)'ye nisbet edilen bir hapisane ile Battal Gâzî Câmii ve Hakim Balinas Hamamı Selçuklu devrinde herkesin müşterek ziyaret ettiği yerlendendi. Sivrihisar'da Comnenus Kilise'si halk tarafından hayvan hastalıklarının iyileşmesine faydası olduğu inancı ile müştereken ziyaret edilen bir yer haline gelmişti.⁴³² Bugün de Anadolu'da ortak ziyaret edilen bir çok mekan bulunmaktadır. İstanbul Büyükkada'daki Aya Yorgi tepesi, Hristiyanlarca da Müslümanlarca da Hristiyan geleneğine göre ziyaret edilmektedir.⁴³³ Konya'nın Sille nahiyesinde bulunan hem Müslümanlar, hem de Hristiyanlar tarafından ortak ziyaret edilmiş olan manastır ile ilgili "Mevlânâ Celalettin Rumi'nin bir gün buraya gelerek manastırın suyunun çıktığı mağara (Ayazma)nın dibine indiği, burada soğuk su içinde yedi gün yedi gece kalarak keramet gösterdiği rivayeti

432 Gen. Bil. İç. Bkz. Anadoluda Bir arada Yaşama Tecrübesi, 4

433 <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/76/haberler/yasam5.htm>

dikkat çekicidir.⁴³⁴ Osmanlı Ordularından önce müritleri ile Rumeli'ye geçerek oralarda İslam'ı yaymış olan Sarı Saltuk, Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından ortak kabul edilip sevilen bir şahsiyettir. Osmanlı devrinde de kerametleri anlatılan ve evliya-dan sayılan Sarı Saltuk hakkında sorulan fetva üzerine Ebu's Suud Efendi, "riyazette mertebe almış bir keşiş" olduğunu söylemiştir.⁴³⁵

Selçukluların devamı olan Osmanlılar döneminde de gayrimüslimlere olan hoşgörü ve tolerans devam etmiştir. Kuruluş devresinden itibaren Osmanlı Beylerinin sergilediği adalet ve dini müsamaha Rumlar ve yavaş yavaş topraklarına hakim olan Türkler arasında dostluk oluşturmuş, iyi ilişkiler geliştirmeye başlatmıştır. Hristiyan Asıllı Köse Mihal, Osmanlılarla dostluğunu geliştirmiş, İslam'ı kabul ederek Gazi Mihal olmuştur. Bursa Fethinde şehrin teslim sebebini soran Orhan Gazi, yöneticilerden; "Sizin devletinizin günden güne yükseldiğini ve bizim devrimizin geçtiğini anladık; Babanızın idaresine geçen köylülerin memnun kalıp bir daha bizi anmadıklarını gördük ve biz bu rahatlığa heves ettik" cevabını almıştır. Yine Göynük ve Taraklı Yenicesi fethedildiğinde ahali Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Bey'in adaletinden övgüyle bahsederek, keşke bize eski zamanlarda bey olaydı diye iç geçirmişler, bu adalet sebebiyle birçok köyün Müslüman olduğunu zikretmişlerdir.⁴³⁶ Böyle toplu Müslüman olmaya bir örnekte Selçuklu tarihinden aktarılmaktadır. II. Haçlı Seferi sırasında Selçuklu Sultanı Mes`ud, Bizans, Alman ve Fransa İmparatorları idaresindeki orduları yenmiş, kaçanların Antalya bölgesinde takibi sırasında Rumların Fransa askerlerine hile ile ihanetlerini görmüştür. Rumlar, bir kısmı yaralı, açlık, hastalık ve yoksulluk içindeki bu askerlerden ellerindeki paraları tehdit ve hile ile almışlar, bir kısmını öldürmüşler, bir kısmını da hasta ve aç olarak ölüme terk etmişlerdir. Bunu gören Selçuklu Türkleri birkaç gün önce savaştıkları bu askerleri himayelerine almışlar, açları doyurmuşlar

434 Ahmed Eflâkî, Menâkibu'l-Ârifîn (Çev. Tahsin Yazıcı), 1988, Ankara, I/308

435 Bkz. Türk Cihan Hakimiyeti, 411-412

436 Gen.Bil. İç. Bkz. Türk Cihan Hakimiyeti, 407

ve hastaları tedavi etmişlerdir. Rumların onlardan zorla aldıkları gümüşleri geri satın alarak fakir haçlılara dağıtmışlardır. Seferle olarak bu olayı anlatan Fransız tarihçi Odon de Deuil; “Dindaşları Rumların zulmünden kaçarak Müslümanların nezdinde emniyet, himaye ve merhamet arayan Haçlılardan üç binden fazla gencin Türklere katıldığı söyleniyor. Ah merhamet!.. Sen her türlü ihanetten daha zalimsin!.. Müslümanlar onlara ekmek verdiler; fakat dinlerini satın aldılar. Bununla birlikte Türkler, bu iyiliklerine karşılık hiç birini din değiştirmeye zorlamadılar” sözleri ile ifade etmektedir.⁴³⁷ Haçlı seferlerinde yaşadıkları acı tecrübeler sebebiyle, İstanbul Sultan Mehmet tarafından kuşatıldığında Ortodoks din adamları ve halk Vatikan tarafından gönderilen desteği istememiş, “İstanbul’da kardinal külâhı görmektense, Osmanlı sarığı görmeyi yeğleriz” diyerek Osmanlı’nın kendilerine zarar vermeyeceğini ima etmişlerdir.

Osmanlı Devleti’nin, kuruluşundan itibaren gayri Müslimlere olan bu hoşgörüsü İstanbul’un fethi ile zirve noktaya çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmet şehri fethettikten sonra Ayasofya’ya gelerek şükür secdesi yapmış, secdeden doğrulunca kilisede korku ile bekleyen ve sonlarının ne olacağını düşünen yerli halkın evlerine dönmesini istemiştir. Yayınladığı bir duyuru ile savaşın bittiğini, herkesin can, mal ve namusunun emniyet altına alındığını bildirerek normal hayatın devam ettiğini, iş sahiplerinin iş ve sanatlarının başına dönmelerini emretmiştir.⁴³⁸

Fatih gayrimüslimlere geniş imtiyazlar tanımış, Bursa’da varlığını devam ettiren Ermeni Kilisesi ile Yahudi Hahambaşılığı İstanbul’da Rumlarla birlikte yeniden teşkilatlandırmıştır. Ortodoks Rumların II. Anastasios’un istifası ile boşalan Patriklik seçimlerini yapmalarını ve teşkilatlanmalarını istemiş, Patrik olarak seçilen Gennadios’u kabul etmiştir.⁴³⁹ Patrik’e Millet başı unvanı vererek

437 Bkz. Anadolu’da Bir arada Yaşama Tecrübesi, 4

438 Bkz. M. Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul, 1996, 50.

439 Şahin, 52; Adnan Sofuoğlu, Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, İst. 1996, 14.

patrikhaneyi Bizans dönemindeki gücünün üzerine çıkarmıştır.⁴⁴⁰ Ayasofya'nın fetih alameti olarak camiye çevrilmesinin üzerine patrikhaneye bugünkü Fatih Camii'nin bulunduğu yerdeki Havariyyûn Kilisesi'ni tahsis etmiştir.⁴⁴¹ Patrik ve Patrikhanenin konumunu da yayınladığı bir fermanla desteklemiştir. "Kimse Patrik'e tahakküm etmesin, kim olursa olsun hiçbir kimse kendisine ilişmesin, kendisi ve maiyetinde bulunan papazlar her türlü hizmetlerden müebbeden muaf olsun, kiliseleri, camiye tahvil edilmeyecektir. İzdivaç ve defin işleri sair adat işleri Rum kilise ve âdetlerine göre eskisi gibi yapılacaktır." ibarelerini içeren bu ferman, patriğin dini hizmetlerini yerine getirmesi şartıyla tahta çıkan her yeni padişah tarafından da yenilenmiştir.⁴⁴² Fatih Sultan Mehmet tarafından verilen bu imtiyazlara diğer sultanlar döneminde de kısıtlama getirilmemiş, 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı ile daha da genişletilmiştir.⁴⁴³

Selçuklu ve daha önceki dönemlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti de Yahudilere yakınlık göstermiştir. Yahudilerle yakın temas Bursa fethinden sonra başlamıştır. Bağlı bulundukları Hıristiyan idaresinde zulüm ve korku altında yaşayan bu insanlar, fetihten sonra Bursa'yı terk etmişler, daha sonra Türkler'in adalet ve hoşgörüsünü görünce geri dönmüşlerdir. Asıl Yahudi topluluğu ile tanışma ise Edirne'nin fethi gerçekleşmiş, Osmanlıların Balkanlarda genişlemesi ile birlikte Edirne, Trakya Yahudilerinin; Selanik ise Makedonya Yahudilerinin dini ve ticari merkezi durumuna gelmiştir.⁴⁴⁴ Fatih döneminden itibaren Yahudilerin hayatında yeni bir dönem başlatılmış ve dini hayatta düzenlemeler yapılmıştır. Bizans döneminde Hahambaşı olan Moşe Kapsali Yahudilerin dini ve sosyal işlerinde yetkili kılınarak cemaatin tek elden yönetimi sağlanmıştır.⁴⁴⁵ Dini inançlarını yaşama konusunda her türlü

440 Bkz. Şahin, 59, 60.

441 Bkz. Şahin, 57-59.

442 A. Sofuoğlu, 15.

443 Bkz. Şahin, 76.

444 Bkz. Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Ankara, 1992, 70-71

445 A. Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*, Ankara, 1997, 108

kolaylık sağlanmış, yöneticilerini kendileri seçmişler, dini gün ve ayinlerini eksiksiz olarak icra etmişlerdir.

Osmanlı Devletinde Yahudilerle ilgili en önemli dönemlerden biri Endülüs'ün son şehri olan Granada'nın düşmesinden sonra başlamıştır. İspanya Kralı Ferdinand ve Katolik Engizisyon baskısından kaçan 200.000 Yahudi İspanya'yı terk etmiştir. İspanya'dan sürgün edilen bu Yahudilere Osmanlı kucak açmış ve İstanbul, Edirne ve özellikle de Selanik'e yerleştirilmiştir. Aynı sonuçla karşı karşıya kalan Sicilya Yahudileri de yaşadıkları topraklarından sürülmüş, bunlar da Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir.⁴⁴⁶ Yahudilerin Osmanlı idaresinde gördükleri yakın ilgi ve samimiyeti Yahudi tarihçisi Avram Galanti şu şekilde dile getirmiştir; "Türklerin gelişi bir sülalenin değişmesi değil, Yahudiler için bir durum değişmesiydi. Yahudiler, zulmetten nura, esaretten hürriyete kavuşmuşlardır. Yahudiler, Türklere yalnız galip ve toprağın efendisi nazariyle değil, kendi dinleriyle yakınlığı olan kardeş nazariyle bakmışlardır."⁴⁴⁷ Yahudiler, Osmanlı Devleti içinde her sahada aktif faaliyet içinde olmuşlardır. Sarayda doktor, sermayedar ve bankacı gibi özelliklerle nüfuz elde etmişlerdir.⁴⁴⁸

Osmanlı Devleti'nde belki de dini müsamaha ve hoşgöründen en fazla pay alan grup Ermeniler olmuşlardır. Bizans tarafından yıllarca heretic (sapkın) kabul edildikleri için baskı altında tutulan Ermeniler, Türklerin hakimiyeti ile rahat bir ortama kavuşmuşlardır. Bursa Fethi Ermeniler içinde bir dönüm noktası olmuştur. Orhan Gazi fetihten sonra Kütahya'da yerleşmiş olan Ermenileri dini liderleri ile Bursa'ya getirmiştir. İstanbul'un Fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet Bursa Metropolitisi Piskopos Hovakim'i İstanbul'a getirerek burada bir Ermeni Patrikliği kurmuştur. Kurulan bu patrikliğe Osmanlı idaresinde yaşayan Süryanileri, Kiptileri, Gürcüleri, Kaldelileri ve Habeşlileri liderleriyle birlikte bağlayarak nüfuzunu da artırmıştır.⁴⁴⁹ Bu dönemden itibaren Ermeniler ra-

446 Bkz.Eroğlu, 118-119.

447 Bkz.Dönmeler Tarihi, 71.

448 Bkz. Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi , 534.

449 Ermeni Kilisesi, 86.

hat ve sakin bir hayat sürmüşler, artık dini ve sosyal durumlarına müdahale edilmemiştir. Kendi mahkemelerini ve hapishanelerini kurmuşlar, askerlikten de muaf tutulmuşlardır. Ticaret ve sanayi ile meşgul olmuşlar, eğitim ve öğretime ağırlık vermişler, bu sayede sarayda önemli görevler üstlenmişlerdir.

Osmanlı Devleti bu grupların dışında kalan ve cemaat teşkil eden diğer mezhep ve din mensuplarına da aynı hakları tanımıştır. Galata'da yerleşmiş bulunan Katolik Cenevizlilere de bir ahitname verilmiş, bu ahitname ile din ve vicdan özgürlüğü ile dini inançlarının gereklerini yerine getirme hakkına sahip oldukları, dini ve sosyal işlerine bakacak bir teşkilat kurmaları ve kendilerine "ce-maat vekili" seçme hakkı tanınmıştır.⁴⁵⁰

Osmanlı Devletinin sağladığı imtiyazlar sayesinde, Süryaniler, Nesturiler, Keldaniler, Sabiler, Yezidiler günümüze kadar varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Azınlıklara tanınmış olan haklar, 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile daha ileri derecelere taşınmış, Osmanlı Millet Sistemi içinde 'zımmi' statüsünde varlıklarını sürdüren gayrimüslimler, bu fermanla kişilik hakları, vergi ve ceza gibi konularda Müslüman Osmanlı vatandaşlarıyla eşit duruma gelmişlerdir. Daha sonra Batılı Devletlerin Hristiyanlara yeni haklar tanınması, kilise onarım ve yapımına izin verilmesi, mezhep değiştirme yasağının kaldırılması talepleri üzerine, 1856 tarihinde Islahat Fermanı yayınlanmıştır. Islahat Fermanı Müslümanlarla gayrimüslimler arasında hemen her konuda eşitlik vermiş, gayrimüslimlerin dini olmayan konularının karma, ya da sivil meclisler tarafından yürütülmesine imkân sağlamıştır. Osmanlı Devleti, Rum Ortodoks, Ermeni ve Süryani Patrikhaneleri ile Musevi Hahambaşılığı'na birer talimatname göndererek Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın getirdiği düzenlemeleri yapacak komisyonlar kurmalarını istemiş, bu talep üzerine 19. yüzyılın ortalarından Cumhuriyet dönemine kadar uzanan azınlık cemaatlerinin nasıl yönetileceğini belirleyen nizamnameler hazırlanmıştır.⁴⁵¹

450 İlknur Polat Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ankara, 1990, 5.

451 <http://www.istanbulazinliklari.org/SAYFA.ASP?T=3>

Bu dönemden itibaren oluşturulan Meclislerde gayrimüslim vekiller görev almıştır. Türk-Rus savaşı sürerken dış politikanın tartışıldığı meclisin üçte birini, II Abdulhamit tarafından dağıtılmadan önce gayrimüslim üyeler oluşturmuştur. 19'uncu yüzyıl için bakıldığında bu çok ileri bir uygulamadır. Bu dönemde hiçbir ülkede hakim dinin dışındakilere bu kadar yüksek bir temsil hakkı verilmemiştir. Savaş zamanındaki olumsuz rolleri sebebiyle dağıtılan bu meclise rağmen Ayan Meclisi, yani Senato varlığını devam ettirmiştir. Burada da meclisteki sayıya yakın olarak temsil edilen gayrimüslim üyeler ölünceye kadar görevlerine devam etmişlerdir.⁴⁵²

Devletine bağlı ve sadık gayrimüslimler, yıllarca bir arada yaşadıkları insanların en zor zamanlarında, onlarla birlikte üzerinde yaşadıkları vatanın savunmasına da koşmuşlardır. Hahambaşı Moşe Levi, Nisan 1893'te ruhani meclis üyelerine gönderdiği mektubunda İspanya'dan beri Osmanlıların Yahudilere sağladığı haklara değinerek; "Bizim vatan hizmetlerimizin, hakiki Türkler gibi aziz vatanımızın ordusunda hizmet demek olduğunu düşünüyorum. Bunu yapmakla sadakatimizin hislerini gösterebiliriz." demiştir. 3 Temmuz 1909'da Meclis-i Mebusan'da da bazı gayrimüslim vekiller askerlik konusunu gündeme getirerek; "Biz de Osmanlı isek, o halde neden bu vatan için ölmüyoruz, neden bu ulvi şereften mahrum kalalım" şeklinde hissiyatlarını ortaya koymuşlardır. 93 Osmanlı-Rus Savaşı olarak bilinen savaştaki gönüllü 12 taburdan bir tanesini gayrimüslimler oluşturmuştur. Bu tabur, bir yüzü Osmanlı bayrağı diğer yüzü de, haçlı olan bayrakla bando eşliğinde İstanbul sokaklarında gezmiş, daha sonra da çıkan isyanı bastırmak için Sırbistan'a gönderilmişlerdir.⁴⁵³

Birinci Dünya Savaşı esnasında 3 Nisan 1914 ile 3 Nisan 1917 tarihleri arasında cepheye vatani görevini yaparken 'şehit' düşen

452 Bkz. İlber Ortaylı, Anayasa tarihimizin iki dönüm noktası, <http://groups.yahoo.com/group/kirk-ambar/message/3304>

453 Bkz. Mehmet Gündem, İmparatorluğun Öteki Çocukları Gayrimüslim Vatan Şehitleri- 2 <http://www.milliyet.com.tr/2005/03/02/guncel/axgun02.html>

tıbbiye mensuplarının listesinde, Müslümanların yanında Ermeni, Yahudi, Rum isimleri de yer almıştır. Şişli'deki Fransız Lape Hastanesi'nde Prof. Dr. Mahzar Osman tarafından okunan bu liste dikkat çekicidir; 'Aziz meslektaşlarım ve muhterem efendiler! ... Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi İstatistik Şubesi'nin gönderdiği listeyi derin bir üzüntüyle tekrar okuyorum. Şehitlerin aziz hatıraları için ayağa kalmanızı rica ederim: Binbaşı Abdurrahman Efendi, Mükellef Yüzbaşı Abdürrezak Efendi, Tabip Aron Efendi, Yüzbaşı Avram Efendi, Mükellef Yüzbaşı Anastas Efendi...'454. Genelkurmay Başkanlığı "Şehitlerimiz" isimli 6 ciltlik kitap yayınlarak bu isimleri tek tek saymıştır. Çanakkale'de de bu isimlerin bir kısmı yan yana yatmaktadır. Bunlardan en etkileyici olanı her halde Alay Tabibi olan Yüzbaşı Dimitroyati'nin, omuz omuza savaştığı Ali Çavuş'a söylediği sözlerdir. Savaşın ölüm-kalım günlerinde vurulan ve yarasının ölümcül olduğunu fark eden Yüzbaşı Dimitroyati yanındaki Ali Çavuş'a kendisi ile ilgili şu vasiyette bulunmuştur; "Bak Ali Çavuş, öldüğümde gâvur-mavur deyip başka yere gömmeye kalkmasınlar. Sakın, beni sizlerden ayırmalarına müsaade etmeyin."455

Sonuç olarak insanlara yaptığı davette öğretilerini bütün açıklığı ile ortaya koyan İslam, muhatap aldığı dinler ile ilişkilerinde hep iyi muameleyi esas alan bir yaklaşım tarzı içerisinde olmuştur. İslam'ı din olarak benimsemiş olan devletler ve milletler de, özet olarak anlatıldığı gibi tarihleri boyunca diğer din mensuplarına, birer emanet ve güvence sağlanmış varlıklar olarak bakmışlardır. Onların haklarına yapılacak ihlali, hem dünyevi hem de uhrevi sorumluluk saymışlardır. Onlara baskı uygulamamışlar, asimile etmemişler, etnik ve kültürel soykırım uygulamamışlardır. Dünyanın en güçlü devleti oldukları dönemde, onların dinlerine, inançlarına, kimliklerine, dillerine ve kültürlerine en ufak bir müdahalede bulunmamışlardır. Yüzyıllarca sürdürülen bu beraberlik-

454 Haşim Söylemez, "Tıbbiyeli Gayrimüslim Şehitler", <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=26446>

455 Gayrimüslim Şehitlerimiz, <http://forum.memurlar.net/topic.aspx?id=384516>

le, 1700'lü yıllardan itibaren Afrika ve Amerika kıtalarına giden sömürgeci ülkeler ile karşılaştırıldığında, bugün bile Batı Ülkelerinin ulaşamadığı bir hoş görü ve sevgi iklimini sağlamışlardır.

KAYNAKÇA

- AHATLI, Erdinç, Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği, Ankara, 2011, DİB Yay.
- AKYOL, Taha, Medine'den Lozan'a, İstanbul, 1997
- AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989
- ALİYYÜL KARİ, Şerhü's-Şifa, İstanbul, 1307
- ARMSTRONG, Karen, Holy War, London, 1988
- ARVASI, Seyit Ahmet, Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz, İstanbul, Burak Yay.
- BAŞ, Mustafa, İslam'ın Doğu Döneminde Hicaz Bölgesinde Yahudi ve Hristiyanlık, Ankara, 1999
- BOLAY, M.Hulusi, "Asr-ı Saadette Yahudiler", İslâm Medeniyeti Der. IV.Sayı, İSTANBUL, 1967
- BUHARI, Muhammed b.İsmail, El Cami'us Sahih, Mısır, T.Y.
- CAHİZ, Ebu Osman, Amr b.Bahr, Hristiyanlığa Reddiye (Ter. Osman Cilacı), KONYA, 1992.
- CANAN, İbrahim, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi 1-18, Ankara, 1998 Akçağ Yayınları
- CEVAD, Ali, Tarih el Arap Kabl el İslâm VI, Bağdat, 1954
- EBU DAVUT, Süleyman b.El Eşas Es Sicistani, Sünen, Kahire, 1988.
- EFLAKİ, Ahmed, Menâkibu'l-Ârifin I (Çev. Tahsin Yazıcı), 1988, Ankara
- EL BEYDAVİ, Nasuriddin, Envaru't-Tenzil ve Esraru't Te'vil, Bas.yeri yok, T.Y.
- EL KURTUBİ, Muhammed b. Ahmet, El Cami Li Ahkam'il Kur'an I-XX, Beyrut, 1985
- EL-BAŞA, Abdurrahman Rafet, Suverun Min Hayat es- Saha-be, Kahire, 1997
- EN-NEDVİ, Ebu'l Hasan, Son Peygamber, İstanbul 2011
- EN-NESEİ, Ahmed b. Şuayb, Sünen, I-VIII, İstanbul, 1981.

- EN-NEVEVÎ, Riyazüs-Salihin, Trsz. Kahire
- EN-NEVEVÎ, Şerhi Erbain-i Neveviyye, Kahire, 1996
- ER- RUMÎ, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Mesnevi (Çev.Veled Çelebi) III, İstanbul 2009
- EROĞLU, Ahmet Hikmet, Osmanlı Devleti'nde Yahudiler, Ankara, 1997
- ES-SABUNÎ, Muhammed Ali, Muhtasarı Tefsir-i İbn-i Kesir, Beyrut 1981
- EŞ-ŞİBLÎ, Mevlana, Asr-ı Saadet Çev. Ömer Rıza Doğrul I-V, İstanbul.
- ET-TİRMİZÎ, Hatip, Mişkat'ül-Mesâbih, 1979, Beyrut. Mektebet'ül İslamiyye.
- FAYDA, Mustafa, Hz.Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale A.Ü.İ.İ.E.D. 1975, Ankara
- GÖRMEZ, Mehmet, Hacı Bayram Velî, II. Manuel Palaiologos Ve Papa XVI. Benedikt'in Konuşmasının Tarihi Ve İlmi Değeri Üzerine, Diyanet Aylık Dergi, Ekim 2006
- HAMİDULLAH, Hamidullah, İslâm Peygamberi I-II, Çev. Salih Tuğ., İstanbul, 1980
- HAMİDULLAH, Muhammed Hamidullah, Vesâiku's-Siyâsiyye, Kahire,
- HAYDAROĞLU, İlknur Polat, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ankara, 1990
- Heyet, Tefsir'ül Vasit-li'l Kur'an-ı Kerim I, Kahire, 1974
- İBNİ HANBEL, Ahmed, Müsned 1-6, Beyrut, 1978
- İBNİ HİŞAM, Es-Siret En-Nebeviyye I-II, Kahire, 1955
- İBNİ İSHAK, Muhammed b.Yeshar, Sireti-i İbn-i İshak, Konya, 1981
- İBNİ MACE, Muhammed bin Yezid el-Kazvini, Sünen, Trsz. Kahire, I- II
- İBNİ SA'D, Muhammed, Tabakat el Kübra I-VIII, Kahire, Trsz,

- KAPLAN, İbrahim Kaplan, Müslüman-Hıristiyan Teolojik İlişkileri (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006
- Komisyon, Dini Kavramlar Sözlüğü, 2006, Ankara
- KURTUBİ, Muhammed b. Ahmet, El-Camii lil-Ahkami'l-Kur'an, 1993, Beyrut
- KUTLUAY, Yaşar, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, A.Ü.İ.F. yay. Ankara, 1965,
- KÜÇÜK, Abdurrahman, Dönmeler Tarihi, Ankara, 1992
- KÜÇÜK, Abdurrahman, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ankara, 1997
- LEONE, Caetani, İslâm Tarihi Çev. Hüseyin Cahid II, İstanbul, 1925
- MEB. Dini Terimler Sözlüğü, Ankara 2009
- MEYAN, Faruk, İbrahim Bin Edhem", İslam Meşhurları Ansiklopedisi I, İstanbul 1970
- MÜSLİM b. Haccac, El Camiu's Sahih, Beyrut, Trsz.
- NAİM, Ahmet-MİRAS, Kamil, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi I-XII, Ankara, 1980
- NASİF, Mansur Ali. Et Tac'ül Cami'ul-Usul fi Ehadisi'ür-Resul I-V, İstanbul, 1961
- ÖZKÖSE, Kadir, "Müslüman'ın Samimiyet ve Safiyeti" Hz. Peygamber Din ve Samimiyet, Ankara 2014,
- Seçme Hadisler, Ankara, 2004, DİB Yay.
- SEYDİŞEHİRİ, M.Esad, Tarih-i Din-i İslâm, sad.: Ahmet Lütfi Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul, 1983
- SOFUOĞLU, Adnan, Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, İstanbul, 1996
- SURUÇ, Salih, Peygamberimizin Hayatı I, 2010
- SUYUTİ, Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr, el-Câmiu's Sağır fi Ehâdisi'l Beşîr ve'N-nezîr, I-II, Kahire, 1321.
- ŞAHİN, M. Süreyya, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul, 1996

- ŞEKER, Mehmet, Anadolu'da Bir arada Yaşama Tecrübesi, We-
bKütüphanesi, 4
- TOYNBEE, W. Arnold, İntişâr-ı İslâm Tarihi,(çev. Hasan Gün-
düzler), Ankara, 1982
- TABBARA, Atıf Abdu'l Fettah, Kur'ân Açısından Yahudi, Çev.
Dr.Mehmet Aydın, İstanbul, 1983
- TABERİ, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi Çev:Zakir Kadiri
Uğan, Ahmet Temir I-V, İstanbul, 1992
- TİRMİZİ, Muhammed b.İsa, Es- Sünen, Mısır, 1975
- TRİMİNGHAM, J.Speneer, Christianity Among The Arap's in
Pre-Islamic Times, London, 1979
- TUĞ, Salih, Bir Şehir Devletin **in Yeniden Teş**kili, Diyanet Der-
gisi, X.sayı, 1971
- TURAN, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi,
İstanbul 2005
- TÜMER, Günay –KÜÇÜK, Abdurrahman, Dinler Tarihi, An-
kara, 1993.
- VAKİDİ, Muhammed b. Ömer, Kitâbu'l-Meğâzî, Lübnan,
1984.
- YAZIR, M. Hamdi Yazır, Hak Dili Kur'an Dili 1-9, İstanbul,
1979

İNTERNET SAYFALARI

- <http://www.bismikaallahuma.org/archives/2005/a-medieval-christian-patriarch-on-prophet-muhammad/>
- <http://www.ctlibrary.com/ch/2007/issue94/14.32.html>
- <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/default.asp>
- <http://www.endulus.net/enduluskultur/sosyalhayat.htm>
- Gayrimüslim Şehitlerimiz, <http://forum.memurlar.net/topic.aspx?id=384516>
- HaşımSöylemez, TıbbiyeliGayrimüslimŞehitler”<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=26446>
- <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/76/haberler/yasam5.htm>
- <http://www.istanbulazinliklari.org/SAYFA.ASP?T=3> <https://kurul.diyanet.gov.tr/SoruSor/DiniKavramlarSozlugu.aspx#.VLwsKmY5mFk>
- <https://kurul.diyanet.gov.tr/SoruSor/DiniKavramlarSozlugu.aspx#.VLzQeGY5mFk>
- Mehmet gündem, İmparatorluğun Öteki Çocukları Gayrimüslim Vatan Şehitleri- 2 <http://www.milliyet.com.tr/2005/03/02/guncel/axgun02.html>
- Nihal Şahin Utku, “Nebî’nin Nefesi Olmak” www.sonpeygamber.info/tr/content/view/719/1/lang,tr/
- İlber Ortaylı, Anayasa tarihimizin iki dönüm noktası, <http://groups.yahoo.com/group/kirk-ambar/messa/ge/3304>
- 13 Eylül 2006 tarihi ve sonrası gazete haberleri.

